

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI

147205

YOKSULLUK ŞİDDET DÖNGÜSÜNÜN
SOSYAL POLİTİKA AÇISINDAN ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET RAUF KESİCİ

147205

ANA BİLİM DALI : ÇALIŞMA EKONOMİSİ
PROGRAMI : ÇALIŞMA EKONOMİSİ

TEZ DANIŞMANI: YRD. DOÇ. DR. ABDULKADİR ŞENKAL

KOCAELİ 2004

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI

YOKSULLUK ŞİDDET DÖNGÜSÜNÜN
SOSYAL POLİTİKA AÇISINDAN ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: MEHMET RAUF KESİCİ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarih ve No:

08 09 2004, 2004/18

Tezi Değerlendiren Jüri Üyeleri:

Prof.Dr. Ahmet SELAMOĞLU

Yrd.Doç.Dr. Abdulkadir ŞENKAL

Yrd.Doç.Dr. Sayim YORGUN

KOCAELİ 2004

SUNUŞ

Günümüzde birçok kesimin üzerinde görüş birliğine vardığı konuların başında, yoksulluk oranlarındaki artış ve yoksulluk olgusunun gitgide kendini daha fazla hissettirmesi gelmektedir. Yoksullukla koşut bir biçimde şiddet olgusu da eskiye göre çok daha fazla can yakmaktadır. İnsanlık onuruna aykırı olan yoksulluk ile şiddet arasında var olabilecek ilişkiler ortaya konulabilirse, bu iki olgu ile mücadelede de mesafe alınabilecektir. Bu yüzden sayın Yrd.Doç.Dr. Abdulkadir Şenkal'ın tez danışmanlığında “Yoksulluk – Şiddet Döngüsünün Sosyal Politika Açısından Analizi” adlı bir yüksek lisans tezi üzerinde çalışmayı uygun gördüm.

Bugün dünyada ve Türkiye’de yoksulluk ne düzeydedir? Aynı biçimde şiddet konusunda dünyada ve Türkiye’de nasıl bir durum söz konusudur? Yoksulluğun şiddet yaratma potansiyeli nedir? Şiddet yoksulluğun oluşumunda ne düzeyde etkilidir? Dünyada ve Türkiye’de bu konularda yapılan araştırmaların sonucunda nasıl bir tablo ortaya çıkmaktadır? Bu çalışmada yukarıdaki soruların ve açıklamaların ışığı altında dünyada ve Türkiye’de yoksulluk olgusu ile şiddet konusu verilerle ortaya konularak yoksulluk-şiddet ilişkisi araştırılmış ve ortaya çıkan tablo değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede hem yoksulluk ve hem de şiddeti önlemeye, dolayısıyla yoksulluk şiddet döngüsünü kırmaya dönük sosyal politika önlemleri tartışılarak bir tez oluşturulmaya çalışılmıştır.

Yüksek Lisans tez çalışmamda değerli fikirleri ve yakın ilgisiyle beni teşvik eden ve her aşamada bana destek olan tez danışmanım sayın Yrd.Doç.Dr. Abdulkadir Şenkal’a çok teşekkür ederim.

İstanbul, Mayıs 2004

Mehmet Rauf KESİCİ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
Yoksulluğun Teorik Çerçevesi ve Boyutları	6
1.1 – Genel Olarak Yoksulluk ve Kavramsal Düzeyde Tartışılması	7
1.1.1 – Yoksulluğun Tanımı ve Ölçümü	9
1.1.2 – Yoksulluğun Nedenleri	11
1.1.3 – Yoksulluğun Gelişimi	13
1.1.4 – Yoksulluk ve İnsan Hakları	16
1.1.5 – Yoksulluk ve Kadınlar	17
1.2 – Küreselleşmenin Yoksulluk Üzerine Etkileri	18
1.2.1 – Küreselleşme Sürecinde İnsani Gelişme ve Yoksulluk Göstergeleri	19
1.2.2 – Küresel Yoksullukla Mücadele Stratejileri	26
1.3 – Türkiye’nin Yoksulluğa İlişkin Görünümü	31
1.3.1 – Türkiye’de Yoksulluk Göstergeleri ve 2001 Ekonomik Krizi	32
1.3.2 – Türkiye’de Yoksulluğun Nedenleri	39
1.3.3 – Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Çözüm Önerileri	41

II. BÖLÜM

Genel Olarak Şiddet ve Boyutları	44
2.1 – Şiddette İlişkin Genel Bir Değerlendirme	45
2.1.1 – Şiddetin Tanımı ve Etimolojisi	47
2.1.2 – Farklı Şiddet Türleri	49
2.1.3 – Şiddetin Nedenleri	53
2.1.3.1 – Antropolojik Bakış Açısıyla Şiddetin Nedenleri	54
2.1.3.2 – Şiddetin Nedenlerine Sosyolojik Yaklaşımlar	56
2.1.4 – Şiddet ve İnsan Hakları	58
2.2 – Türkiye’de Şiddet	59
2.2.1 – Türkiye’de Şiddete İlişkin Veriler	61
2.2.2 – Türkiye’de Şiddetin Nedenleri	66

III. BÖLÜM

Sosyal Politika Açısından Yoksulluk – Şiddet İlişkisinin Analizi	68
3.1 – Yoksulluk – Şiddet Döngüsünün Tartışılması	70
3.1.1 – Yoksulluğun Şiddet Yaratma Potansiyeli	72
3.1.2 – Şiddetin Yoksulluk Yaratma Potansiyeli	82
3.2 – Yoksulluk – Şiddet Döngüsünün Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi	89

3.3 – Yoksulluk ve Şiddetin Önlenmesine Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları	96
3.3.1 – Yoksulluk ve Şiddeti Önlemeye Dönük Ekonomik Tedbirler	98
3.3.1.1 – Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı	99
3.3.1.2 – Makroekonomik Politikalar ve Kalkınma Programları	99
3.3.1.3 – İstihdam Politikaları	100
3.3.1.4 – Bütçe Uygulamaları	100
3.3.2 – Yoksulluk ve Şiddete Karşı Sosyal İçerikli Önlemler	101
3.3.2.1 – Hoşgörü Kültürünün Yaygınlaştırılması ve Temel İnsan Hak ve Özgürlükleri İle İlgili Hukuki Düzenlemeler	101
3.3.2.2 – Göçlerin Olumsuz Etkilerinin Giderilmesi	102
3.3.2.3 – Eğitim ve Sağlık Alanlarındaki Uygulamalar	103
3.3.2.4 – Sosyal Güvenliğe İlişkin Uygulamalar	103
3.3.2.5 – Hanehalkı Düzeyinde Alınabilecek Önlemler	103
3.3.3 – Doğrudan Yoksulluk ve Şiddet İle Mücadele Yöntemleri	104
SONUÇ	106
KAYNAKÇA	110
EK 1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2003 İnsani Gelişme Endeksi	120

ÖZET

Genel olarak yoksulluk olgusu ele alındığı zaman herhangi bir bireyin günlük ihtiyaçlarını karşılayamamasından dolayı içinde bulunduğu durum kastedilmektedir. Yoksulluk sınıflandırılırken birçok farklı ayrıma gidilebilir, ancak en yaygın olarak mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk biçiminde iki tür yoksulluk ölçütü kullanılmaktadır. Yoksulluğun ekonomik, sosyal ve siyasi birçok nedeni mevcuttur, bu nedenler arasında müdahale edilebilir olanlar iyimser olmayı sağlayacak kadar fazladır.

Yoksulluğun geçmişten günümüze gelişim seyri incelendiğinde, günümüz dünyasında geçmişe göre çok daha yüksek oranda yoksulun bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bugün artık yoksulluğa bir insan hakları ihlali olarak bakılmakta ve bu yönde mücadele verilmektedir. Günümüzde özellikle kadınları diğer kesimlerden daha fazla etkileyen bir küresel yoksullukla karşı karşıya kalınmıştır. Bizatihi küreselleşmenin kendisinin yoksulluk yaratıcı etkenlerden biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Gerek dünyada ve gerekse Türkiye’de insani gelişim ölçütleri ve yoksulluk göstergeleri bir arada kullanılarak ülkelerin gelişmişlik düzeyi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Türkiye, insani gelişme ölçütlerine göre 2002’de 173 ülke arasında 85. sıradaydı, 2003’te ise 175 ülke arasında 96. sıraya geriledi.

Şiddet genel hatları ile ele alındığı zaman birçok farklı tanım ve şiddet türü ile karşılaşılır. Şiddet en genel anlamda herhangi bir durumda kaba güç kullanımı ile karşısındakine zarar vermektir. Bugün şiddet; savaş, intihar, cinayet, fiziksel şiddet, cinsel şiddet, çocuk, kadın ve yaşlıların suiistimali gibi farklı yollarla ortaya çıkmaktadır. Dünyadaki silah gücü düşünüldüğü zaman, savaşlar esnasında ortaya çıkabilecek olan şiddetin ne düzeyde olduğu da tahmin edilebilir. Şiddetin gelişim seyri incelendiğinde, yirminci yüzyıl diğer çağlardan çok daha fazla can yakılan, şiddet üretilen bir çağ olarak öne çıkmaktadır. Bu, hem dünya ve hem de Türkiye için geçerlidir. Türkiye şiddet kültürü ile yoğrulma ve şiddet toplumu olma gibi patolojik durumların etkisini yavaş da olsa üzerinden atmaya başlamıştır. Şiddetin birbiriyle etkileşim halinde olan gerek insanın kendisinden ve gerekse dışsal etkenlerden kaynaklanabilen bir hayli fazla nedeni mevcuttur. Günümüzde şiddet

karşısında da öne çıkarılabilecek olan en etkili savunma araçlarından bir tanesi insan hakları ise diğeri askeri harcamalar ve savaş giderleri gibi militarist unsurların üzerine gitmektir.

Yoksulluk ile şiddet arasında, birinin diğeri için en önemli nedenlerinden birisi olma biçiminde bir ilişki söz konusudur. Böylece, anlaşılmaktadır ki, yoksulluk şiddet döngüsünde, yoksulluk ve şiddet olguları çeşitli şartlar altında birbirlerini beslemektedirler. Bu yüzden yoksulluk ve şiddet olgularından herhangi birini azaltmaya dönük olarak uygulanacak olan politika ve uygulamalar, öbürünün azaltılması konusunda da müspet yönde bir etkiye sahip olacaktır. Yani, şiddeti veya yoksulluğu azaltmaya dönük her türlü politika ve uygulama, yoksulluk şiddet döngüsünün kırılması amacına da hizmet edecektir. Bu döngünün kırılması için yoksullukla mücadele programları ve stratejileri ile birlikte temel insan hak ve özgürlüklerini korumak ve geliştirmek amacına hizmet eden sosyal politika uygulamaları öne çıkarılmalı ve şiddet ile ilkeli bir mücadeleye girişilmelidir.

ABSTRACT

In general, while taking up the poverty fact, for that any person can not pay the any necessity of his own, the condition at that time is purposed. While classssificationing poverty every differentiation may be used but the most widespread are, as absolute poverty and relative poverty, two kind of poverty criteration are used. There are many reasons of poverty like economical, social and political, among these reasons the ones that we may interfree with are very much as that they can supply being optimistics.

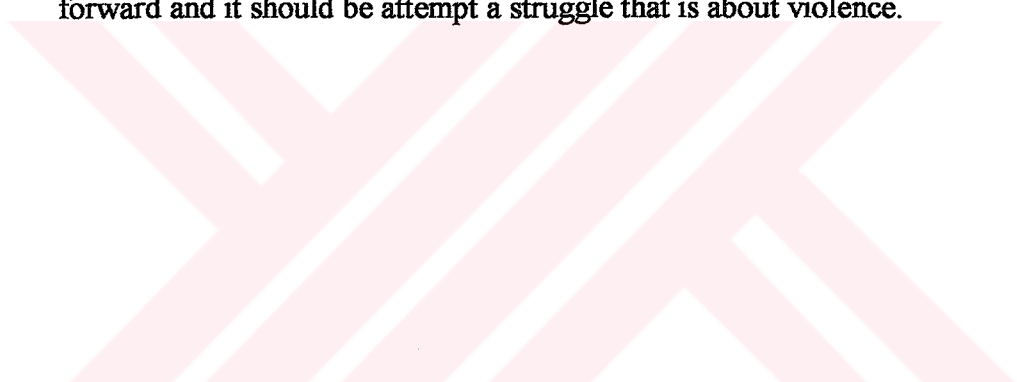
While examinig the development of poverty until now, it is revealed that today's world, the poverty proportion is higher than past. Today, the poverty is accepted a violation of human rights and it is struggled in this way. Today, it is coming face to face with a global poverty that especialy affect the womens than other regions. Automatically it will be wrong to say that the globalizm is a factor that cause to poverty. Both in world and in Turkey, is tried to put forward the country's development level by using the humane development criterations and poverty signs together. According to the humane development criterations, Turkey was in 85. order among 173 countries in 2002 and was in 96. order in 2003.

While taking up the violence with its general lines, we see many different definition and many force kinds. Generally the violence means to harm anybody with impolite force in any case. Violence is a fact that may have been coming forward with many different way. Today the violence is coming out with different ways like; war, suicide, murder, physical violence, sexual violence, the misuse of children, women, and old people. While taking into consideration of the weapon power in the world, it may be predict the level of the violence that may be in wars. While examining the development progress of the violence, the 21. century is the period in which the most violence events have had rather than other periods. This is valid for both world and Turkey. The Turkey is started to throw off the effects of the pathological events like to be kneaded with violence and to be violence community. There are many reasons of violence that resulted from both people that are in interaction between themselves and external factors. The human rights, that is the

VIII

most effective defence in today, is struggle with the militarist elements like other military expenses and war expenditures.

Between violence and poverty, the relation that is the one of them is the reason of other. So it is understood that in poverty and violence vicious circle, the violence and poverty events are support themselves in different conditions. For this reason, the policy and applications that will be applying for decrease the poverty and violence facts, will have a positive effect on decreasing of another one. So, every policy and applications that are applying for decrease will also care for the purpose of the cancelling poverty and violence vicious circle. For cancel this vicious circle, the programs and strategies that struggle with poverty and the social policy applications that protect and develop the main human rights should be putting forward and it should be attempt a struggle that is about violence.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAPAM	: Bakırköy Psikiyatri Tedavi ve Araştırma Merkezi
BİA	: Bağımsız İletişimciler Ağı
BM	: Birleşmiş Milletler
DB	: Dünya Bankası
DĞÜ	: Düşük Gelirli Ülkeler
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
OGÜ	: Orta Gelişmiş Ülkeler
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı
PPP	: Harcama Gücü Paritesi
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
TODAİE	: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

“...Yoksulluğun dibi, insanı gelecek duygusundan kurtarır. İnsanı o günü çıkarmaya çalışan, her halükarda sağ kalmak için çırpınan bir memeliye dönüştürür. Gelecek duygusundan boşanmış insan, ürkütücüdür. Dünya yanından bir hışımla gelip geçerken kendisinden alkış bile beklenmeyen bir seyirci olarak orada, boşlukta soluk alıp vermenin gerilimi insana her şeyi yaptırabilir. ... Gece gündüz kalabalık caddelerde dilenen çocukların üstünden atlamak zorlaştı. Yaşlı kadınlar artık insanın koluna yapışıyor. Adamlar üç kuruşluk bir şeyi satmak için uzun uzun yanınızdan yürüyor. Tavırlarındaki farkı hissetmiyor musunuz? Artık yakarmıyor, hesap soruyorlar. Dilenmiyor, haklarını istiyorlar...”¹

Yoksulluk en genel anlamda herhangi bir bireyin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari geçim şartlarına erişememesi olarak tanımlanabilir. Yoksulluk olgusu her dönemde var olmuş bir sosyoekonomik arıza olarak gündemde yer almıştır ve günümüzde bir çok ülke için en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Dünyadaki ekonomik, siyasi ve sosyal değişimlerle boyut değiştirmiş fakat her dönemde önemini koruyagelmıştır.

Günümüzde kapitalizmin girdiği evre yoksullukla birlikte bir çok sosyal soruna (doğanın tahribi, etnik çatışmalar, şiddet vb.) işaret ediyor. Bunlar, çözümü gittikçe zorlaşan hatta kimi zaman imkansız gibi gözüken karmaşık problemlere dönüşmüş durumdadır.

Bugünkü adaletsizlik ve eşitsizlik yaratan sistemin temelleri 1970’lerin ikinci yarısında dünya ekonomisinin içine girdiği krizden kurtulabilmesi için sarıldığı neoliberal politikalar tarafından atıldı. Son dönemde küreselleşme olgusunun da su yüzüne çıkmasıyla şu anda uygulanmakta olan ve önceki dönemlere göre daha pervasız bir hal alan uluslararası piyasa sistemi yerli yerine oturdu. Veriler incelendiğinde hem gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasındaki gelir ve refah farkının ve hem de ülkelerin kendi içlerindeki gelir ve refah farkının derinleştiği gözükmemektedir.

¹ Yıldırım Türker, “Yoksulluk”, www.cagridogan.com, 31 03 2003, ss:1-2

Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan ekonomik düzende emeğe göre sermayenin ağırlığı çok daha fazladır. Küreselleşme sürecinde hem gelişmiş ve hem de azgelişmiş ülkeler için vasıfsız emek talebi düşme, vasıflı emek talebi yükselme eğilimindedir. Bu da iki grubun ücretlerini farklılaştırmakta. Dolayısıyla ücret ve gelir eşitsizliği oluşturmaktadır. İşsizlik, sendikaların güç kaybı, kayıtlı sektörden kayıtsız sektöre kayma, göç gibi sorunlar ücret eşitsizliğine, gelir dağılımının bozulmasına ve dolayısıyla yoksulluğun artmasına katkı yapmaktadır.

Türkiye için bölüşüm sorunu daha doğrusu adaletsiz gelir dağılımı ve yoksulluk her dönemde sorun olagelmıştır. 1960'lardan 1970'lerin ikinci yarısına kadar bu konuda uygulanan sosyal ve ekonomik politikaların da etkisiyle nispeten bir düzelme yaşanmışsa da 1980'lerden itibaren bu durum ters dönmüş ve genel olarak günümüze kadar gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk sorunu derinleşerek devam etmiştir. Görülmektedir ki, Türkiye'de de dünyadaki genel gidişata uygun bir tarihsel süreç söz konusudur.

Gelir dağılımındaki adalet düzeyi ve yoksulluk oranları, sadece ekonomik göstergeler değildir. Gelir dağılımındaki adalet düzeyi ve yoksulluk oranları, politik, kültürel ve sosyal açıdan toplumsal yaşam kalitesinin belirleyicilerindendir. Bölüşüm göstergeleri gösteriyor ki Türkiye gelir dağılımı açısından çok adaletsiz bir yapıya sahiptir. Bu durum kendini hem kişiler arası, hem sınıflar arası ve hem de bölgeler arası hissettirmektedir. Bu adaletsizlik özellikle 1980'lerden sonra derinleşmiştir. Hatta 1990'larda ve 2001 yılında yaşanan ağır krizler de hesaba katılırsa durumun ne ölçüde kötüleşmiş olduğu anlaşılabilir. Türkiye ve benzeri ülkelerde işsizlik, nüfus artışı, enflasyon, devlet borçlanması yarattığı yüksek faiz ve bunlar gibi bir çok toplumsal ve ekonomik etken bu adil olmayan dağılımın devam etmesine neden olmaktadır. Dünya geneli düşünüldüğünde, ülkeler arası gelişmişlik farklarının etkisiyle gelirin ülkeler arasında da eşitsiz dağıldığı görülmektedir. Dünyayı etkisi altına almış olan küreselleşme olgusu ise ülkeler arası ve kişiler arası gelir dağılımı bozukluğunu artırmaktadır. Burada 1980'lerden sonra tüm dünyada yaygın kabul gören neoliberal ekonomik anlayış ve dünya görüşünün de etkisi olduğunu belirtmekte fayda var.

Şiddet genel olarak, güç veya baskı uygulayarak, bir bireye ya da bir gruba kendi isteği dışında bir şey yapmak veya yaptırmak olarak nitelenebilir. Savaş, işkence, intihar, cinayet, suiistimal gibi bir çok biçimde ortaya çıkan şiddet olgusu, çağımızın en önemli sorunlarından bir tanesidir. Şiddetten dolayı ortaya çıkan insan kayıpları ve maddi kayıplar her dönemde insanların çok fazla canını yakmıştır. Ancak günümüzde şiddet meydana getirme olanakları, şiddet yaratma kapasitesi diğer dönemler ile karşılaştırılamayacak derecede artış göstermiştir. Bunun sonucunda da dünya üzerinde yaşanmakta olan şiddet günden güne artmaktadır.

Dünya üzerindeki ülkelerin bütçe harcama kalemlerinin en önemli olanlarından bir tanesi askeri harcamalardır. Kimi zaman savaşa tutuşmuş olan ülkeler tabiri caiz ise varlarını yoklarını silaha yatırmaktadırlar. Dolayısıyla bunun bir maliyeti var ve bu maliyet de bir hayli ağırdır. Örneğin bu ülkeler eğitim, sağlık, konut gibi sosyal alanlara yeterince kaynak ayıramadıkları gibi yeni yatırımlara yönelmek ve yeni iş alanları açmak için de yeterli kaynak ayıramazlar. Bundan dolayı bu tarz ülkelerde işsizlik, üretimsizlik gibi olguların sonucunda kitlesel yoksullaşma süreçleri ile karşı karşıya kalınır.

Sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler şiddetin oluşumunda rol oynarlar. Günümüzde sosyal, kültürel ve ekonomik olumsuzluklar adeta şiddeti tetiklemiştir yani her geçen gün şiddetin günlük yaşamda daha çok yer aldığı görülmektedir. Şiddetin bu denli yoğun bir biçimde günlük yaşamda yer alması da şiddetin kanıksanmasına yol açmaktadır. Şiddet ayrıca bir problem çözme aracı olarak kullanıldığından, bu kanıksama şiddetin birçok boyutta kullanılmasına ve çok çeşitli şekillerde ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Türkiye, geçmişte yoğun şiddet içeren dönemler yaşamıştır. Şüphesiz o dönemler bu günü de etkilemiş ve bugünkü Türkiye tablosunun şiddet içeren yönünü ortaya çıkarmada belirleyici olmuştur. Dolayısıyla, günümüzde Türkiye’de hayatın bir çok alanında, örneğin; karakollarda, okullarda, sokaklarda, toplumsal olaylarda ve bunun gibi birçok yerde ve durumda şiddet ile karşılaşılabilir. Türkiye toplumsal kültürü şiddet ile iç içe olan bir ülkedir. Günlük yaşamın her alanında

şiddet ile karşılaşmak, şiddet kültürü olarak nitelenebilecek olan bir kültür yapısı içinde çok olağan dışı bir durum değildir.

Türkiye’de adaletin geç işlemesi, yüksek yoksulluk oranı, şiddet kültürü ile yoğrulmuş olma, devletin uygulamalarıyla kötü örnek olması, erkek egemen toplumsal anlayış gibi olgular günümüzdeki şiddetin nedenlerinden bazıları olarak ortaya çıkmaktadır.

Toplumda ekonomik ve sosyal olanakları kısıtlı olan kesimlerin korunması ve şiddet yaratıcısı toplumsal koşulların ortadan kaldırılması, sosyal içerikli programlar ve politikalarla devlet tarafından gerçekleştirilebilir. Bu noktada ulusal ve uluslar arası sivil toplum kuruluşları bu politika ve programlara iştirak ederek yardımcı olma işlevini üstlenebilirler. Ancak bugün devlet bu alandaki ağırlığını kaybetmiştir. Küreselleşme sürecinde, sosyal politika önlemleri ve refah devleti uygulamaları neredeyse uygulamadan kaldırılmış ve doğan boşluk neoliberal ekonomik anlayışın kıstaslarına uygun olarak doldurulmaya çalışılmıştır. Aslında yoksulluk, şiddet ve küreselleşme olguları, eşitsizliğin ve adaletsizliğin irdelenmesinde çok faydalı terimlerdir. Çünkü küreselleşmenin, şiddetin ve yoksulluğun egemen dönemi, eşitsizliğin tartışılmasında, ölçülmesinde ve eşitsizlikle mücadele sistemleri oluşturulmasında köklü değişiklikler yaşanan dönem ile çakışmaktadır. Bu köklü değişikliklerin, ne düzeyde olumlu sonuç verdiği ortadadır: Dünya üzerinde yoksulluk, eşitsizlik ve şiddet artmaktadır.

Az gelişmiş ve yoksul ülkelerdeki şiddet düzeyi diğer toplumlara göre daha fazladır. Bu, yoksulların kendi aralarındaki mücadelenin yanı sıra bazen başkaldırı, toplumsal kargaşa gibi biçimlere de bürünebilmektedir. Çünkü kısıtlı bireyler kısıtıldıkları cendereden kurtulmanın yolunu ararken çoğu zaman şiddete başvururlar. Birçok ülkede suç işleyenlerin çoğunluğu, yoksul ve eğitimsiz kesimden gelmektedir.

Dünyada geçmişten günümüze şiddet içeren olaylar eksik olmamıştır. Fakat günümüzde şiddetin boyutları ve şiddete harcanan değerler geçmişle karşılaştırılamayacak derecede yüksektir. Özellikle savaşlardaki şiddetin boyutu ve

savaşlarda harcanan insani ve maddi kaynaklar çağımızın en önemli problemlerinden biridir. Çünkü dünyada var olan üretici potansiyel, hiçbir insani ihtiyacı karşılamayan silah sanayisine ve dolayısıyla savaşlara aktarılmaktadır. Yoksul ülkeler incelendiğinde, bu ülkelerde zaten kıt olan kaynaklar büyüme, iş alanı yaratma vb. alanlarda kullanılacağına, kaynakların önemli bir bölümü askeri alana ve savaşlara aktarılmakta ve yoksulluk süreklileştirilmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, silahlara ve askeri alana asıl büyük yatırımı yapan ülkeler gelişmiş ülkelerdir.

Hem yoksulluk ve hem de şiddet ile mücadele bugün oldukça ön plana çıkmıştır. Yoksulluk ve şiddetin ortaya çıkardığı derin insanlık dışı görünümün azaltılması ve hatta ortadan kaldırılması konusunda eldeki en önemli mücadele araçlarının çoğu geniş anlamda sosyal politika olgusu içinde yer almaktadır. Ayrıca insan hak ve özgürlükleri ve hoşgörü kültürü temelindeki yaklaşımlar da bu sorunların çözümü noktasında katkı sağlama kapasitesini içinde barındırmaktadır.

I. BÖLÜM

Yoksulluğun Teorik Çerçevesi ve Boyutları

Yoksulluk konusu, yeni bir konu değildir ve konuya ilginin kökeni 17. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Fakat kitlesel yoksulluk diye nitelenen yoksulluğun kitleselleşmesi ve süreklileşmesi 18. yüzyılın ortalarından itibaren gözle görülür biçimde artmıştır.² Yoksulluk, 20. yüzyılın sonlarında yoğun olarak yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal krizler ile birlikte giderek yaygınlaşmaktadır. Yaşam standartları ve fırsatlarında yaşanan gerilemeler yoksulluğu küreselleştirmiş, insan hak ve gereksinimlerindeki yoksunlukları çeşitlendirerek artırmıştır.³

Yoksulluk, bugün artık her toplumun aşına olduğu ve yadsınması giderek zorlaşan önemli bir konudur. Yoksulluk insanlık onuruna yakışmayan bir çok yoksunluk ve görünümü de insanların yüzüne tutmaktadır. Dolayısıyla şu çok açıktır ki, yoksulluk bir çok sosyal, siyasi ve ekonomik arızaya neden olabilecek ciddi ve çözümlenmesi gereken bir problemdir.

Bugün dünya nüfusunun neredeyse yarısı, yoksulluk koşullarında yaşıyor. Dünya üzerindeki çocukların beşte biri, yeteriz kalori ve gıda alıyor. Dünya nüfusunun önemli bir kısmı yeterli gıda ve sağlık olanaklarından yararlanamıyor. Her yıl yaklaşık 30 milyon insan açlıktan ölüyor. Buna karşılık, dünya üzerinde üretilen ürünün tüm insanlara çok rahat yetebileceği bilinmektedir. BM'nin bir araştırmasına göre en varlıklı 225 kişinin toplam servetinin yalnızca %4'üyle dünya nüfusunun tümünün asgari gıda, içecek su, eğitim ve sağlık gereksinimleri karşılanabilmektedir. Dolayısıyla sorun üretimsizlikten ziyade bölüşüm ile alakalıdır.⁴ Bazı sosyal ve ekonomik göstergeler bu resme biraz daha katkı sağlayabilir:

² Fikret Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayınları, 2. Baskı İstanbul 2002, s.32

³ Paul Burkett, "Poverty Crisis in the Tihrd World: The Contradictions of World Bank Policy", *Monthly Review*, Vol.42, No:7, 1990, s.22

⁴ "Yoksulluk: Kader Değil", www.geocities.com, 31 03 2003, s.1

- 840 milyonu azgelişmiş ülkelerde olmak üzere 1 milyar insan okuma yazma bilmemektedir. Üçüncü Dünya’da 110 milyon çocuk ilkokula, 275 milyon çocuk ortaöğretime devam edememektedir. 1 milyar insan içme suyu şebekesine sahip değildir. En azgelişmiş ülkelerin nüfuslarının %33’ü kırk yıldan fazla yaşayamamaktadır. 2.5 milyar insan yeterli sağlık altyapısına sahip değildir.⁵

- Dünyanın en yoksul 48 ülkesinin dünya ticareti içindeki payı yalnızca %0.4’tür. En zengin 200 kişinin serveti 1 trilyon dolar düzeyindeyken, en yoksul 43 ülkedeki 582 milyon insanın toplam serveti yalnızca 146 milyar dolardır. Gelişmekte olan ülkeler, aldıkları her 1 dolar yardım karşılığı, “dış borç geri ödemesi” adı altında Batı’ya 13 dolar geri ödüyor. 1960’ta dünya nüfusunun en zengin %20’sinin geliri, en fakir %20’sininkinin 30 katıydı; bu oran, 1970’te 74 kata çıktı. 2000 yılında dünyada toplam silahlanmaya harcanan paranın %1’inden daha az bir kısmı eğitime harcanmış olsa her çocuk okula gidebilirdi.⁶

1.1 – Genel Olarak Yoksulluk ve Kavramsal Düzeyde Tartışılması

Yoksulluk kavramı, çok boyutlu bir kavramdır. Yoksulluk zamana ve mekana göre değişebilir bir olgudur. Yoksulluk, yalnız milli gelire veya başka bir değişkene göre tanımlanır veya değerlendirilirse varılacak yargı eksik kalacaktır. Yoksulluk, ekonomik bir kategori olmanın ötesinde, kişilerin içinde yaşadığı, anlamlandırdığı, başa çıkmak için çeşitli yollara başvurduğu toplumsal bir durumdur.⁷ Dolayısıyla ekonomik politikalar, gelir dağılımının durumu, beslenme ve sağlık hizmetlerinden yararlanma olanakları, sosyal nitelikli uygulamalar, dayanışma gibi bir çok olgunun etkili olduğu bir süreçten sonra daha doğru bir tanımlamaya ulaşılabilir.

⁵ Hakan Ongan, “Küreselleşme ve Yoksulluk”, **TOLEYİŞ Dergisi**, Mayıs-Ağustos 2001, Sayı: 51, s.23

⁶ “Yoksulluk: Kader Değil”, www.geocities.com, 31 03 2003, s.2

⁷ Necmi Erdoğan, “Giriş: Yoksulları Dinlemek”, **Yoksulluk Halleri – Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, Editör: Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 1. Basım, Ağustos 2002, ss.9-10

Yoksulluk, bir çok toplumda benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlikler şöyle sıralanabilir:

- Yoksul bireylerde veya yoksul hane halklarında her kişi için kendi işgücü en önemli kaynaktır,
- Yoksul hane halklarının eğitimsizlikten dolayı niteliksiz işgücü olarak kabul edilmeleri yoksunluklarını daha da pekiştirmektedir,
- Yoksul kesimler, şiddetli yoksulluk koşullarına rağmen pek çok kamu hizmetinden yararlanamamaktadırlar,
- Yoksulluk konusunda yaşlılar, özürliüler, kadınlar ve çocuklar gibi toplumun (yoksul) özel kesimlerinin sorunları daha da derinleşmektedir,
- Yoksullar arasında ölüm oranı (daha çok çocuk ölüm oranı), yetersiz beslenme, sürekli sağlık bozuklukları, eğitim olanaklarından eşit biçimde yararlanamama gibi yoksunluklar yaygındır.⁸

Yoksulluğun farklı bir ortaya konuluş şekline göre yoksulluk; sefalet, toplumsal yoksulluk ve moral yoksulluk olmak üzere üç anlama sahiptir. Sefalet, bir toplumda en düşük yaşama standartlarının altında bulunma ve dolayısıyla başkalarının yardımlarına bağımlı olma durumudur. Toplumsal yoksulluk, yoksulluğun yalnızca iktisadi ölçütlerle değil, aynı zamanda bağımlılık, sömürü ve aşağılık hissine bağlı olarak var olabileceğine işaret eder. Böylece yoksulluk, göreceli olarak tanımlanabilir. Çünkü bu noktada yoksulluk iktisadi girdiye rağmen var olur. Moral yoksulluk ise, sefalet ile toplumsal yoksulluğun sonucu olarak var olur ve toplumun veya alt gruplarının ve kurumlarının değer sisteminde yoksulluğun yerini tanımlar.⁹

⁸ Emine Gönen, Şengül Hablemitoğlu, Emine Özmete, "Yoksulluk ve Sürdürülebilir Yaşam Kalitesi İçin Sosyal Hizmetler", www.geocities.com, 25 03 2003, s.1

⁹ Eric J. Hobsbawm, "Poverty", *International Aencyclopedia of Social Sciences*, Vol.12, Free Pres, New York 1969, s.398

1.1.1 – Yoksulluğun Tanımı ve Ölçümü

Genel olarak bakıldığında yoksulluk, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak anlaşılır. Yoksulluğu dar ve geniş anlamda olmak üzere iki türlü tanımlamak mümkündür. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk, gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder.¹⁰

Farklı yoksulluk tanımlarından bahsedilebileceği gibi bir çok farklı yoksulluk türü de verilebilir. Bu noktada mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluk kavramları biraz daha öne çıkmaktadır.

Mutlak yoksulluk, herhangi bir kişinin varlığını sürdürebilmesi ve en temel gereksinimlerini karşılayabilmesi için gerekli gelir düzeyine sahip olmaması demektir. Bu yoksulluk türü ölçülürken herhangi bir kişinin veya ailenin yaşayabilmesi için gereken temel ihtiyaçlar belirlenmekte ve bunları karşılayabilecek en az gelir bütçesi hesaplanarak açlık sınırı (geçimlik yoksulluk düzeyi) hesaplanmaktadır. Daha sonra buna aile büyüklüğü, kişilerin yaş ve cinsiyet özelliklerine göre kalori ihtiyaçları eklenip fiyatlandırılarak *açlık sınırı* (yoksulluk açığı) belirlenmektedir. Uluslar arası çalışmalarda ise, fiyat farklarından dolayı günlük tüketim değeri kişi başına dolar cinsinden (en yoksul ülkeler için 1 dolar, yoksul ülkeler için 2 dolar limiti) belirlenmektedir.¹¹ Örneğin DİE'nin "2002 Yoksulluk Çalışması"nda Mutlak yoksulluk, hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumu olarak belirtilmiş, böylece mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirir denmiştir. Mutlak yoksul oranı ise, bu asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranı olarak ortaya konulmuştur. Ayrıca fertlerin gıdanın yanında, gıda dışı ihtiyaçları da bulunmaktadır. Bu ihtiyaçları göz

¹⁰ DİE 2002 Yoksulluk Çalışması, "DİE, 2002 Yoksulluk Çalışması Sonuçları", DİE 2002 Yoksulluk Çalışması Haber Bülteni, Sayı: B.02.1.DİE.0.11.00.03.906/62, 13 04 2004, s.10

¹¹ Songül Sallan-Gül, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, s.108

önüne almak için gıda yoksulluk sınırına, gıda dışı mal ve hizmet payının da eklenmesi gerekmektedir. Bu yoksulluk sınırının belirlenmesi amacıyla da toplam tüketimleri gıda yoksulluk sınırının hemen üstünde olan hanelerin toplam harcama içindeki gıda dışı harcama payı esas alınır. Buna göre gıda ve gıda dışı mal ve hizmetleri kapsayacak şekilde yoksulluk sınırı belirlenir. Gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı ise, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalan hane halklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak alınır.¹²

Görelî yoksulluk ise, herhangi bir bireyin belirli bir yaşam düzeyine sahip olarak yaşamını sürdürebilmesi için gerekli toplu taşıma, içme suyu, sağlık, eğitim ve kültürel etkinlikler gibi mal ve hizmetleri karşılayacak gelir düzeyinin altında gelire sahip olması durumunda, üstündekilere göre yoksul kabul edilmesidir. Burada belirli bir gelir düzeyi hesaplanır (*yoksulluk sınırı*). Böylece aynı toplumda yaşayan yoksul gruplar ile diğer grup ve kategoriler arasında ve aynı zamanda farklı toplumlar arasında da karşılaştırma ve değerlendirme yapma olanağı sağlanır.¹³ Yine DİE'nin "2002 Yoksulluk Çalışması" örneğine dönülürse, görelî yoksulluk; bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Böylece toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hane halkı görelî anlamda yoksul olarak tanımlanır. Refah ölçüsü olarak amaca göre tüketim veya gelir düzeyi seçilebilir. 2002 yoksulluk çalışmasında, eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si görelî yoksulluk sınırı olarak tanımlanmıştır. Görelî yoksulluk oranı ise, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, görelî yoksulluk sınırının altında kalan hane halklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.¹⁴

Bunların yanında objektif/subjektif yoksulluk, sosyo-ekonomik güçsüzlük, korunmasızlık vb. kavramlarla tanımlamalara gidilebilir.

Objektif yoksulluk, yoksulluğun refah ölçütü olarak asgarî ihtiyaç düzeyinin normatif bir yaklaşımla belirlenmesine işaret eder. *Sübjektif yoksulluk* ise, bireylerin

¹² DİE 2002 Yoksulluk Çalışması, a.g.b., ss.10-11

¹³ Songül Sallan-Gül, a.g.m., s.109

¹⁴ DİE 2002 Yoksulluk Çalışması, a.g.b., s.11

kendi tercihlerine göre oluşturdıkları ihtiyaç bileşimini esas alan yoksulluk tipine işaret eder.

Sosyo-ekonomik güçsüzlük ile kastedilen olgular şöyle sıralanabilir; psikolojik ve ekonomik güvensizlik, sosyal dışlanma, tercih ve girişim özgürlüğünün kısıtlılığı, yoksulluk kısır döngüsüne yol açan fırsat eşitsizliği, güvensizlik, vb.

Korunmasızlık ile işaret edilmek istenen olgular ise şöyle sıralanabilir; eğitim olanaklarındaki yetersizlik, düzenli bir gelir olanağının ve iş güvenliğinin olmaması, tasarruf ve maddi kaynak eksikliği ile kredi olanaklarının kısıtlılığı, aileler arası dayanışma zayıflığı, kadın/çocuk/yaşlı olma ve/veya eğitimsizlik gibi nedenlerle işgücüne katılımın kısıtlılığı vb.

Günümüzde yaşam beklentisi, ölüm oranı, bebek ölüm oranı, açlık, kötü beslenme, kişi başına düşen toprak alanı, okuryazarlık oranı, eğitim düzeyi gibi göstergeler refah/yoksulluk göstergeleri olarak öne çıkmıştır.¹⁵

1.1.2 – Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun nedenleri konusunda, iki farklı bakış açısından söz edilebilir. İlk yaklaşımda, yoksulluk; kişilerin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışı, tutumluluk derecesi ve gösterdikleri çaba gibi kendi kişisel özellikleriyle ilişkilendirilir ve yoksullar, yoksulluğun hem kurbanı hem de nedeni olarak görülür. İkinci yaklaşımda, yoksulluk; yoksulların dışında, başta ekonomi politikaları olmak üzere, düşük ücretler, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları ve ayrımcılık gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki yapısal etmenlerle ve sosyoekonomik sistemin tümüyle ilişkilendirilir.¹⁶

İkinci yaklaşım baz alındığında, yoksulluğun geniş bir yelpazede sayılabilecek bir çok nedeninin (siyasi, ekonomik, sosyal, yapısal nedenler) olduğu ortaya çıkar. Birey ve hane halkı açısından bakıldığında, yoksullar iyi bir yaşama

¹⁵ Fikret Şenses, a.g.e., s.97

¹⁶ Fikret Şenses, a.g.e., s.146

kavuşmak için gerekli kaynaklarla fırsatlara erişememekte ve bu nedenle güçsüz düşmekte ve sıkıntı çekmektedirler. İşsizlik, eksik istihdam, geçici ve düşük ücretli çalışma, fiziksel engelli olma, eğitim ve sağlık olanaklarından yararlanma oranlarındaki düşüklük bireysel anlamda yoksulluk nedenleri olarak öne çıkarken barınma konusunda yaşanan problemler, aile yapısındaki bozulmalar, ailede gelir getiren birey sayısındaki azalma, yaşlı bakımının yetersizliği ve aile içi şiddetin artması gibi nedenler de hane halkı açısından öne çıkan yoksulluk nedenleridir.¹⁷ Burada dikkat edilmesi gereken nokta yukarıda sayılan nedenlerin çoğunun yoksulluğun hem nedenleri hem de sonuçları arasında sayılabileceğidir.

Toplumsal düzeyde ise, ilk akla gelen nedenler sosyal politika uygulamalarının çoğunun ya ortadan kaldırılması ya da içinin boşaltılması, kaynakların dağılımındaki eşitsizlikler, kaynakların şiddete yol açabilecek olan alanlara harcanması, hizmetlere ulaşabilme noktasında yaşanan eşitsizlikler ve gücün dağılımındaki eşitsizliklerdir. Bu eşitsizlikler toprak, sermaye, altyapı, enformasyon ve danışmanlık hizmetleri, krediler ve piyasalar biçiminde kurumsallaşmışlardır. Sosyal hizmetler kapsamındaki eğitim, sağlık, temiz su ve çevre konularında da aynı durum geçerlidir.¹⁸ Ayrıca yoksulluğun nedenlerinin arasında, sosyal dışlamanın nedenleri arasında da sayılan genel olarak hukuk sistemi ve özel olarak da sosyal güvenlik sistemi sayılmaktadır.¹⁹

Bazı yoksulluk nedenleri başlıklar halinde şöyle sıralanabilir: Negatif veya çok düşük büyüme, adaletsiz gelir dağılımı, yüksek oranlı işsizlik ve eksik istihdam oranları, enflasyon oranının yüksekliği, ekonomik şoklar (krizler), kamu harcamalarındaki sosyal sektör paylarının azlığı, özellikle ırk, din ve toplumsal cinsiyet gibi nedenlerden kaynaklanan ayrımcılık, hızlı nüfus artışı, yüksek bağımlılık oranı, düşük eğitim düzeyi, yerleşim yerinden kaynaklanan olumsuz öğeler, vb.²⁰ Bunlara, varolan kaynakların çok büyük bir kısmının askeri alanlara ve

¹⁷ Emine Gönen, Şengül Hablemitoğlu, Emine Özmete, *a.g.m.*, s.2

¹⁸ Emine Gönen, Şengül Hablemitoğlu, Emine Özmete, *a.g.m.*, s.3

¹⁹ Şebnem Gökçeoğlu Balcı, "Yoksulluk ve Sosyal Dışlamanın Hukuksal Nedenleri ve Çözüm Arayışları", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, ss.478-481

²⁰ Fikret Şenses, *a.g.e.*, ss.149-216

silahlanmaya harcanması ve özellikle azgelişmiş ülkeler için devletin aşırı borçluluğu gibi nedenler de eklenebilir.

1.1.3 – Yoksulluğun Gelişimi

ABD’li araştırmacı M. Harrington üç tarihsel yoksulluk sürecinin yaşandığını belirtmekte ve bunları şöyle sıralamaktadır: Önce işçi sınıfı yoksulluğu (19. yüzyıl sonları, 20. yüzyıl başları) söz konusudur daha sonra 1945-70 döneminde yükselen refah düzeyinden pay alamayan (daha çok azınlıklar olmak üzere) “yoksulluk cepleri” ortaya çıkmıştır ve son olarak küreselleşmeyle bağlantılı olan günümüzdeki yoksulluk görülmeye başlamıştır.²¹

2000 yılında Dünya Bankası tarafından belirlenen aşırı yoksulluk sınırında (günde 1 dolar) yaşayanların sayısı 1990’lı yıllar boyunca arttı. 1990’larda ulusal geliri hızla artan Hindistan ve Çin dışında tutulduğunda en yoksul ülkelerin kişi başına ortalama geliri azalmış, Çin hariç tutulduğunda, dünya yoksul nüfusunun (günde 1 dolardan az gelire sahip) toplam dünya nüfusuna oranı 1993’te %24 iken 1998’de %26.2’ye çıkmıştır.²²

Konuya AB ve ABD açısından bakıldığında görünüm şöyledir; 12 AB ülkesinde yoksul diye tanımlanan insan sayısı, 1975’de 38 milyonken 1992’de 52 milyona çıkmıştır. AB ülkelerinde 3 milyon evsiz ve 17.8 milyon işsiz olduğu bilinmektedir. Bir çok AB ülkesinde sosyal yardımlardan yararlananların sayısı 1970’lerden 1980’lere gelindiğinde ikiye katlanmıştır. ABD’ye bakıldığında ise, 1973-80 arasında ortalama aile gelirinde %7’lik bir gerileme yaşanmıştır. Ayrıca yine bu ülke için, son yıllarda düşük ücretli istihdam patlaması yaşandığı ve bunun da yoksulluğun artışında önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.²³ ABD’de hane halkı gelir gruplarına bakıldığında 1950-78 arasında en yoksul %20’lik grubun gelir oranının %140 arttığı, en zengin %20’lik grubun gelirinin ise %99 arttığı

²¹ David Cheal, *New Poverty, Families in Postmodern Society*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London, 1996, s.26

²² “Yoksulluk Artıyor”, www.geocities.com, 31 03 2003, s.1

²³ Sibel Özbudun, “Küresel Bir ‘Yoksulluk Kültürü’ mü?”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, s.55

gözlenmektedir. Fakat 1978-93 arası en yoksul %20'lik grubun gelir oranı %19 azalmış, en zengin %20'lik grubun gelir oranı ise %18 artmıştır.²⁴

Burada belirtilmesi gereken konu, yoksul ülkelerin yoksulluk oranlarının özellikle 1980'lerden sonra artış eğilimine girdiğidir. Ve bu ülkeler bu durumdan zengin ülkelerdekine göre çok daha olumsuz etkilenmektedirler.

Genel olarak bakılığında son dönemde yoksulluğun en fazla hissedildiği bölgeler ve ülkeler şöyle sıralanabilir: Aşağı Sahra Afrikası, Güney ve Güney Doğu Asya, Latin Amerika, eski Doğu Bloku alanının bir bölümü ve ağır dış borçlu ülkeler.

Tablo 1.1 – DGÜ, OGÜ ve GÜ’de Kişi Başına Gelir (\$), Yıllık Kişi Başına Gelir Artışı (%) ve Net Safi Sermaye Akımları

Ülke Grupları	Kişi Başına Gelir (\$)		Kişi Başına Yıllık Gelir Artış Hızı (%)		Özel Net Safi Sermaye Girişi (Milyon \$)		Dünyadaki Payı (%)			
	1979	1995	1960-1979	1985-1995	1960	1995	Nüfus		GSYİH	
I) DGÜ	230	430	1,6	3,8	7.368	53.446	57,7	56,1	6,9	4,9
a) Çin ve Hindistan Dışındaki DGÜ	240	290	1,8	-1,4	4.769	5.517	16,2	18,5	3,6	1,1
II) OGÜ	1.420	2.330	3,8	-0,7	44.334	130.743	25,2	28,0	22,9	14,8
a) Alt-OGÜ	-	1.670	-	-1,3	-	-	-	26,9	13,7	7,4
b) Üst-OGÜ	-	4.260	-	0,2	-	-	-	1,1	9,2	7,4
III) GÜ	9.440	24.930	4,0	1,9	-	-	17,1	14,1	70,2	80,3

Kaynak: Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet – Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 3. Baskı, Ekim 2002, s.132

Şu bir gerçektir ki, gelişmiş ülkeler ile dünyanın geri kalan kısmı arasındaki gelir eşitsizliği günden güne artmaktadır. Bu kanı Tablo 1.1'deki verilerle de desteklenebilir. Çin ve Hindistan dışındaki Düşük Gelirli Ülkeler'de (DGÜ) 1979 ve

²⁴ Eric Toussaint, *Ya Param Ya Canım: Dünya Bankası ve IMF'nin Üçüncü Dünya Politikaları*, Yazın Yayıncılık, İstanbul 1999, s.56

1995 arasındaki kişi başına gelir sadece 50 dolar artarken, Orta Gelişmiş Ülkeler’de (OGÜ) artış Üst-OGÜ’den kaynaklanmak üzere 970 dolar, Gelişmiş Ülkeler’de (GÜ) ise tam 15 490 dolardır. Bu farklı artışlarda, gelişmiş ülke paralarının diğer paralar karşısındaki reel değer artışı başlıca etkidir. DGÜ ve OGÜ olarak sınıflanan ve hakkında veri bulunan 95 ülkeden 44’ünün, yani yaklaşık yarısının 1985-95 arası dönemde kişi başına yıllık büyüme hızı negatiftir. Dolayısıyla bu ülkeler giderek mutlak anlamda fakirleşmektedirler. 41 DGÜ’nün 22’si negatif büyüme gösterdiğine göre mutlak fakirleşme en yoksulların yarısından çoğunu tanımlamaktadır. Aynı durum OGÜ’nün (22/54) %40’ında geçerlidir. Fakat aynı dönemde yüksek gelirli 25 ülke arasında, negatif büyümesi olan ülke sayısı yalnızca üçtür: Bir tanesi, petrol fiyatı düşüşünden etkilenen zengin Körfez Şeyhliği Birleşik Arap Emirlikleri’dir. Diğerleri SSCB’nin dağılmasıyla en büyük pazarlarını kaybeden Finlandiya ve İsveç’tir.²⁵

Gelişmekte Olan Ülke gurubunun dış borçları, bir çok ülkenin gelişmiş ülkelerin çıkarlarına uydurulması gibi bazı işlevler yüklenmiştir. DGÜ ve alt-orta gelirli ülkelerde mutlak anlamda yoksulluk artarken, Gelişmekte Olan Ülkelerin (GOÜ) dış borç stoku, 1980’de 561.4 milyar dolarken 1995’te 2 trilyon doları aşmış, yani neredeyse dört katına çıkmıştır.²⁶ Toplam borcun GSMH’ye oranı ele alındığında yoksul ülkelerin içinde bulunduğu kıskaç daha da netleşmektedir. Bu oran aşağı-Afrika’da %123, Latin Amerika’da %41.4, Asya’da ise %28.2’dir(1995).²⁷

Ayrıca özellikle azgelişmiş ülkeler olmak üzere ülkelerin kendi içinde de önemli gelir farklılıkları ve dolayısıyla giderek yoksullaşan kesimler var. Latin Amerika örneğinde nüfusun %40’ı yani 270 milyon insan temel gereksinimlerini karşılayamamaktadır. Bolivya, Brezilya, Peru gibi ülkelerin kırsal nüfuslarının %70 ile %95 arası kesimi yoksulluktan etkilenmektedir. Brezilya’da 4.8 milyon topraksız

²⁵ Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus Devlet – Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, Ekim 2002, s.133

²⁶ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, s.134

²⁷ Atilla Göktürk, “Kentsel Haklar Kent Yoksullarını Kapsar İse...”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, s.221

aile, 15 milyon topraksız kır işçisi bulunurken, toprak sahiplerinin %1'i tarıma uygun toprakların %45'ine sahiptir.²⁸

1.1.4 – Yoksulluk ve İnsan Hakları

Yaşanmakta olan yeni dünya düzeninde yoksulluk ve şiddet, önemini giderek artıran kavramlar haline gelmiştir. Kuşkusuz bu durum, yoksulluğun yayılması ve soykırım, silahlanma ve savaş gibi aşırı şiddet biçimlerinin gündemdeki ağırlığını artırmasıyla ilişkilidir. Dönem, küreselleşme sürecine insani bir yüz kazandırma çabalarının yoğunlaştığı bir dönemdir. İnsan hakları söyleminin popülerleştiği bu dönemin gerçek sonucu; 20 yıldır insan haklarının sistematik biçimde altının oyulmasıdır: Liberalizmin yeniden doğuşuyla sosyal devlet dönemindeki kazanımlar yok sayılmış, 1970'lerden itibaren Bağlantısızlar Hareketi'nin öncülüğünde gündeme getirilen çevre, barış, kalkınma, self-determinasyon, insanlığın ortak mirasından eşit biçimde faydalanma gibi halkların hakları gündemden kaldırılmıştır.²⁹

Bugün artık yoksulluğa yalnızca geçim olanaklarının yetersizliği gibi ekonomik bir çerçevede sınırlı ve dar bir bakış açısıyla bakmak yerine, insanın siyasal özgürlüklerini, toplumsal yaşama katılma olanaklarını, bireysel güvenlik ve çevresel dengeler açısından karşılaştığı yetersizlikleri de yoksulluk tanımı içine sokmak gerekir. Böylece bu kavram daha geniş bir anlam ifade eden “yoksunluk” kavramı içinde ve onunla birlikte ele alınabilir. BM'nin hazırladığı İnsani Gelişme Endeksi bu anlayışta bir yaklaşımı ifade eder. Küresel düzeyde insan haklarının gerçekleştirilmesi ve bu yolla yoksunlukların üzerine gidilmesi günümüzde daha bir önem kazanmıştır.³⁰

Yoksulluğa bakış açısı zaman içinde önemli bir değişiklik geçirmiş ve yoksulluğa insan hakları temelli bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla

²⁸ Zeki Görenel, “Karşıtlığın Küreselleşmesi Neoliberal Dönemde ‘Yeni’ Toplumsal Hareketler”, *Küreselleşme–İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar*, Derleyen: Alkan Soyak, Om Yayınevi, İstanbul 2002, s.336

²⁹ Yasemin Özdek, “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, ss.1, 33

³⁰ Meryem Koray, Hülya Alev, “Yoksulluk ve Yoksunluk Konusunda Bütünlükçü Bir İnsan Hakları Yaklaşımı”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, s.441

günümüzde geçerli olan yaklaşım yoksulluğun, bir gelir eksikliğinden öte, insan haklarının bütünselliği, bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı temelinde tüm insan haklarının ihlali olarak anlaşılmasıdır.

1.1.5 – Yoksulluk ve Kadınlar

Yoksulluk konusunda 1970’li yıllardan günümüze cinsiyetin önemli bir kriter olarak göz önüne alındığı görülmektedir. Kadın yoksulluğu, toplumsal olarak onay verilmiş eşitsiz cinsiyet rolleri örüntüsünün bir sonucudur. Kadınların her düzeydeki yönetim organlarında erkeklere oranla daha güçsüz-etkisiz oldukları, bunun da gelirden, kaynakların kullanımında, mülk edinmede, ekonomik ve politik gücün paylaşımı ve kullanımında eşitsizlikler yarattığı görülmektedir. Her toplum ve her kültürde karmaşıklık ve çeşitlilik gösterse de, kadınların rol ve sorumlulukları evrensel olarak benzerlikler gösterir. Kadınların yoksulluğunun, kadın emeğinin marjinalliğinin hakim cinsiyete dayalı iş bölümü kalıplarında yattığını ve iş piyasalarında kadınların ikincil konumuyla birlikte ana yapısal nedenleri oluşturduğunu söylemek mümkündür.³¹

Dünya üzerindeki değerlerin yarısından fazlasını kadınlar üretmektedir, fakat dünya üzerindeki mülklerin yalnızca %4’ü kadınlara aittir. Neredeyse dünyanın her yerinde enformel sektör çalışanları arasında kadın oranı, erkek oranından daha yüksektir. Bu da demek oluyor ki, kadınlar daha kötü koşullarda, sosyal güvenlikten yoksun, düşük ücretle, düzensiz işlerde çalışmaktadırlar. Ayrıca kadına özgü denebilecek pek çok kadın çalışma konusu da (ev eksenli çalışma vb.) karşılıksızdır.³²

UNDP 2003 İnsani Gelişme Raporu’na göre Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği göstergeleri şu şekilde ortaya çıkmıştır: Kadının toplumsal konumu ve gelişmişliği endeksine göre, 144 ölçülen ülke arasında Türkiye 81’inci sırada yer almaktadır. Kadının topluma katılımı endeksi için ölçülen 70 ülke içinde ise Türkiye

³¹ Belkıs Kümbetoğlu, “Afetler Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, ss.129-130, 134

³² Dilek Hattatoğlu, “Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, ss.305-306

66'ıncı sıradadır. Okullaşma oranı erkeklerde %65, kadınlarda %54; yetişkin okuryazarlık oranı erkeklerde %93.7, kadınlarda %77.2 düzeyinde oluşmuştur. Mecliste kadınların temsil oranı %4.4 olurken, üst düzey yöneticiler, hukuk ve yönetimde kadınların oranı %8 olmuştur. Erkeklerde kişi başına gelir 8 bin 28 dolar, kadınlarda 3 bin 717 dolar olarak hesaplanmıştır. Türkiye'de 15 yaş ve üstü kadınların %22.8'i okuma-yazma bilmemektedir. Her 100 okuryazar erkek için 82 okuryazar kadın bulunmaktadır. Çalışabilir kadın nüfusunun %50.3'ü ekonomik faaliyette bulunmamaktadır. Tarımda çalışanların %72'si, sanayide çalışanların %10'u ve hizmet sektöründe çalışanların %18'i kadındır. Ekonomik gelir katkısında bulunan aile fertleri açısından toplam içinde erkekler %65, kadınlar %35 pay almaktadır.³³

1.2 – Küreselleşmenin Yoksulluk Üzerine Etkileri

Bugün küreselleşmeyi karakterize eden iki olgu sermaye birikim süreçlerindeki esneklikler ile bireysel olanın toplumsal olana önceliğidir. Bu iki özellik karşımıza iki yeni özellik daha çıkarıyor; *belirsizlik* ve *risk*. İktisadi alandaki belirsizlik ve riskin toplumsal alanda da karşılığını bulacağı açıktır. Küreselleşme sürecinde toplumsal alanda ortaya çıkan problemlerin bazıları şöyledir; çeşitli psikolojik rahatsızlıklar ve intiharlar artmaktadır, özellikle büyük kentlerde güvensizlik duygusu ve yasadışı yaşam tarzı yükselmektedir, kökten dincilik ve etnik şiddet yükselmekte ve bunlar da iç savaşımlara kadar varabilmektedir, mafyatik örgütlenmeler ve kara para akışı hızlanmaktadır. Öbür yandan fakirliğin, eşitsizliklerin, işsizliğin, güvencesizliğin, gelir eşitsizliğinin ve dışlanmışlığın dramatik boyutları, ILO, UNDP ve hatta Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların yayınlarından da izlenebilmektedir.³⁴

Bu süreç daha çok azgelişmiş ve aşırı borçlu ülkeleri etkilemiş ve gelişmiş ülkeler ile aralarındaki gelişmişlik farklarını derinleştirmiştir. Ülkeler arası gelir

³³ Hürriyet Gazetesi, "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Göstergeleri", <http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~2@nvid~288480,00.asp>, 21 04 2004, s.1

³⁴ İşıya Üşür, "Küreselleşme ve Yoksulluk", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, ss.50-51

farklılığı artarken ülkelerin kendi içlerinde de gelir dağılımı adaletsizliği artma eğilimindedir.

Şurası çok açık ki, 20. yüzyılın sonlarında telaffuz edilmeye başlanan ‘yoksulluğun küreselleşmesi’ olgusunun dünya tarihinde bir benzeri yoktur. Bu yoksulluğun ayırıcı özelliği; insan kaynaklarının ve maddi kaynakların ‘kıt’ olması sonucu değil, işsizliğe ve emek maliyetlerinin dünya ölçeğinde minimize edilmesine dayanan küresel aşırı arz sisteminin ürünü olmasıdır. Yoksul ülkelere bakıldığında Üçüncü Dünya olarak nitelenen ülkelerin neredeyse tamamında piyasa güçleri arasındaki karşılıklı etkileşimin ürünü olarak yoksullaşan kitlelerin toplumsal umarsızlık ve umutsuzluğu söz konusudur.³⁵

1.2.1 – Küreselleşme Sürecinde İnsani Gelişme ve Yoksulluk Göstergeleri

Bugün dünya ülkeleri için BM tarafından hesaplanan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) tüm dünya ülkelerinin ekonomik ve sosyal göstergelere dayanarak birbirleriyle karşılaştırılmasına olanak vermektedir. İGE; Üç göstergeye dayanan birleşik bir endekstir, bu göstergeler: Doğumda yaşam beklentisi ile ölçülen yaşam beklentisi, erişkin okuryazarlık oranı (ağırlığı üçte iki) ile birleşik ilk, orta ve yüksek okul kayıt oranları (ağırlığı üçte bir) kombinasyonu ile ölçülen eğitim düzeyi ve kişi başına düşen GSYİH ile hesaplanan yaşam standartlarıdır.

24 Temmuz 2002’de sunulan İnsani Gelişmişlik Endeksi raporu, 2002’de “Ayrımlaşan Dünyada, Demokrasinin Derinleştirilmesi” konusuna odaklanarak, ilk kez teknik ve ölçülebilir veri sağlamıştır. Rapor, dünya ülkelerini, ülkelerin siyasi güçlerini, resmi ve hükümet dışı, ulusal ve uluslararası kurumları ile birlikte insani kalkınmaya sağladıkları faydalar açısından nasıl kullandıklarına göre sıralıyor. Raporun yedi önemli mesajı var:

- Dünya politik, teknolojik ve ekonomik olarak hiç bu kadar özgür ve aynı zamanda adaletsiz olmamıştı.

³⁵ Michel Chossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Çeviri: Neşenur Domaniç, Çiviyazıları Kamera Dizisi, Birinci Basım, Ocak 1999, ss.29, 41

- İnsani kalkınma, şekil ve içerik itibarıyla demokratik olan bir yönetişimi zorunlu kılar. Bu tür bir kalkınma ancak insanlar için ve insanların katılımı ile sağlanmalıdır.
- Demokrasi ile insani kalkınma arasındaki bağlantı otomatik veya doğrudan değildir. Ekonomik ve siyasi kararları en çok etkileyen “elit güç” eşitlik ilkeleri ve demokrasinin işlemlerini engelleyebilmektedir.
- İnsanın kalkınması ve güçlenmesini merkezinde tutan demokrasi, toplumların içinden inşa edilmelidir. Demokrasi dışarıdan ithal edilemez.
- Sürekli olan insani kalkınma sürecini ateşlemek, demokratik bir siyaset ile siyasi sistemin de güçlenmesinin desteklenmesini zorunlu kılmaktadır.
- Güvenlik güçlerinin üzerinde bir demokratik denetimin kurulmuş olması diğer bir kalkınma göstergesi olarak öne çıkıyor. Bunun böyle olmadığı durumlarda, kişinin güvenliği ve toplum barışı tehlikeye girebilir.
- Uluslararası bağımlılık, küresel kararlara ve hesap verilebilirlik süreçlerine de küresel katılımı zorunlu kılmıştır.³⁶

Raporda, son 10 yıl göz önüne alındığında 140 ülkenin, çok partili seçimler yapıldığı için demokratik olarak sınıflandırıldığı, ancak pratikte bunların sadece 81’inin tam demokratik kurumlara sahip olduğu belirtilmektedir. Raporun altını çizdiği saptamaya göre, ekonomik eşitsizlik ve yolsuzluk, ülkeleri otoriter rejimlere kaydırmaktadır.

Dünyadaki eşitsiz gelir dağılımı için bazı rakamlar verilirse ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: BM İnsani Gelişme Endeksi’ne (2002) göre, en fakir ülkeye kıyasla en zengin ülkedeki kişi başına ortalama gelir 1985’te 76 kat fazla iken, bu

³⁶ Bilgi Kongar, “Merhaba Sigortaya Gönül Verenler”, <http://www.tsrbsb.org.tr/private/trk/sayi28/bilgikon.htm>, 28 05 2003 s.1

oran 1997’de 228 kata çıkmıştır. Dünyada en zengin 200 insanın sahip olduğu servet, 2 milyar insanın sahip olduğu gelirden daha fazladır. Ayrıca en zengin 200 insanın son dört yıl içinde sahip oldukları refahı iki katına çıkarmaları, bireyler arasındaki eşitsizliğin artma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla denilebilir ki, dünyamız yoksulluk denizinde refah adacıklarından oluşan bir hal almıştır ve ekonomik küreselleşme sürecinin en temel sorunu ekonomik eşitsizliktir.³⁷

Tablo 1.2 – BM İnsani Gelişme Endeksi’nden Yararlanılarak Hazırlanan Ülke Gruplarının Gelişmişlik Düzeyi

	Nüfus 1999 (Milyon)	Yüzölçümü 1999 (Km2)	Yıllık Büyüme 1998 - 1999 (%)	Kişi Başına Gelir 1999 (\$)	Çocuk Ölümleri 1998 (5 Yaş Altı 1000 Kişide)	Okuma Yazma Bilmeyenler 1998 (Erkekler,%)
Dünya	5.975	133.572	2,7	4.890	75	18
Düşük Gelirliler	2.417	34.227	4,4	410	107	30
Orta Gelirliler	2.667	67.258	2,6	3.050	38	10
<i>Alt-Orta</i>	2.094	44.751	3,3	1.200	39	10
<i>Üst-Orta</i>	573	22.507	2	4.900	35	9
<i>Düşük ve Orta</i>	5.084	101.487	2,9	1.240	79	18
<i>Doğu Asya ve Pasifik</i>	1.837	16.385	7,2	1.000	43	9
<i>Avrupa ve Orta Asya</i>	475	24.209	0	2.150	26	2
<i>Latin Amerika ve Karayipler</i>	509	20.461	-0,9	3.840	38	11
<i>Orta Doğu ve K.Afrika</i>	291	11.024	-	2.060	55	26
<i>Güney Asya</i>	1.329	514	6,2	440	89	35
<i>Alt Sahra Afrika</i>	642	24.267	2	500	151	32
Yüksek Gelirliler	891	32.087	3,6	25.730	6	-

Kaynak: Mustafa Sönmez, “Gelir Uçurumu: Dünyada ve Bizde”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, ss.101-102

³⁷ Ahmet Selamoğlu, “Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme”, Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Derleyen: Veysel Bozkurt, Alfa Yayınları, 1.Baskı, Ekim 2000, ss.37-39

Birleşmiş Milletler verilerine göre hazırlanmış olan Tablo 1.2 ülke gruplarını karşılaştırmak açısından önemli veriler içermektedir. Bu durumda dikkat edilmesi gereken nokta, bu verilerin de yukarıda açıklanan, dünya ülkeleri arasındaki eşitsizliğin artma eğiliminde olduğu tespiti destekliyor olmasıdır.

Tablo 1.3 – Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk (1987 – 1998)

<i>Bölge</i>	1987		1998	
	Yoksul Sayısı (Milyon)	Yoksulluk Oranı	Yoksul Sayısı (Milyon)	Yoksulluk Oranı
<i>Doğu Asya ve Pasifik</i>	417,5	26,6	278,3	15,3
<i>Avrupa/ Orta Asya</i>	1,1	0,2	24,0	5,1
<i>Güney Amerika/ Karayip</i>	63,7	15,3	78,2	15,6
<i>Ortadoğu/ Kuzey Afrika</i>	9,3	4,3	5,5	1,9
<i>Güney Asya</i>	474,4	44,9	522,0	40,0
<i>Güney Sahra</i>	217,2	46,6	290,9	46,3
Toplam	1 183,2	28,3	1 198,9	24,0

Kaynak: Fikret Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayınları, 2. Baskı İstanbul 2002, s.117

Tablo 1.3'e göre, Dünya Bankası tarafından günde bir dolarlık gelir düzeyinin altındaki nüfusun toplam nüfusa oranı olarak hesaplanan mutlak yoksulluk oranları incelendiğinde 1998'de 1987'ye göre; Doğu Asya ve Pasifik grubundaki ülkeler ile Ortadoğu/Kuzey Afrika grubundaki ülkelerde hem yoksul sayısında ve hem de yoksulluk oranında belli bir düşüş gözlenmektedir. Buna karşılık, Avrupa/Orta Asya, Güney Amerika/Karayip, Güney Asya ve Güney Sahra grubu ülkelerinde yoksul sayısında artış olduğu görülmektedir. Güney Asya ve Güney Sahra grubu ülkelerinde yoksulluk oranında azalış söz konusu iken Avrupa/Orta Asya ve Güney Amerika/Karayip grubu ülkelerinde artış olduğu gözlenmektedir. Dünya genelindeki toplama bakıldığında ise yoksulluk oranında azalış söz konusu iken yoksul sayısı artış göstermiştir.

Temmuz 2003'te kamuoyuna açıklanan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 2003 İnsani Gelişme Raporu³⁸ gerek dünya ülkeleri ve gerekse Türkiye için bir çok veriyi güncelleme imkanı sunmuştur. Dünya liderleri, yoksulluk başta olmak üzere dünyanın önemli sorunlarını ele almak için bir araya geldikleri Milenyum Zirvesinde, takvime bağlı bir dizi hedefin (Yeni Binyılın Kalkınma Hedefleri) 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi için çalışmayı taahhüt etmişlerdi. 2003 İnsani Gelişme Raporu'nun en önemli özelliği ise, 'Yeni Binyılın Kalkınma Hedefleri' üzerine odaklanmış olmasıdır. Birleşmiş Milletler'e üye tüm ülkeler tarafından Kabul edilen bu kalkınma hedefleri şunlardır:

- Mutlak yoksulluk ve açlık sınırında yaşayan insan sayısını yarı yarıya azaltmak,
- Kız ve erkek, herkes için evrensel temel eğitim hedefine ulaşmak,
- Kadının durumunun güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması,
- 5 yaş altındaki çocuk ölümlerinin 2/3 oranında azaltılması,
- Anne sağlığını iyileştirmek, gebelik ve doğumdaki anne ölümlerini ¾ oranında azaltmak,
- HIV/AIDS, sıtma ve tüberküloz gibi bulaşıcı salgın hastalıkların yayılımını durdurmak,
- Çevresel kaynakların yok edilmesini engellemek,
- Kalkınma için küresel işbirliğini geliştirmek.³⁹

³⁸ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın "2003 İnsani Gelişme Endeksi" için bkz. EK: 1

³⁹ Jakop Simonsen, "Binyıl Kalkınma Hedefleri: Yoksulluğu Ortadan Kaldırmak İçin Ülkeler Arası İşbirliği", UNDP 2003 İnsani Gelişme Raporu Tanıtım Toplantısı, Ankara, 08 Temmuz 2003, http://www.un.org.tr/undp_tur/docs/HDR2003/hdr2003-for%20js-tr.doc, 21 04 2004, s.3

UNDP 2003 İnsani Gelişme Raporu'nun temel mesajı, insani gelişme açısından dünya ülkeleri arasında büyük farklılıklar ve eşitsizlikler olduğudur. Rapor, tüm dünyada eşitlikçi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için, tüm insanların eşit yararlanacağı 'küresel kalkınma kavramı' oluşturulmasını ve tüm ülkelerin bu sözleşmeye desteğini taahhüt etmelerini istemektedir. Ancak bu kalkınma hedeflerine ulaşmanın ne denli zor bir görev olduğu, yine bu rapordaki verilerle açık seçik ortaya konulmuştur. Bu verilerin bazıları şöyledir;

- 1.2 milyardan fazla insan, yani dünyada yaşayan her beş kişiden biri, günde 1 dolardan daha az parayla geçinmek zorunda iken, Sahra Çölü güneyindeki Afrika'da, nüfusun yarısı günde 1 dolardan daha az parayla yaşamaya çalışmaktadır.
- Gelişmekte olan ülkelerde her gün 800 milyon insan, yatağına aç olarak giriyor, Güney Asya'da her dört kişiden biri, Sahra Güneyindeki Afrika'da ise her üç kişiden biri açlıkla boğuşuyor. Dünya üzerindeki 800 milyondan fazla insan, yetersiz besleniyor ve her beş kişiden biri, sağlıklı içme suyuna ulaşamıyor.
- Dünyada yaşayan her 6 kişiden biri, okuma yazma bilmiyor, halen yaklaşık 115 milyon çocuk okula gitmiyor; eğitim görmeyen bu çocukların yüzde altmışı kız çocuklarıdır ve okuma yazma bilmeyen 876 milyon yetişkinin üçte ikisi kadındır.
- Tam 34 ülkede, ömür beklentisi 1990'lı yıllara göre biraz daha kısalmış durumda. Son 10 yılda ishal hastalığı yüzünden ölen çocukların sayısı 13 milyondan fazla ve bu sayı, 2. Dünya Savaşından bu yana silahlı çatışmalarda ölen insan sayısından bile daha fazladır. Her yıl yarım milyondan fazla kadın, ya da başka bir deyişle her dakikada bir kadın, gebelik ya da doğum sırasında yaşamını yitiriyor. Durumun çok daha vahim olduğu Sahra güneyindeki Afrika'da, bir kadının gebelik ya da doğum sırasında ölme riski, zengin bir ülkedeki anneye göre 100 kat daha fazla. Yılda yaklaşık 2 milyon yaşama mal olan tüberküloz, yani verem hastalığı (AIDS ile birlikte) halen en önemli

ölümcül hastalık durumundadır. Yılda yaklaşık 1 milyon sayısına ulaşan sıtmaya bağlı ölümler, önümüzdeki 20 yıl içinde iki katına çıkabilir. Tüm dünyada 42 milyon kişi HIV/AIDS’le birlikte yaşıyor ve bunların 39 milyonu gelişmekte olan ülkelerde bulunuyor.⁴⁰

2003 İnsani Gelişme Raporu’na göre, en büyük nüfusa sahip iki ülke olan Çin ve Hindistan’daki ekonomik büyümenin sürdürülmesi durumunda, “günde 1 doların altında gelirle yaşayan insan sayısını yarı yarıya azaltma” hedefine ulaşılabilecektir. Son on yılda Çin’de sağlanan ekonomik büyüme, 150 milyon insanın yoksulluk sınırı altında yaşamaktan kurtulmasına yol açmıştır. Hindistan’da, kişi başına düşen gelir artışı, 1990’la 2000 yılları arasında yıllık ortalama yüzde dört gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. Rapor, acil önlem alınmazsa, toplam 59 ülkede Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşamayacağını göstermektedir. En öncelikli 31 ülkede, gelir düzeyi ve diğer insani gelişim göstergeleri çok düşüktür, hedeflere doğru olan ilerleme yavaşlamış ve hatta göstergeler geriye gitmeye başlamıştır. Yüksek öncelikli 28 ülkede durum henüz bu kadar kötü olmasa da, kaynakların yanlış kullanımı ya da siyasi yanlışlıklar bazı önemli hedeflere ulaşılmasını önlemektedir. Bu 59 ülkenin önemli bir bölümü, önceki kalkınma stratejilerinde dikkate alınmayan sorunlar ya da coğrafi etkenlere bağlı sorunlarla karşı karşıyadır. Bu ülkelerin 24’ünde HIV/AIDS olgularının çok yüksek oranlara ulaşması, 31’inin çok yüksek miktarda dış borcu bulunması ve 13’ünde de silahlı çatışmalar yaşanmış olması, kuşkusuz bu sonuçlarda önemli rol oynamaktadır.⁴¹

BM İnsani Gelişme Endeksleri (2002 ve 2003) ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını açıkça ortaya koymaktadır. Dünyanın en tepesindeki G-7 ülkeleri 1970’li yıllardan 1990’lı yılların sonuna giderken, sadece sermaye getirilerinin ve milli gelirlerinde sermaye gelirinin payını artırmakla kalmadılar, aynı zamanda kişi başına gelir açısından azgelişmiş ülkeler ile aralarındaki farkı derinleştirdiler. Bu uçurum

⁴⁰ Jakob Simonsen, a.g.k., s.2

⁴¹ Deniz Feneri Derneği, “Yeni Binyılın Kalkınma Hedeflerine 2015 Yılına Kadar Ulaşılması: İlerleme İçin Önerilen Tablolar”, http://www.denizfeneri.org.tr/icerik.asp?kategori=ARAS_TIRMA&icerik_id=338, 15 09 2003, ss.1-2

derinleşip sorunları birikirken ve dünya sistemi krizlerle sarsılırken, az gelişmiş ülkelerde dayatmalar sessizce kabullenilir oldu; başkaldırı tarihe karıştı.⁴²

1.2.2 – Küresel Yoksullukla Mücadele Stratejileri

Yoksullukla mücadelenin toplumsal bir sorumluluk olarak görülerek kamusal politikalar aracılığıyla gerçekleştirilmesi yirminci yüzyılın önemli bir bölümünde yaygın kabul görmüş olan “refah devleti” anlayışı çerçevesinde olmuştur. Toplumun refahını artırmak için çalışanların sosyal ve ekonomik hakları genişletilirken, kadınlar, yaşlılar, sakatlar gibi piyasaya giremeyecek durumda olanlara yönelik olarak sosyal güvenlik ya da yoksullukla mücadele politikaları geliştirilmişti. Fakat 1970’lerde kapitalizmin içine düştüğü ekonomik bunalımlar ve bunların siyasal yansımaları Keynesci uzlaşmadan kopuş sürecini başlatmış, refah devletçi bir kalkınma anlayışından, piyasa merkezli bir refah anlayışına geçiş süreci hızlanmıştır.⁴³

Yoksullukla mücadele 90’lı yıllarda uluslararası gündeme girdi. Yoksullukla mücadelenin kalkınma gündemine girişinde BM tarafından 1995’te Kopenhag’da gerçekleştirilen Toplumsal Kalkınma Dünya Zirvesi kurucu bir rol oynadı. Zirve, yoksulluğun yok edilmesini “insanlığın etik, sosyal, politik ve ekonomik bir zorunluluğu” olarak kabul etti. Fakat zirve bu konuda gelişmiş ülkelere az gelişmişlere resmi kalkınma yardımlarının aktarılmasından başka bir önlem öngörmedi. 90’lı yıllar boyunca gelişmiş ülkelere resmi kalkınma yardımları artmak şöyle dursun, sürekli olarak azaldı. Bu durum da, uluslararası alanda yoksulluğu azaltma amacının doğuşunun gerçekçi ve samimi olmadığını yeterince sergileyen bir kanıttı. Dünya Bankası’nın da bu yönde girişimleri söz konusudur. Bu yönde uluslararası girişimlerin çoğu daha fazla serbest ekonomi, açık piyasalar ve küreselleşme sloganını benimsiyor ve dolayısıyla yoksulluğu azaltma yerine gelişmiş ülkelerin çıkarlarına hizmet ediyor.⁴⁴

Dünyanın pek çok farklı bölgesinde görülen yoksulluğun, endüstrileşmiş ülkelerde de yaşanması, bugünkü ekonomik modelin bu sorunla mücadele etmek için

⁴² Gülten Kazgan, a.g.e., s.42

⁴³ Songül Sallan-Gül, a.g.m., s.111

⁴⁴ Yasemin Özdek, a.g.m., ss.2-19

yeterli olmadığına işaret etmektedir.⁴⁵ Ancak yine de değişik ülke deneyimleri, ücretlerdeki ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ve işsizliğin azaldığı, gerçek ücretlerin arttığı bir büyüme sürecinin yoksulluk düzeyini aşağı çekmekte etkili olduğunu göstermiştir.

Piyasa temelli refah anlayışında yoksulluk, bireysel sorumsuzluğun ağır bastığı sosyokültürel bir sürecin, tehlikeli ve aşağı sınıfların yoksulluk kültürünün bir sonucu olarak kabul edilir. Bu çerçevede yoksulların, gönüllü kuruluşların yardımına ya da kendi kaderlerine bırakılması, yoksulluğun kapitalist sistem içinde birey, aile ve geleneksel dayanışma kurumları çerçevesinde çözülmesi anlayışı 1970'lerden sonra yaygın kabul görmeye başlamıştır.⁴⁶ Buna karşılık bugün artık yoksulluk sorunu, bir paylaşım sorunu olmanın ötesinde toplumsal/insani bir problem halini almıştır ve bu kapsamda ele alınmak zorundadır. Konuya bu anlayış ile bakıldığında, yoksullara toplumsal üretim ve hizmetlerden ne kadar ve nasıl pay verilebileceği sorusu ile yetinilmeyip, giderek daha fazla sayıda insanı insanca varolmanın en temel özelliklerinden yoksun kılacak bir şekilde işleyen tüm ekonomik, sosyal ve siyasi sistem öncüllerinden başlanarak sorgulanmalıdır.⁴⁷

Neo-liberal eğilimler çerçevesinde devletin küçülmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurma konusunda sivil toplum örgütlerinden medet umulmaktadır. Fakat etki alanlarının dar olması, dürüst yönetime sahip olmamaları ve gelişmiş ülkelerde örgütlenmeleri sebebiyle yoksullukla mücadele konusunda henüz kapsamlı bir atılım gerçekleştiremedikleri görülmektedir.⁴⁸

Günümüzde özellikle uluslar arası ayağı ağır bir biçimde de olsa işlemeye başlayan yoksulluk karşıtı sosyal hareketler üç ana başlık altında toplanabilir. Bu hareketler henüz gelişim aşamasındadır ve ortak bir zemin bulup siyasallaşabilmeleri gerekmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

⁴⁵ Emine Gönen, Şengül Hablemitoğlu, Emine Özmete, *a.g.m.*, s.3

⁴⁶ Songül Sallan-Gül, *a.g.m.*, s.111

⁴⁷ Ömer Laçiner, "Sonsöz Yerine: Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak", *Yoksulluk Halleri – Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, Editör: Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 1. Basım, Ağustos 2002, s.213

⁴⁸ Fikret Şenses, *a.g.e.*, ss.289-290

- Emek hareketleri; uluslararası sendikal örgütler, ulusal federasyonlar veya konfederasyonlar vb.
- Belirli yoksul kategorileri çerçevesindeki ulusal veya uluslararası hareketler; kadın, köylü, işsiz hareketleri vb.
- Uluslararası yoksulluk karşıtı hareketler ve/veya koalisyonlar.⁴⁹

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan 2003 İnsani Gelişme Raporu, mutlak yoksulluğun ortadan kaldırılması için zengin ülkeler tarafından verilmiş sözlere karşın, gelişmiş ülkelerin daha fazla yardımına, daha adil ticaret koşulları ve anlamlı düzeydeki borç hafifletmelerine gerek duyduğunu gösteriyor. Rapor, zengin ülkelerin küresel kalkınma için söz verdikleri finansal yardımları vermemeleri durumunda, 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesine çalışılan Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşamayacağını ortaya koyuyor. Rapor, zengin ülkelerin, somut hedefler ve zaman kayıtları belirlemeleri ve sonra da belli konularda harekete geçmeleri gerektiğini vurguluyor. Bu çerçevede yapılması gerekenler şöyle sıralanabilir:

- Adil olmayan ticari korumalar ve vergiler kaldırılarak eşit bir ticari ortam sağlanması. Bugün, OECD ülkeleri, tarım sektörlerine yılda 300 milyar dolardan fazla destek sağlamaktadır. Amerikalı pamuk üreticilerine sağlanan destek, Amerikan hükümetinin Sahra çölünün güneyindeki Afrika'ya yaptığı toplam yardımın üç katından fazladır. Avrupa Birliği ülkelerinde inek başına sağlanan para desteği, yoksul Afrika ülkelerine yapılan toplam AB yardımının kişi başına düşen miktarından daha fazladır. Rapor, gelişmekte olan ülkeleri tarım, ticaret ve yatırım yapma konusunda engelleyen eşitsiz ticaret kuralları, kotalar ve vergileri kaldırmaya çağırılmaktadır.
- Döndürülemeyen borçların silinmesi. 2003 İnsani Kalkınma Raporu, zengin ülkelerin yoksul ülkeler için anlamlı borç hafifletmeleri getirmeleri

⁴⁹ Tonguç Çoban, "Yoksulluk Karşıtı Sosyal Hareketler", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, s.352

gerektiğini savunmaktadır. Ağır borç yükü altındaki 42 yoksul ülkede kişi başına düşen gelir 1 500 dolardan daha azdır ve 1990 ile 2001 yılları arasında bu ekonomiler, yılda ortalama yalnızca %0.5 düzeyinde büyümüştür.

- Yardım akışını hızlandırmak. Resmi yardım hacmindeki uzun süreli düşüş eğilimi, geçen yıl sonunda durduruldu ve uluslararası yardım akışı 57 milyar dolara yükseltildi (2001 yılı: 52.3 milyar \$). 2002 yılında, Meksika Monterrey’de düzenlenen Kalkınmanın Finansmanı Konferansı’nda zengin ve yoksul ülkeler, Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşılması için, yıllık yardım akışının 2006 yılına kadar yılda 16 milyar dolar arttırılması sözünü de içeren yeni kaynakların devreye konması konusunda anlaşmaya vardılar. Ancak bu sözler tutulsa bile, hedeflere ulaşılabilmesi için gereken yıllık, en az 100 milyar dolar düzeyindeki uluslararası yardım hacminin gerisinde kalmaktadır.

- Teknolojik ilerlemeye daha kolay ulaşabilmenin yollarını geliştirmek. Araştırma ve geliştirme harcamalarının yalnızca %10’u, dünya nüfusunun %90’ını ilgilendiren sağlık sorunlarına odaklanmaktadır. Zengin ülkeler, yoksul ülkelerin vatandaşlarının, hayat kurtarıcı ilaçları uygun fiyatlarla sağlayabilme haklarını gözardı etmektedirler. Bu hak, Dünya Ticaret Örgütü’nün ‘Telif Haklarının Ticarete İlişkin Koşulları’ adlı anlaşmayla tanınmış ve onaylanmıştır. 2003 İnsani Kalkınma Raporu, zengin ülkelere, bu hakkın gereğini yerine getirme çağrısında bulunmaktadır.⁵⁰

Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı’nın verilerine göre dünyadaki aç insanların sayısı gittikçe artarken ülkelerden gelen yardımlarda ise bir azalma gözleniyor. BM Dünya Gıda Programı tarafından yayımlanan bir rapora göre, 2003 yılında 82 ülkede 110 milyon aç insana gıda yardımı yapılarak son 40 yılın en yüksek rakamına ulaşılmasına karşın kronik aç insanların sayısı 800 milyona kadar çıktı. Raporda savaş veya doğal afetler dışında, açlık problemine hitap etme konusunda politik istek olmadığı takdirde, ‘Milenyum Gelişim Amacı’ (Binyılın

⁵⁰ İnsani Gelişim Raporu – 2003, “Zengin Ülkeler, Küresel Yoksullukla Mücadele İçin Verdikleri Sözü Tutmaya Çağrılıyor”, New York, 08 Temmuz 2003, <http://www.undp.org.tr/docs/HDR2003/hdr2003-rich%20countries.tr-ko.doc>, 23 04 2004, ss.1-2

Kalkınma Hedefleri) çerçevesinde 2015'e kadar aç insanların sayısının yarı yarıya azaltılması hedefine ulaşamayacağı vurgulandı. BM Dünya Gıda Programı'nın bütçesine 2003'te 4.3 milyar dolar civarında bağış yapıldığı ancak bu oranlara karşın bazı operasyonlarda yetersiz kalındığı ve özellikle kadın ve çocuklara yiyecek sağlanmasında zorluklar yaşandığı ifade edildi. Bunun sonucunda Eritre'de kuraklık çeken insanlara yapılan yardımlarda 300 bin kişi azaltıldığına, Afrika'nın pek çok bölgesine gıda ulaştırılamadığına ve 2.7 milyon Kuzey Korelinin de bu yardımlardan yoksun kalacağına dikkat çekildi. Geçen yıl Etiyopya'da 13.2 milyon kişiye gıda yardımı yapıldığını kaydeden BM Dünya Gıda Programı, 2004 yılında 7.2 milyon insanın hala gıda yardımına gereksinim duyacağını açıkladı.⁵¹

2003 İnsani Gelişme Raporu'na göre, eğer belirlenen Binyılın Kalkınma Hedefleri tüm dünyayı kapsıyorsa, yaşanan bu kalkınma krizi, yalnızca yoksul ülkeleri değil zengin ülkeleri de ilgilendirmelidir. Burada yeni bir ortaklık yapısı söz konusu: Yardım iki yönlü olmalı. Yoksul ülkeler, yoksul vatandaşlarının yararına reformlar geliştirmeli, zengin ülkeler de onlara daha çok destek sağlamalıdır. Binyılın Kalkınma Hedefleri, yoksulluğa karşı savaşında stratejik bir yaklaşım önermektedir. Bu çerçevede Gelişmekte olan ülkeler yoksulları destekleyen politikalar benimseyip hedeflere yönelik çalışmaları planlamalı, zengin ülkeler de bu reformları daha fazla kaynak ve ticaret imkanı sağlayarak desteklemelidir. Ayrıca ister zengin ister yoksul olsun, tüm ülkeler Binyılın Kalkınma Hedeflerini ulusal ve küresel anlamda verdikleri kararların merkezinde tutmalıdırlar. Varolan teknoloji ve hedeflenen finansal kaynaklar kullanılabilirse, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı sorunların birçoğu çözülebilir. Düşük toprak verimi, ticaret olanaklarından dışlanmışlık, önlenemez hastalıkların yayılımı ve döndürülemeyen borçlar, bu sorunların başlıcalarıdır. Binyılın Kalkınma Hedefleri, zengin ülkelerin gelişmekte olan ülkelere anlamlı düzeyde ek yardımda bulunmasını öngörmektedir. Birleşmiş Milletler'in hesaplarına göre, bu hedeflere ulaşılabilmesi için uluslararası yardım hacminin iki kat artırılarak yılda 100 milyar dolara çıkarılması gerekmektedir. 2003 İnsani Gelişme Raporuna göre, gelirin artırılması ve yoksulluğun önlenmesi için kaynakların tahsis edilmesi gibi yerel çabalarla birlikte dış yardımların artırılması,

⁵¹ "Kronik Açlıkta Artış", http://www.sendika.org/news/kronik_26-01-2004.html, 27 01 2004, s.1

en yoksul ülkelerin bile Binyılın Kalkınma Hedeflerine ulaşabilecek adımlar atmasına yardımcı olabilecektir.⁵²

1.3 – Türkiye'nin Yoksulluğa İlişkin Görünümü

Türkiye kurulduğundan beri gelir dağılımı bozuk olan bir ülke olmuştur. 1960'lardan 1970'li yıllara kadar uygulanan Keynesyen ekonomi politikaları sınırlı da olsa bir düzelme sağlayabilmişken, bu tarihlerden sonra başlayan ekonomik istikrarsızlıklar, enflasyon ve uygulanmaya başlanan parasal ekonomi politikaları gelir dağılımını çok ciddi şekilde eşitlikten uzaklaştırmıştır.⁵³ Son dönemlerde yaşanan ekonomik krizler ise bu adaletsiz yapının daha da derinleşmesini sağlamıştır. Krizlerden sonra ortaya çıkan veriler de göstermektedir ki kayıpların çoğu yine yoksul kesime yüklenmiş ve zaten durumu kötü olan bu kesimler iyice zor durumda bırakılmıştır.

Türkiye için yapısal bir problem arz eden adaletsiz gelir bölüşümü, son dönemde daha da derinleşmiş ve yoksulluk çok önemli bir hal almıştır. Türkiye, dünyadaki en adaletsiz gelir dağılımının olduğu ülkeler arasındadır. Gelirin %20'lik dilimlere göre dağılımı esas alındığında Türkiye, adaletsizlik konusunda dünyanın en adaletsiz 20 ülkesi arasındadır. Gelir adaletsizliğinin ölçütü olan gini katsayısı dikkate alındığında ise, Türkiye adaletsizlik açısından en üstteki Brezilya, Meksika, Şili ve Güney Afrika ülkelerini izlemektedir.⁵⁴

Türkiye'de yapılmış olan bir çok yoksulluk araştırması, Türkiye'de yoksulluğun yapısal nedenlere bağlı olduğuna, bu yapısal nedenler aşılmaksızın yoksulluğun yalnızca bir iktisadi sorun olarak değil aynı zamanda bir toplumsal sorun olarak da varlığını sürdüreceğine işaret etmektedir.

⁵² Deniz Feneri Derneği, a.g.m., s.3

⁵³ Aysen Tokol, *Sosyal Politika*, VİPAŞ A.Ş. Yayını, 2. Baskı, Bursa 2000, s.126

⁵⁴ Mustafa Sönmez, "Gelir Uçurumu: Dünyada ve Bizde", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, s.89

1.3.1 – Türkiye’de Yoksulluk Göstergeleri ve 2001 Ekonomik Krizi

Türkiye’de farklı zamanlarda yoksulluk konusunda yapılan hesaplamalarda farklı yoksulluk oranlarına ulaşılmıştır. 1994’te DİE’nin yaptığı bir araştırmaya göre mutlak yoksulluk oranı %8’dir. Hane halkı bazında ele alındığında, Türkiye’de bireylerin %47’si ve hane halklarının %43’ü yoksuldur. OECD ölçekleri temelinde yapılmış bir çalışmada, Türkiye’deki yoksulların toplam nüfusa oranı %50 olarak bulunmuştur. Son resmi istatistiklere göre ise, gıda ve diğer temel gereksinimler bakımından yoksulluk riski altında bulunan nüfusun oranı %24 civarındadır.⁵⁵

En sonuncusu 1994’te yapılan gelir dağılımı araştırmasının gelirin aileler arasında %1’lik dağılımı ile ilgili oranları, 2000 yılı ilk yarısının milli gelir verilerine uygulandığında Türkiye’nin birinci gelir grubu ile yüzüncü gelir grubu arasında yaklaşık 236 kat fark olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’nin 2000 yılının ilk yarısına ait gelir bölüşümü bulguları, ailelerin %30’unun hanesine ayda en fazla 200 milyon TL’nin girdiğini ortaya koymaktadır. Aylık gelir çıtası 300 milyona çıkarıldığında ailelerin %53’ünün bu gelire ulaşamadıkları gözlenmektedir. Geliri 500 milyonu geçemeyen ailelerin oranı nüfusun %76’sına yani dörtte üçüne tekabül etmektedir.⁵⁶

Tablo 1.4 – Türkiye’de Gelirin %20’lik Hanelere Göre Dağılımı (2000)

Hane Halkı	Gelir Payı (%)	Grup Hane Gelirleri “2000 ilk 6 ay” (milyon TL)	Aile Başına Aylık Gelir (milyon TL)	Aile Başına Aylık Gelir (\$)
En Zengin %20	54,88	21.455.965.979	1.246	2.130
2. %20	19,03	7.439.996.949	432	739
3. %20	12,61	4.930.024.253	286	489
4. %20	8,63	3.373.997.566	196	335
En Yoksul %20	4,86	1.900.072.789	110	189

Not: Her %20’lik grup 2.869.504 aileden oluşmaktadır. Türkiye toplamı hane sayısı 14.347.522’dir. 2000 yılı Türkiye nüfusu 63.703.000, ortalama hane büyüklüğü 4,4 kişi alınmıştır. 2000 yıl için ilk altı aylık kullanılabilir gelir 39 katrilyon 96 trilyon alınmıştır. 2000 yılı ilk altı ay ortalama dolar kuru 585.000 TL alınmıştır.

Kaynak: Mustafa Sönmez, “Gelir Uçurumu: Dünyada ve Bizde”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, ss.103-104

⁵⁵ Songül Sallan-Gül, a.g.m., s.110

⁵⁶ Mustafa Sönmez, a.g.m., ss.90-91

Gelir dağılımındaki bu adaletsiz yapı tüketime, yani mal ve hizmet kullanımına da yansımaktadır. BM'nin 2002 İnsani Gelişme Raporu'na göre, Türkiye insani gelişmişlik sıralamasında “orta ölçekte insani gelişim gösteren ülke grubu” içinde ve dünya genelinde 85'inci sırada kendine yer bulabildi. Yine bu rapordaki verilere göre, Türkiye'nin en yoksul %10'luk kesiminin %2.3 oranında, en yoksul %20'lik kesiminin ise %5.8 oranında tüketim yapabildiği belirtilirken, en zengin %10'luk kesimin tüketiminin %32.3 ve en zengin %20'lik kesimin ise %47.7'lik tüketiminin bulunduğu belirtmektedir.⁵⁷ Son dönemde toplumda yoksullaşmanın artmasının göstergelerinden bazıları şöyle sıralanabilir:

- Ödeme gücü olmadığı için tedavi giderleri devletten karşılanan yeşil kartlı nüfusa her yıl en az 1.5 milyon kişi ekleniyor ve toplam yeşil kartlı sayısı 12 milyonu aştı.
- İmalat sanayiinde birim ücret endeksi 2001 krizi sonrasında son 13 yılın en düşük düzeyine ulaştı. Dolar bazında 1997'de 100 olan birim ücretler 2001 yılında 70'e kadar düştü. İmalat sanayiinde saat başına reel ücret 2001'de bir önceki yıla göre %14.4 oranında, 2002'nin ilk çeyreğinde ise %16 oranında azaldı.
- 2000'den 2001'e tüketici kredisi borcunu ödeyemeyen veya gecikmeli ödeyenlerin sayısı %90, kredi kartı borcunu ödeyemeyenlerin sayısı ise %115 arttı.
- 2001'de ve 2002'nin ilk yarısında ihracat oranı artmasına (2001'de %22, 2002'nin ilk yarısında %9) rağmen, ihracat karşılığında elde edilen döviz geliri (2001'de -%3, 2002'nin ilk yarısında -%3) azaldı. Yani yoksullaştıran ihracat trendi devam etmektedir.
- 2002 İnsani Gelişme Raporu verilerine göre; Türkiye'de, günde 1 dolarla geçinen nüfus %2.4 (Mutlak yoksulluk), günde 2 Dolarla geçinen nüfus %18 (Yoksulluk), 40 yaşına kadar yaşamama olasılığı %9.6, okur-yazar olmayan

⁵⁷ Atilla Göktürk, a.g.m., s.223

nüfus %14.9, sağlıklı içme suyuna ulaşamayanlar %17, beş yaş altında yeterli beslenemeyenler %8'lik bir orana sahiptirler.⁵⁸

Türkiye'de 2002 İGE verilerine göre, nüfusun yaklaşık %38'i yoksuldur ve yoksulların %42.2'sini 0-14 yaş grubundaki çocuklar oluşturuyor. Nüfusun %15'i (10 milyon kişi) günlük bir dolarlık gıda harcaması yapamıyor. Türkiye'de tüketim buğdayda yoğunlaşmakta iken kişi başına yıllık et tüketimi 27 kg, süt ve süt ürünleri tüketimi de 160 litre olarak gerçekleşiyor. AB'de bu miktarlar ette 87 kg, sütte 350 litre düzeyindedir.⁵⁹

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan 2003 İnsani Gelişme Raporu'na göre, Türkiye'nin genel profili şöyle oluştu: Türkiye, insani kalkınmadaki performansı ile 2001 verilerine göre, 175 ülke içinde 96'ncı sırada, orta düzeyde kalkınma performansı gösteren 85 ülke arasında ise 41'nci sırada yer alıyor. Dünyadaki en yüksek İnsani Gelişme Endeksi (İGE) Norveç için 0.944 olarak hesaplanırken, Türkiye için İnsani Gelişme Endeksi değeri 0.734 olarak gerçekleşti, listenin en sonunda yer alan Sierra Leone'de ise İnsani Gelişme Endeks değeri 0.252 düzeyinde kaldı. Türkiye'de günde 1 dolarla geçinen nüfus (Mutlak yoksulluk), %2 (2002 İGE'de 2000 yılı için %2.4) ve günde 2 dolarla geçinen nüfus (Yoksulluk sınırı), %10.3 düzeyinde (2002 İGE'de 2000 yılı için %18) iken, harcama gücü paritesine (PPP) göre kişi başına gelir (2001), 5 890 dolar olarak gerçekleşti, bu oran 2002'deki raporda (2000), 6 974 dolar düzeyinde idi; dolayısıyla %15'lik bir düşüş söz konusudur. Yaşanan hızlı düşüşte büyük ölçüde 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkili olduğu düşünülmektedir. %8.5 işsizlik oranı ile OECD üyesi 30 ülke arasında, çalışmayan (çalışabilir) nüfus açısından Türkiye 6. sırada yer alıyor. Rapora göre 2000 yılı için en zengin %10 nüfusun gelir payı, %30.7, en zengin %20 nüfusun gelir payı, %46.7, en yoksul %20 nüfusun gelir payı, %6.1, en yoksul % 10 nüfusun gelir payı ise, %2.3 düzeyinde gerçekleşmiştir.⁶⁰

⁵⁸ Mustafa Sönmez, 100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2002, ss.47, 59, 87, 105

⁵⁹ Radikal Gazetesi, "10 Milyon Kişi Beslenemiyor", 21 Haziran 2003, s.15

⁶⁰ İnsani Gelişme Raporu – 2003, "İnsani Gelişme Raporu – 2003, Türkiye Göstergeleri", <http://www.undp.org.tr/docs/HDR2003/hdr2003-turkey%20indicators-tr.doc>, 23 04 2004, ss.1-2

2003 İnsani Gelişme Raporu'na göre, 175 ülke arasında Türkiye, geçen yıl bulunduğu 85'inci sıradan 11 basamak gerileyerek 96'ncı sıraya indi. Türkiye'de 1.4 milyon kişi günde 1 dolarla, 7.2 milyon kişi de günde 2 dolarla geçiniyor. 40 yaşına kadar yaşamama olasılığı yüzde 8 oranında bulunuyor. Nüfusun %14.5'i okumayazma bilmiyor; %18'i sağlıklı içme suyuna ulaşamıyor. Yaşına göre yetersiz kilodaki 5 yaşın altındaki çocukların oranı ise %8'i buluyor. Türkiye'nin toplam nüfusu 2001 yılı itibariyle 69.3 milyon oldu. 2001-2015 arasındaki dönem için Türkiye'nin nüfus artış hızı %1.2 düzeyinde tahmin edilirken, toplam doğurganlık oranı her kadın için 2.4 çocuk olarak gerçekleşti. Beklenen ortalama yaşam süresi 70.1 yıl olurken, kadınlarda ortalama yaşam süresi 72.8 yıl, erkeklerde ise 67.6 yıl olarak gerçekleşti. Kamu harcamalarından eğitime ayrılan pay 1998-2001 yılları arasında %3.5, sağlığa ayrılan pay %3.6, askeri harcamaların payı %4.9 düzeyinde oluşurken; borç ödemelerinin payı yüzde 15.2'ye ulaştı. Türkiye'de 1970-75 yılları arasında 57.9 yıl olan ömür beklentisi, 2000-2005 arası için 70.5 yıla çıktı. Bebek ölüm oranı 1000 canlı doğumda 1970'teki 150'lik düzeyinden 36'ya indi. 5 yaş altı çocuk ölüm oranı 201'den 43'e geriledi. Anne ölüm oranı her 100 bin doğumda 55 oldu.⁶¹

DİE'nin sonuçlarını 2004 yılında açıkladığı yoksulluk araştırması olan "DİE, 2002 Yoksulluk Çalışması", Türkiye'deki yoksulluk olgusu konusunda çok önemli veriler içermektedir. Bu çalışmaya göre Türkiye'de fertlerin; %1.35'i (926 bin kişi) gıda harcamalarını içeren yoksulluk sınırının altında yaşamını sürdürürken, %26.96'sı (18 milyon 441 bin kişi) gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Gıda Yoksulluğu, Türkiye geneli için %1.35 iken, kırsal yerleşim yerlerinde %2.01'e çıkmakta, kentsel yerleşim yerlerinde ise %0.92'ye düşmektedir. Türkiye geneli için, gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı %26.96 iken, kırsal yerleşim yerleri için %34.48, kentsel yerleşim yerleri için ise %21.95 olarak tahmin edilmiştir. Göreli yoksulluk, eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'sinin yoksulluk sınırı olarak belirlendiği durumda, Türkiye geneli için yoksulluk oranı %14.74, kırsal yerleşim yerleri için %19.86 ve kentsel yerleşim yerleri için %11.33 olarak tahmin edilmiştir. Uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan yoksulluk sınırlarına bakıldığında; satınalma gücü paritesine göre kişi

⁶¹ Jakop Simonsen, a.g.k., ss.3-4

başına günlük 1 \$'ın yoksulluk sınırı olduğu durumda, Türkiye geneli için yoksulluk oranı %0.20 olurken, sınır 2.15 \$ olarak belirlendiğinde bu oran %3.04 ve sınır 4.3 \$ olarak belirlendiğinde ise, %30.3 olarak gerçekleşmektedir. Bahsi geçen tüm yoksulluk sınırlarında kırsal yerleşim yerlerindeki yoksulluk kentsel yerlere göre daha fazladır.⁶²

Tablo 1.5 – DİE'nin 2002 Yoksulluk Çalışmasındaki Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksulluk Oranları ve Yoksul Sayıları, 2002

<i>Yöntemler</i>	Yoksul Kişi Sayısı (Bin)			Yoksul Kişi Oranı (%)		
	<i>Türkiye</i>	<i>Kent</i>	<i>Kır</i>	<i>Türkiye</i>	<i>Kent</i>	<i>Kır</i>
Gıda Yoksulluğu	926	376	550	1,35	0,92	2,01
Gıda ve Gıda Dışı Yoks.	18 441	9 011	9 429	26,96	21,95	34,48
Kişi Başı Günlük 1\$'ın Altı*	136	10	126	0,20	0,03	0,46
Kişi Başı Günlük 2.15\$'ın Altı*	2 082	971	1 111	3,04	2,37	4,06
Kişi Başı Günlük 4.3\$'ın Altı*	20 721	10 106	10 615	30,3	24,62	38,82
Görelî Yoksulluk	10 080	4 651	5 430	14,74	11,33	19,86

(*) : Burada 2002 yılı için 1 \$'ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olan 618 281 TL kullanılmıştır.

Kaynak: DİE 2002 Yoksulluk Çalışması, "DİE, 2002 Yoksulluk Çalışması Sonuçları", DİE 2002 Yoksulluk Çalışması Haber Bülteni, Sayı: B.02.1.DİE.0.11.00.03.906/62, 13 04 2004, s.2

DİE, 2002 Yoksulluk Çalışması'ndaki verilerin ortaya koyduğu Türkiye tablosu şöyledir: Türkiye'de yoksulluk sınırları hanehalkı büyüklüğüne göre incelendiğinde, tek kişiden oluşan hanelerde, gıda yoksulluk sınırı 2003 yılı Aralık ayı itibarıyla 73 milyon TL iken, gıda ve gıda dışı ihtiyaçlardan oluşan yoksulluk sınırı 171 milyon TL olarak belirlenmiştir. Türkiye'de ortalama hanehalkı büyüklüğünün dört civarında olduğu düşünüldüğünde, dört kişilik bir ailenin yoksulluk (açlık) sınırı, gıda için 167 milyon TL, gıda ve gıda dışı harcamaları karşılamaya yönelik yoksulluk sınırı ise 387 milyon TL'dir. Türkiye genelinde hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk oranı da artmaktadır. Hanehalkı büyüklüğü

⁶² DİE 2002 Yoksulluk Çalışması, a.g.b., ss.2-3

1-2 kişi ile sınırlı olan hanelerdeki yoksulluk oranı %16.48 iken, 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerde bu oranın %47.38 olduğu görülmektedir. Gerek kır, gerekse kentsel yerlerde eğitim durumunun artması yoksulluk riskini azaltmaktadır. Buna göre; toplam nüfus içindeki oranları da dikkate alınarak eğitim durumlarına göre yoksulluk oranları incelendiğinde, Türkiye geneli için %11.27'lik nüfus payına sahip okuryazar olmayan fertlerde yoksulluk oranı %41.07 iken, %3.79'luk nüfus payına sahip yüksekokul, fakülte ve üstü eğitimi fertlerde yoksulluk oranı %1.57'ye düşmektedir. Aynı oran, kırsal yerlerde sırasıyla %46.42 ve %4.37'ye yükselmektedir. Türkiye genelinde okuryazar olup bir okul bitirmeyen fertler için yoksulluk oranı %34.60 olup bu oran kırsal yerlerde %41.13'e yükselmektedir.  alışan fertlerin işteki durumları itibariyle yoksulluk oranlarına bakıldığında; en yüksek risk taşıyan grubun yevmiyeli (geçici, mevsimlik) olarak çalışanlar olduğu gözlenmektedir. Türkiye geneli için bu grup %45.01'lik yoksulluk oranına sahip iken, en düşük yoksulluk oranına sahip işverenlerde bu oran %8.99 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle kırsal yerlerde oldukça yüksek nüfus payına sahip ücretsiz aile işçileri de ikinci sırada yoksulluk riskine sahip grubu teşkil etmektedir. İşsizlerde yoksulluk riski, Türkiye genelinde %32.44 iken, kentsel yerlerde %22.99, kırsal yerlerde ise %62.56 olarak gerçekleşmiştir. Yoksul fertler, iktisadi faaliyet kollarına göre incelendiğinde, kırsal ve kentsel yerler ayırımında hemen hemen aynı sektörler göze çarpmakta ancak, kır ve kent ayırımında sektör sıralamalarında değişiklik söz konusu olmaktadır. Türkiye genelinde, tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektörü çalışanlarının yoksulluk oranı %36.19'dur. Bu sektör %36.19'luk yoksulluk oranıyla, yoksulluk riskinin en fazla olduğu sektör olarak birinci sırayı almaktadır. Bunu, %35.92 ile inşaat ve bayındırlık sektörü izlerken, kentsel yerlerde birinci sırayı inşaat ve bayındırlık sektörü (% 37.62), ikinci sırayı tarım sektörü (% 32.80) almaktadır. Türkiye genelinde en düşük yoksulluk riski taşıyan sektör ise madencilik ve taşocakçılığı sektörüdür.⁶³

Türkiye'de bölgeler ve iller arasında da önemli gelir farklılıkları mevcuttur. D E'nin açıkladığı 2001 yılı istatistiki bölgeler ve iller itibarıyla GSY H sonuçlarına göre kişi başına gelir açısından, Türkiye'de en zengin bölge 4 109 dolarla Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya ve Yalova'nın yer aldığı istatistiki bölge olurken, 3 215

⁶³ D E 2002 Yoksulluk  alışması, a.g.b., ss.3-7

dolarla İzmir ikinci, 3 063 dolarla İstanbul üçüncü ve 2 752 dolarla Ankara dördüncü sırada yer aldı. Diğer taraftan Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars'ın yer aldığı bölge ise 730 dolarla sonuncu sırada (26.) yer aldı.⁶⁴

Türkiye etkileri 2001, 2002 ve hatta günümüze kadar yayılan ekonomik krizlerin etkilerini daha uzun zaman üzerinden atamayacağı benzetilmektedir. Bu krizlere neden olan kurum olarak IMF gösterilmektedir.

Zaten Dünya Bankası'nın bir çalışması olan "Yoksulların Çılgılığı" başlıklı çalışma da göstermektedir ki, yoksul insanların feryatlarına yol açan etkenlerin önemlice bir bölümü, DB ve IMF'nin bu ülkelere zorla kabul ettirdiği ve gelir dağılımını bozan, işsizliği artıran ve sosyal politikayı ve sosyal hizmetleri piyasaya teslim eden politikalardan kaynaklanmaktadır.⁶⁵

Türkiye, ekonominin %7.8 daraldığı 2001 yılında dünyanın en fazla küçülen dördüncü ülkesi oldu.⁶⁶ Bu küçülme ülke içinde daha çok düşük gelirli kesimi etkiledi. 2001 krizi ve sonrasında Türkiye'deki ekonomik ve sosyal göstergelerin bazılarında ortaya çıkan değişiklikler şöyle özetlenebilir:

- 2000 yılında dünyanın 20. büyük ekonomisi sayılan Türkiye 2002 yılında 25'incilik ile 30'unculuk aralığında yer aldı. Kişi başına gelir açısından dünyanın 43. ülkesiyken 2002 yılında 50'incilik ile 55'incilik aralığına geriledi.

- 2000 yılında Türkiye'de kişi başına gelir 3 095 dolar iken 2001 yılında kişi başına gelir 2 160 dolara geriledi. 2000 yılında milli gelir 202 milyar dolar iken, 2001 yılında milli gelir 148 milyar dolara geriledi.

- 2001 yılında Türk Lirasının değer kaybı dolar bazında %115'i, Euro'da %107'yi aştı.

⁶⁴ Cumhuriyet Gazetesi, "Türkiye Yoksullaştı – Kişi Başına Düşen Gelir Eridi", 17 Mayıs 2003, s.6

⁶⁵ Korkut Boratav, "Finansal Kriz IMF'nin Eseridir", *Küreselleşme, IMF Politikaları ve 2000 Ekonomik Krizi*, Petrol-İş Yayını, Mayıs 2001, s.14

⁶⁶ Radikal Gazetesi, "En Çok Küçülen 4'ncü Ülke", 22 Ağustos 2002, s.8

- Son iki yılda emekli aylıklarında %12.5, SSK aylıklarında %13 reel gerileme yaşandı.

- Tarım 2001 yılında %6 küçüldü, ihracattan elde edilen döviz geliri %3 azaldı ve kurulan her 100 işyerinden 72'si kepenkleri indirdi.

- Krizden dolayı toplam 1.5 milyon kişi işsiz kaldı. İşten çıkarmalar en çok bankacılık, telekom, bilişim teknolojisi ve medya sektöründe yaşandı. Beyaz yakalılarından iş arayanların sayısı %60 arttı. Finans sektöründe 30 bine yakın kişi işini kaybetti. İşsiz ve iş güvencesi olmayan işlerde çalışanların nüfusa oranı %53'e ulaştı. Ev kadınları da dahil toplam işsiz sayısı 16 milyonu buldu.⁶⁷

DİE'nin açıkladığı 2001 yılı istatistiki bölgeler ve iller itibarıyla GSYİH sonuçlarına göre, 2000 yılında kişi başına gelir baz alındığında 7 556 dolarla ilk sırada yer alan Kocaeli, 2001 yılında da birinci oldu ancak krizin etkisiyle kişi başına geliri 7 556 dolardan 6 165 dolara indi. 2000 yılında en fakir il 725 dolarla Muş'tu, Muş 2001 yılında 578 dolarla sondan ikinci sırada yer aldı. En fakir il ise 568 dolarla Ağrı oldu. 2001'de Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz sonucu meydana gelen devalüasyon ve ekonomideki küçülme sonrası 2001 yılında kişi başına GSYİH 2 941 dolardan 2 146 dolara düştü. Kişi başına 1000 doların altında yurtiçi milli geliri olan il sayısı ise 4'den 14'e yükseldi.⁶⁸

1.3.2 – Türkiye'de Yoksulluğun Nedenleri

Türkiye'de gelirin eşitsiz dağılımı eskiden beri söz konusu, fakat özellikle 1980'lerden 2000'li yıllara gelindiğinde ortaya oldukça eşitsiz bir Türkiye tablosu çıkmıştır. Bu eşitsiz görünümün altında yatan somut dinamiklere bakıldığında ortaya şöyle bir görünüm çıkmaktadır:

1980'e kadar geçerli olan iç birikime dayalı ithal ikameci sermaye birikim süreci, iç talebi esas aldığı için gerek ücretler ve gerekse küçük üretici gelirleri

⁶⁷ Yoksulluk ve İşsizlikle Mücadele Kurultayı, "Nasıl Yoksullaştırdık?", <http://www.dayanismaevleri.org/id26.html>, 14 05 2004, s.4

⁶⁸ Cumhuriyet Gazetesi, "Türkiye Yoksullaştı – Kişi Başına Düşen Gelir Eridi", 17 Mayıs 2003, s.6

açısından talep yaratıcı bir bölüşüm özelliğine sahipti. Devletin destekleme politikaları, görece yüksek ücret sağlayan ücret sendikacılığı gibi olgular enflasyon karşısında alt ve orta gelirli kesimlerin kayıplarını telafi edici etkiler yaratabiliyordu. 1980, bir çok alanda olduğu gibi bölüşüm ilişkilerinde de bir dönüm noktası oldu. Dış rekabetten dolayı emeği ucuza maletme çabaları ile oluşturulmaya çalışılan anti-sendikal düzen, devleti küçültme-özelleştirme çabaları, vergi yükünün ücretli kesime yüklenilmesi gibi olgular ise bu dönemde bölüşüm ilişkilerini belirleyen etmenler oldular.⁶⁹ Bu noktada temel hedefler, büyüme ve bölüşümün iyileşmesi olmaktan çıktı, yerini serbestleştirme-özelleştirme-devletin küçülmesi yoluyla küreselleşmeye bıraktı.⁷⁰

Türkiye'nin refah devleti uygulamaları son dönemde birer birer rafa kaldırılmaktadır. Türkiye 2001 yılının sonunda 116 milyar 209 milyon dolar dış borcu ile dış borçlar bakımından dünyada yedinci sıradaydı ve dış borcun GSMH'ye oranı %57 civarındaydı.⁷¹ Bu gün Türkiye'nin iç borç stoku 142 milyar dolara, dış borç stoku ise, 150 milyar dolara (toplamda 192 milyar dolara) ulaşmış durumda. Türkiye'de bu konuyla ilgili göstergelerde 1994-2004 arasında şu şekilde değişimler gözlenmiştir: 1994-2004 arasında; nüfus artış hızı %17.4, milli gelir artış hızı %82, iç borç artışı %589, dış borç artışı %129, toplam borç artışı %239 oranında gerçekleşirken, kişi başına gelir artışı %53 ve kişi başına borç artışı %189 düzeyinde gerçekleşmiştir.⁷² Bu ağır borçluluğun etkisiyle vergiler artırılmakta (özellikle dolaylı vergiler), artan vergiler ise çalışan kesime binmekte ve dolayısıyla zengin (özellikle rantie kesimine) kesime doğru bir kaynak transferine neden olmaktadır.

Türkiye'de TÜSİAD'ın desteği ile gerçekleştirilen 2000 yılındaki bir araştırmaya göre, devlet transferlerinin %8.1'lik kısmı en yoksul %10'luk dilime giderken, %13'lük kısmı en zengin %10'luk kısma gitmektedir. Transferlerin bu dağılımı ise gelir dağılımında yoksulluğa doğru dışlanmanın etkisini artırmaktadır.⁷³

⁶⁹ Mustafa Sönmez, a.g.m., ss.89-90

⁷⁰ Gülten Kazgan, *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, Birinci Baskı, İstanbul Mart 2002, s.291

⁷¹ Radikal Gazetesi, "En Çok Borcu Olan 7'nci Ülke", 22 Ağustos 2002, s.8

⁷² Yiğit Bulut, "Veriler Söylüyor, Biz Görmüyoruz", *Radikal Gazetesi*, 22 Nisan 2004, s.14

⁷³ Seyfettin Gürsel ve diğerleri, *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*, Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, TÜSİAD Yayını, İstanbul 2000, s.161

Geçmişten günümüze tarım toplumu olma özelliğini üzerinden atamayan Türkiye’de yüksek işsizlik ve eksik istihdam oranları da bölüşüm konusunda problem olmaya devam etmektedir. Türkiye’de çalışan sayısı ile kıyaslanamayacak derecede yüksek bir tüketici nüfus yaşamaktadır. Bu, olması gerekenden çok daha düşük düzeyde işgücüne katılma oranına ve düşük işgücüne işaret etmektedir. Bunların yanı sıra dikkat çekici bir biçimde düşük olan üretim düzeyi de söz konusudur. Bu olguların doğal bir sonucu olarak bozuk gelir dağılımı ve yoksulluk temel istihdam yapılarını oluşturmaktadır.⁷⁴

1.3.3 – Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Çözüm Önerileri

Türkiye’de yoksullukla mücadele konusunda Kızılay Derneği, SHÇEK, çeşitli vakıflar ve 1986’da kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu (Fak-Fuk-Fon) gibi kuruluşlar faaliyet göstermektedirler. Fak-Fuk-Fon’a bağlı olan ilçe vakıflarının yardımları şu yardım türlerini kapsamaktadır: Gıda, giyim, yakacak, sağlık, geçim temini (para yardımı), burs, proje yardımları gibi yardımlar. Fakat yoksullukla mücadelede geleneksel dayanışma ve yardımlaşma kuruluşlarının giderek çözüldüğü görülmektedir.⁷⁵

Güncel bir örnekten hareketle vakıfların bu konudaki etkinliklerine değinilebilir; 110 ülkede uygulanan yoksul kesime kredi verilmesi sistemi Türkiye’de de uygulanmaya başlandı. Türkiye İsrافی Önleme Vakfı öncülüğünde Türkiye nüfusunun %38’ini oluşturan yoksul kesime her hangi bir üretime başlamak şartıyla 35 dolarla 1200 dolar arası kredi verilmesine dayanan sistem 25 Temmuz 2003’de Diyarbakır’da uygulanmaya başlandı. “İş yapma, küçük bir başlangıç sermayesine ihtiyacı olan yoksullara imkan verme projesi” olarak bilinen *Mikro Kredi Projesi* yoksulluğun olduğu her bölgede uygulanacak.⁷⁶

⁷⁴ Nusret Ekin, “Türkiye’de Katlanan İşsizlik: ‘Yapısal – Geleneksel Yoksullar’ ve ‘Konjonktürel – Modern İşsizler’”, *Sosyal Siyaset Konferansları 45. Kitap*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 2003, s.134

⁷⁵ Songül Sallan-Gül, a.g.m., ss.112-113

⁷⁶ Ayfer Selamoğlu, “Yoksul Kredisi Temmuzda Başlıyor”, *Radikal Gazetesi*, 21 Haziran 2003, s.15

Türkiye’de yoksulluğa karşı alınabilecek önlemler yukarıda sayılan yoksullukla mücadele çabalarına eklenmeli ve sonuç verici çabalar içine girilmelidir. Bunların dışında ülkenin öznel koşulları dikkate alınarak şu tarz önlemler alınabilir:

Türkiye gelir dağılımının adaletsizlik derecesi yüksek olan bir ülkedir. Dolayısıyla ilk akla gelen yoksulluğun önlenmesine yönelik olarak gelirin yeniden daha adaletli bir şekilde bölüşümünü sağlayacak politikalara yönelinmesidir.

Ekonomik anlamda şeffaflaşma sağlanmalı ve denetlenebilir, hesap sorulabilir/verilebilir bir demokrasi kültürü yaygınlaşmalıdır.

Bütçede eğitim, sağlık, yoksulluğu azaltma yönünde hareket eden vakıf ve derneklere yönelik transferler gibi kalemlere daha fazla kaynak ayrılmalıdır. Vergilerdeki dolaylı vergi ağırlığı azaltılmalı ve herkesten gücüne göre vergi tahsiline yönelinmelidir.

Tarımda toprak mülkiyeti, taban fiyatı, kredi/borç uygulamaları gibi uygulamalar gözden geçirilerek tarım kesiminde çalışanların gelir oranını yükseltici çalışmalara gidilmelidir. Konut sorunu, ekonomik kalkınmada üretim destek ve gelişimini sağlayacak altyapı gereksinimi gibi sorunlar da bu noktada üzerinde durulması gereken konulardır.

İşsizlik, eksik istihdam, sendikaların üzerindeki baskılar, düşük reel ücretler, kayıt dışı ekonomi/istihdam gibi emek piyasası problemleri çalışan, ücretli kesimin lehine olacak biçimde çözülmeye çalışılmalıdır.

Hane/aile üye sayısını önemli ölçüde azaltarak, açık ve gizli işsizlikten kaynaklanan maliyetlerden kurtulmalı ve emek yoğun üretim kompozisyonunun ve

küçük toprak mülkiyetinin yaygın olduğu coğrafi alanlarda geçerli olan mevsimlik işçilik uygulamaları geliştirilmelidir.⁷⁷

Yukarıda sayılan önlemlerin neredeyse tamamında başrolü oynaması gereken kurum şüphesiz devlettir. Fakat Türkiye'nin yöneldiği ekonomik anlayış, içinde bulunduğu borç batağı ve uluslararası etkilere açık iç ekonomisi dikkate alındığında devletin bu rolünü oynaması neredeyse imkansızdır. Çoğunlukla ülke dışından sağlanan ve genelde sivil toplum örgütleri vasıtasıyla dağıtılan kredi, yardım vb. kaynaklar ise palyatif önlemler/çözümler olmaktan öteye gidememektedir.

⁷⁷ Mehmet Ecevit, Yıldız Ecevit, "Kırsal Yoksullukla Mücadele: Tarımda Mülksüzleşme ve Aile Emeğinin Metalaşması", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, s.287

II. BÖLÜM

Genel Olarak Şiddet ve Boyutları

Giderek çok daha çarpıcı türlerine şahit olunan şiddet, hukuk, tıp, sosyal bilimler gibi birçok farklı disiplinin ilgisini çeken ve disiplinlerarası araştırmaya ihtiyaç duyan bir olgudur. 20. yüzyıl, yoğun şiddet içeren vakalarla karşı karşıya kalınmış olan bir yüzyıl olarak tanımlanabilir. Fakat bu, şiddetin artması olarak değil, insanoğlunun zaten sevdiği şiddetin teknolojik olanaklar sayesinde etkinleşmesi olarak yorumlanabilir. Bunun bir dışavurumu olarak, tarihteki birçok dönüm noktası, dönemin koşullarına göre aşırı yoğun ve etkin şiddet içeren olaylarla (Hiroşima ve Nagasaki'ye atılan atom bombaları, 11 Eylül saldırıları vb.) bağlantılandırılmıştır.⁷⁸

Şiddet, birçok farklı yolla ortaya dökülebilecek olan bir olgudur. Günümüzde şiddet; savaş, intihar, cinayet, fiziksel şiddet, cinsel şiddet, çocuk, kadın ve yaşlıların suiistimali gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) hazırladığı bir rapor olan “Dünyada Şiddet ve Sağlık” başlıklı rapordaki bazı veriler günümüzde şiddetin ne denli ciddi düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu rapora göre şiddet, 15-44 yaş arasındaki insanların ölüm nedeni olarak ilk sırayı alıyor. Günde 2 233 kişi intihar ediyor, 1 425 kişi cinayet sonucu ve 850 kişi silahlı saldırı sonucunda hayatını kaybediyor. İnsanlık tarihinin şiddeti en bol dönemi olarak kabul edilen 20. yüzyılda, tahminlere göre 191 milyon insan, doğrudan ya da dolaylı biçimde şiddete bağlı nedenlerle hayatını kaybetti ve bunların yarısından fazlasını siviller oluşturdu. Bir saat içinde 1 483 çocuk hadım ediliyor, 93 kişi intihar ediyor, 30 kişi şiddete bağlı nedenlerle yaşamını yitiriyor. Her bir dakikada 17 kişi açıktan ölüyor, 30 kişi bir tanıdığı tarafından öldürülüyor. Her 20 yaşlıdan biri kendi evinde çeşitli biçimlerde istismara maruz

⁷⁸ İnci User, Belkıs Kümbetoğlu, Tolunay Kolankaya, “Şiddete İlişkin Bir Bilinç Yükseltme Çalışması”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, ss.157-158

kalıyor. Milyonlarca çocuk aileleri veya bakıcıları tarafından ihmal ya da istismar ediliyor.⁷⁹

2.1 – Şiddette İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Şiddet kavramının özünde, bir şeye karşı kullanıldığında şiddet olgusunu yaratan doğal güç gözükmemektedir. Anlamın özüne doğru gidildikçe değer yargıları kaybolmakta ve yerini vasıfsız güce bırakmaktadır. Bu güç belirli ölçüleri aştığı veya bir düzeni bozduğu zaman şiddet olarak algılanır. Burada çekirdek kavram güçtür. Bundan dolayı şiddet dendiği zaman öncelikle anlaşılan bir bedensel davranışlar ve eylemler dizisidir. Şiddet her şeyden önce vurma ve/veya kötü davranma eylemidir. Bunun için her zaman iz bırakır. Halbuki gücün şiddet olarak tanımlanabilmesi için belirlenmiş olan normlar çok çeşitlidir. Bu yüzden norm sayısı kadar şiddet biçiminin bulunduğu iddia edilebilir.⁸⁰

Şiddet ile karşılaşıldığında ortaya dökülebilecek olan davranış biçimi konusunda, pasifizmden fetişleştirilmiş karşı şiddet kullanımına kadar uzanabilecek olan geniş bir yelpaze söz konusudur. Şiddetin şiddet doğurabileceği ve hatta sık sık doğurduğu konusunda temel bir uyarıyı canlı tutan pasifizm, şiddet ile karşı karşıya iken bile, şiddete başvurmayı açıkça ve ilkeli bir biçimde reddetmektir. Ancak pasifizm, bazen kendi kendisi ile çelişen bir dogmatizme düşme kuşkusu altındadır. Bu, özellikle şiddete başvurmaktan imtina etmenin veya bu konuda kararsızlığın, o anda şiddete maruz kalan kurbanların trajik imhasıyla sonuçlandığı durumlarda böyledir. Dünyada şiddet fetişizmine inanan insanlar vardır ve bu insanların çoğulculuk, insan hakları vb. konuşmalarla ikna edilmeleri çok zordur. Karşı şiddet kullanımı konusu bu noktada devreye girer. Ancak yine de şiddet uygulayıcısına en az zarar vererek onu etkisiz duruma getirmek asıl amaç olmalıdır. Yani şiddet, ancak ve ancak şiddeti azalttığı veya toptan ortadan kaldırdığında iyi olabilir. Eğer demokrasi bu kişilerin var olduğu bir dünyada kurulmak veya korunmak durumundaysa, bu gibileri yakalayıp tutuklamak, eğer buna şiddetle karşılık

⁷⁹ Hürriyet Gazetesi, "191 Milyon İnsan Şiddet Kurbanı", Hürriyet İnsan Kaynakları eki, Sayı:406, 20 Temmuz 2003, s.17

⁸⁰ Yves Michaud, Şiddet, Çeviren: Cem Muhtaroglu, İletişim Yayınları (Yeni Yüzyıl Kitaplığı), İstanbul, s.6

verirlerse onlara karşı şiddet uygulamak gerekecektir. Nihayet, günümüzde şiddet konusundaki bir siyasal kuram, işte bunlardan dolayı hem pasifizmi ve hem de şiddet fetişizmini reddetmek durumundadır.⁸¹

Şiddet en belirgin ve yoğun olarak savaşlar esnasında öne çıkar. Savaşlarda şiddet doğrudan doğruya insan yaşamını hedef alır ancak savaşlardan dolayı zarar görenler sadece insanlar değildir, ayrıca doğa ve kültürel varlıklar da önemli oranda yıkıma uğrar. Birinci Dünya Savaşı on milyon insanın yaşamına ve bir o kadarının da yaralanmasına yol açtı. İkinci Dünya Savaşında ise bilanço çok daha ağırdı; elli milyon civarı ölü ve doksan milyon civarı yaralı ve/veya sakat.⁸²

Dünyadaki savaşların tarihine bakıldığında çarpıcı verilerle karşılaşılır. 1480 yılı ile 1940 yılı arasında geçen 460 yılda 244 önemli savaş yapılmasına karşın, sadece İkinci Dünya Savaşından 1993'e kadar geçen süreçte 149 savaş yapılmıştır. Bu savaşların sonucu olarak onaltıncı yüzyıldan bu yana 142 milyon insan ölmüştür. Bu sayının 108 milyonu (yani %75'i) yirminci yüzyılda meydana gelen savaşlara aittir. Ayrıca doğrudan savaşla ilgili ölümlerin yanında 40 milyon insan da savaş ile bağlantılı olan açlık ve hastalıkların sonucunda ölmüştür. Yirminci yüzyılda meydana gelen savaşların önemli bir özelliği, bu çatışma ve ölümlerin büyük bir bölümünün gelişmekte olan ülkelerde olmasıdır. Örneğin 1945 – 1993 yılları arasında meydana gelen çatışmaların %92'si gelişmekte olan ülkelerde meydana gelmiştir.⁸³ Ancak hemen belirtmek gerekir ki, 11 Eylül saldırılarından sonra bu tablo nispeten değişmiştir. Başını ABD'nin çektiği bir grup gelişmiş ülke önce Afganistan'a ve ardından Irak'a saldırmış, böylece İslamcı-şeriatçı örgütlerin boy hedefi haline gelmiştir.

Savaşlarda kullanılan silah ve sistemler incelendiğinde geçmişe kıyasla şiddet yaratma kapasitesi inanılmaz derecede yükselmiştir. Bu noktada ilk göze çarpan olgu

⁸¹ John Keane, *Şiddetin Uzun Yüzyılı*, Çeviri: Bülent Peker, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Aralık 1998, ss.86-90

⁸² Nevzat Helvacı, "Şiddet, Yoksulluk ve İnsan Hakları (Silahlanma, Savaş, Terör, İşkence)", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, s.407

⁸³ Mustafa Köylü, "Küresel Bir Sorun Olarak Savaş Endüstrisi ve Dengesiz Ekonomik Dağılım", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, ss.416-417

sahip olunan nükleer silah gücüdür. Nükleer silahların kullanıldığı bir savaşta yeryüzündeki 2.2 milyar insan aynı anda ölecektir. İşin daha korkunç yanı, mevcut nükleer silahların 58 milyar insanı öldürecek güce sahip olmasıdır! Nükleer silahlar düşük oranlarda kullanıldığında bile sadece insanları öldürmek ve şehirleri yok etmekle kalmayacak, aynı zamanda ormanları, ekilebilir alanları mahvedecek ve ekolojik dengede onarılamayacak arızalara neden olacaktır.⁸⁴

Nükleer silah gücünün yanı sıra şiddet yaratma potansiyeli hiçbir şekilde azımsanamayacak olan küçük ve hafif silahların ve mayınların sayısında da son dönemlere kadar hızlı bir yükseliş gözlenmiştir. BM'nin bir araştırmasına göre çoğu yasadışı olmak üzere dünyada 500 milyon civarında küçük ve hafif silah mevcuttur. 90'lı yıllarda yaşanan 49 büyük çatışmanın 46'sında küçük silahlar kullanılmıştır. Mayınlar ise yalnızca savaşlarda değil, barış dönemlerinde de insan yaşamına yönelik önemli bir tehdit oluşturmaktadırlar. Bugün dünyada 60 civarı ülkede patlamaya hazır durumda döşeli (gömülü durumda 50 yıl etkinliğini koruyabilen) 125 milyon mayın bulunduğu tahmin ediliyor. Bağımsız İletişim Ağı'nın (BİA) araştırmasına göre, 1979 – 1996 yılları arasında 60 bin Vietnamlı, 35 bin Afganistanlı, 32 bin Angolalı, 27 bin Kamboçyalı, 22 bin Iraklı, 8 bin Etiyopyalı, 6 bin Mozambikli insan mayınlardan dolayı yaşamını yitirdi.⁸⁵ Ancak 1990'ların ilk yarısında BM'ce kabul edilen Ottawa sözleşmesi ile bu konuda önemli bir ilerleme sağlanmıştır. 1992'de Avrupa ve Amerika'da bazı sivil toplum kuruluşunun başlattığı bir kampanya, birkaç yıl sonra kara-mayınlarını yasaklayan Ottawa Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesiyle sonuçlandı.⁸⁶

2.1.1 – Şiddetin Tanımı ve Etimolojisi

Şiddet kavramı oldukça geniş bir içeriğe ve kullanım alanına sahiptir. Dolayısıyla şiddete ilişkin herhangi bir çalışma temas etmek istediği noktaya istinaden kavramı yeterince açıklığa kavuşturabilmelidir.

⁸⁴ Mustafa Köylü, a.g.m., ss.420-421

⁸⁵ Nevzat Helvacı, a.g.m., s.408

⁸⁶ Yıldırım Türker, "Mayınlara Dikkat!", *Radikal Gazetesi*, 15 Mart 2004, s.4

Şiddet kelimesinin İngilizce karşılığı “violence” kelimesidir. Bu kelime Latince “violentia” teriminden gelmektedir. Violentia; şiddet, sert ya da acımasız kişilik veya güç demektir. Violare fiili ise şiddet kullanarak davranmak, değer bilmemek, kurallara karşı gelmek anlamlarına gelir.⁸⁷ Latince violentia’dan gelen şiddet terimi, eski İngilizce kullanımında birisine karşı fiziksel güç kullanımını belirtiyordu. Bu, sonuçları bakımından belirli türden bir güç kullanımıdır; fiziksel güç kullanımının sonucu, maruz kalanın rahatsız olması, alıkonması, sertçe müdahaleye uğraması, dokunulmazlığının bozulması, onurunun kırılması, aşağılanması ya da kirletilmesidir. Şiddet bir grubun veya bireyin başkalarının bedenine ya da kendi bedenine yönelttiği şoka, çürüklere, çiziklere, şişmeye, kırılmış kemiklere, baş ağrısından kalp krizlerine, kol ve/veya bacakların yitirilmesine ve hatta ölüme kadar uzanan bir dizi sonucun ortaya çıkmasına neden olabilecek nitelikteki, istenmeyen fiziksel ve/veya psikolojik müdahaleler olarak ele alınırsa daha kolay anlaşılabilir.⁸⁸

Şiddet kelimesinin sözlük anlamlarına bakıldığında geniş bir tanım gurubu ile karşılaşılır. Bu tanımların bazıları şöyledir; a) Bir kişiye veya gruba, güç ya da baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapmak veya yaptırmak; b) Şiddet uygulama eylemi; c) Duyguların kabaca ifade edilmesine doğal eğilim; d) Bir şeyin karşı konulamayan gücü; e) Bir eylemin hoyrat yapısı f) Zor, zorbalık vb.

Şiddete ilişkin tanımlara bakıldığı zaman, hemen hemen hepsinde bulunan ortak noktanın fiziki güç kullanımı olduğu gözlenir. Ancak şiddetin yalnız insan vücuduna ve mala zarar veren bir saldırı değil, aynı zamanda fert üzerinde psikolojik tahribat yapan bir yönünün de bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır.⁸⁹

Şiddet (violence) kelimesi genel olarak, aşırı duygu durumunu, bir olgunun yoğunluğunu, sertliğini, kaba ve sert davranışı nitelendirir. Özelde ise, saldırgan davranışları, kaba kuvveti, beden gücünün kötüye kullanılmasını, yakan, yıkan, yok

⁸⁷ Yves Michaud, *a.g.e.*, s.5

⁸⁸ John Keane, *a.g.e.*, s.68

⁸⁹ Hayati Hazır, *Demokraside İstikrarsızlığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm*, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Basım, Mart 2001, s.19

eden eylemleri, taşlı, sopalı, silahlı saldırıları, bireye ve topluma zarar veren etkinlikleri ortaya koyar.⁹⁰

Şiddet, dar anlamda fiziksel şiddet olarak tanımlanır yani mağdurların bedensel olarak zarar gördükleri eylemlere işaret eder. Kavram daha geniş olarak ele alındığında şiddetin ekonomik ve psikolojik biçimleri ortaya çıkar. Birinci halde mağdurların fiziksel olarak hırpalanmaları söz konusu iken ikinci halde ekonomik yoksunluklara uğratılmaları, manevi baskı ve işkence görmeleri, korkutulmaları ve/veya aşağılanmaları gibi haller söz konusudur.

Şiddet durumları ile şiddet eylemlerini kapsayan bir tanım şöyle olabilir; bir karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan bir veya birkaçı, doğrudan veya dolaylı, toplu ya da dağınık olarak diğerlerinin bir veya birkaçının bedensel bütünlüğüne veya törel (ahlaki, moral, manevi) bütünlüğüne veya sahip olduklarına ya da simgesel ve sembolik ve kültürel değerlerine, oranı ne olursa olsun zarar verecek şekilde davranırsa, orada şiddet söz konusudur. Bu noktada gözden kaçırılmaması gereken olgu şiddet eyleminin normlara bağlı olması ve göreceliğidir. Norm değişince eylem, şiddet eylemi niteliğini yitirebilir. Örneğin spor alanında, cerrahi müdahalelerde ve kanunları uygulama görevi sırasında başvuru alan yasal şiddet eylemleri gibi.⁹¹

2.1.2 – Farklı Şiddet Türleri

Şiddet birçok farklı türe sahip olan çok geniş bir kavramdır. Dolayısıyla şiddetin türlerine ilişkin birçok farklı gruplamaya gidilebilir. Erich Fromm, çeşitli şiddet türleri arasındaki ayrımı bu şiddet türlerine karşılık gelen güdülenimler arasındaki ayrıma dayandırmaktadır. Çünkü ancak davranışın bilinçaltı dinamiklerinin anlaşılması kendi içinde davranışın, kökeninin, gelişim seyri ve yüklendiği enerjinin anlaşılmasını sağlayabilir.⁹² Fromm'a göre herhangi bir bireyde

⁹⁰ Özcan Köknel, *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1. Basım, Haziran 1996, s.20

⁹¹ Yves Michaud, a.g.e., ss.7-8

⁹² Erich Fromm, *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, Çeviren: Selçuk Budak, Öteki Yayınevi, 4. Baskı 1997, s.25

ortaya çıkabilecek olan farklı şiddet türleri arasında aşağıdaki gibi bir ayrıma gidilebilir:

Oyuncu Şiddeti: Şiddetin, yıkım amaçlamayan, nefret ve yıkıcılıkla güdülenmeyen, daha çok hünelerini gösterme çabasıyla uygulanan türlerinde görülür. Şiddetin hastalıklı olmayan normal bir şeklidir. İlkel kabilelerdeki savaş oyunları, oyuncu şiddet için örnek olarak gösterilebilir.

Tepkisel Şiddet: Burada kişinin kendisinin veya başkalarının yaşamını, özgürlüğünü, onurunu, mülkiyetini korumak için başvurduğu bir şiddet söz konusudur. Kişinin, herhangi bir nedenden dolayı kendisini tehlikede hissetmesi veya karşılaştığı olumsuzluklar karşısında inancının yıkılması ya da arzu veya ihtiyaçlarının karşılanması konusunda engellenmesi durumunda kişide saldırgan davranışlar baş gösterir ve böylece tepkisel şiddet ortaya çıkmış olur.

Dengeleyici Şiddet: Hastalıklı (patolojik) bir şiddet biçimidir. Güçsüz bir insanda üretken etkinliğin yerine konulmaya çalışılan yani güçsüzlüğe karşı dengeleyici olan bir şiddet olgusu söz konusudur. Sadizmin özü olarak nitelenebilecek bir canlı üzerinde tam ve mutlak bir kontrol sahibi olma itkisi bu şiddet türü ile yakından ilintilidir.

Arkaik (İlkel) Kana Susamışlık: Birey öncesi varoluşa gerileyerek, (hayvanlarda olduğu gibi) mantığın yükünden kurtularak, yaşama bir yanıt arayan kişide kan yaşamın özü olur ve kan dökmek, herkesin üstünde olmak, canlı, güçlü, eşsiz olmak anlamına gelir. Bazen bireylerin fantezilerinde veya rüyalarında veya ağır ruhsal hastalık durumlarında ya da savaş zamanlarında gözlenebilir. İlkel toplumlarda verilen insan kurbanlar bu şiddet türüne örnek olarak verilebilir.

Ölüm Sevgisi (Nekrofil): Bu sendrom, kötülüğün özüne karşılık gelir ve yaşam severliğin tam karşıtıdır. Bu konuda bilinen en ağır patolojidir ve en acımasız yıkıcılığın ve insanlık dışılığın kökenidir.⁹³

⁹³ Erich Fromm, a.g.e., ss.26-39

Aslında şiddet edimseldir (performatif). Herhangi bir metnin veya bir deyimın edimsel olması demek, onun oluşması yani yazılması veya söylenmesi ile eylemin gerçekleşmesi demektir. Örneğin; gelin ve damadın “evet” demeleri gibi. Bu kelime söylenmeden taraflar evli değildirler, kelime ağızdan çıktıktan sonra taraflar evlenmiş olurlar. Aynı biçimde herhangi bir hareketi, davranışı veya tutumu şiddet olarak nitelemek, onu ciddiye alıp harekete geçmek demektir.⁹⁴ Bu açıklamanın ışığında şiddetin, her ne kadar birçoğu iç içe geçmişse de kendi başına değerlendirilmesi gereken kendine özgü tiplerine değinmek icap etmektedir. Bu özel biçimler arasında şöyle bir ayrıma gidilebilir:

İşkence: İşkence (torture), bir insana maddi veya manevi olarak yapılan aşırı eziyet anlamında kullanılan bir kavramdır. İşkence ve Diğer Zalimce İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Davranış ve Cezalara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’ne (United Nations Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment of Punishment – 1985) göre işkence, “Bir kimseye kendisinden ya da üçüncü bir kişiden bilgi veya itiraf sağlamak, kendisinin ya da üçüncü bir kişinin işlediği veya işlediğinden kuşku duyulan bir eylemden dolayı onu cezalandırmak, kendisine ya da üçüncü bir kişiye göz dağı vermek ya da onları zorlamak amacıyla ya da herhangi türden ayırım gözetmeye dayalı bir nedenle; bir kamu görevlisi ya da resmi sıfatla davranan bir başkası tarafından ya da onun kışkırtması ya da onayı ya da izniyle bilerek maddi veya manevi ağır acı vermek ya da eziyette bulunmaktır.” Bugün işkencenin her biçimi, tüm dünyada insanlık dışı bir davranış, insana yöneltilen yıkıcı, yok edici bir şiddet eylemi ve insanlık suçu sayılmaktadır.⁹⁵ İşkence biçimindeki saldırının hedefi yalnız insanın ruh ve beden bütünlüğü değil, aynı zamanda onurudur da. Gerek uluslar arası ve gerekse ulusal düzeylerde tüm önleme çabalarına rağmen işkence, dünyanın birçok yerinde varlığını devam ettiriyor, hatta sistematik olarak uygulanıyor. Otoriter rejimlerde daha yoğun ve sistematik olarak uygulanmakla birlikte demokratik ülkelerde de tam olarak önlenemediği söylenemez.⁹⁶

⁹⁴ Yves Michaud, a.g.e., s.11

⁹⁵ Özcan Köknal, a.g.e., ss.216-217

⁹⁶ Nevzat Helvacı, a.g.m., s.409

Savaşlarda Öne Çıkan Şiddet Tipi: Özellikle uluslar arası şiddetin doğrudan doğruya oluşturucularının başında savaş gelmektedir. İnsanoğlunun başvurduğu en organize ve en yıkıcı şiddet biçimi olan savaş insanların, toplumların, ulusların birbirlerini yakma, yıkma yok etme amacına yönelik saldırgan davranışlarının bir bütünü olarak tanımlanabilir. Savaşlar için din, etnik yapı, siyasal inanç – ideoloji gibi nedenlerin yanı sıra en önemli neden olarak ekonomik çıkar gözükmektedir.⁹⁷ İç savaşlarda yaşanan şiddet de bazen her türlü ölçüyü aşır normal savaşlarda yaşanan şiddetten daha yıkıcı olabilmektedir. Yağma, cinayet, işkence, ırza geçme ve tasfiye siyasi – sosyal toplumun artık yıkılmış olduğunun ve karşıt güçlerin mutlak bir kuralsızlık ortamında kaldıklarının belirtileridir. Bu tür davranışlar, yıkıcı anarşiye engel olan toplumun geleneksel denetim düzeneklerinin yok edildiği hızlı toplumsal değişim süreçlerinde gözlenir.⁹⁸

Sosyopolitik Şiddet: Burada gruplar, tarikatlar vb. arasında karşıt görüşlülük, dernekler arası çatışmalar, hayat pahalılığı gerekçesiyle girilen veya hayat pahalılığının tetiklediği eylemler, arbede, haydutluk gibi davranışlar söz konusudur. Genellikle yerel olan ve iyi örgütlenmeyen bu şiddet biçimi, şiddete başvurumun tamamıyla terk edilmediği, şiddetin henüz devlet tekeline alınmadığı, siyasal ve toplumsal yaşamın doğal bir parçası olarak algılandığı toplumlarda görülür.⁹⁹

İktidara Karşı Şiddet veya Devrimci Şiddet: Bu kavramdan ihtilaller, darbeler, ayaklanmalar ve devrimler anlaşılır. Teorisyenliğini (1908 tarihli “Reflexions sur la violence” adlı eseriyle) Georges Sorel’in yaptığı devrimci şiddet, tabandan örgütlenen toplumsal bir kitle hareketiyle devleti alaşağı etme konusunda devrimci – sendikalist bir harekete işaret eder. En özgün ifadesini genel grev fikrinde bulan bu anlayışa göre; “devrimci şiddet, sınıf çatışmasının açık ve kaba bir dışavurumu olduğunda ancak, tarihsel bir değere sahip olabilir.” Genel grevlerin şiddeti burjuva iktidarının gösterebileceği tepkilere ve uygulayabileceği baskılara pek benzemez, bütün bir sınıfın hep birlikte ayaklanması söz konusudur. Bu anlamda

⁹⁷ Özcan Köknal, a.g.e., s.189

⁹⁸ Yves Michaud, a.g.e., s.29

⁹⁹ Yves Michaud, a.g.e., s.19

şiddet, iktidarın ele geçirilmesine ve aynı zamanda proletaryanın kendini bulmasına, kendini tanımlayabilmesine ve özgünlüğü içinde kendini ifade edebilmesine yarar.¹⁰⁰

İktidar Şiddeti: Bu şiddet biçiminde, siyasi iktidarı oluşturmak, korumak, ve işletmek için başvurulmuş güç kullanımı söz konusudur. Genelde devrimci şiddete karşı yıldırma – sindirme amaçlı kullanılmıştır. Çoğunlukla zorba iktidarların polis gücünden de yararlanarak uyguladığı diktatörlük düzeni, devlet terörü, işkence, asimilasyon gibi uygulamalarla öne çıkmıştır.

Terörizm: Terörizm genel olarak, dehşet yayarak sindirme amacıyla siyasi rakipleri sistemli olarak ortadan kaldırmaya yönelmiş olan hareketler olarak anlaşılabilir. İnsan haysiyetini ve canını hiçe sayan acımasız ve kanlı bir siyasal şantaj yöntemi olan terörizm, insanları ve/veya hükümetleri, bir dizi şiddet eylemi veya tehdidi sonucu yaratılan dehşetin etkisiyle sindirme ve belirli doğrultuda hareket etmeye veya etmemeye zorlama olgusu olarak nitelenebilir. Barış veya savaş dönemlerinde açık savaşın yedeği olan; yani üstü örtülü bir savaş biçimi olan terörizmin propaganda aracı şiddettir.¹⁰¹

2.1.3 – Şiddetin Nedenleri

Çok yönlü bir olgu olan şiddet için kesin bir takım nedenlerin saptanması bir hayli zordur. Bireysel ve toplumsal şiddetin doğal, toplumsal, bedensel ve ruhsal birçok nedeni vardır ve bu nedenler arasında sınırsız ilişki ve etkileşim söz konusudur.¹⁰²

Şiddetin ortaya çıkma olasılığını artıran durumlar ve koşullar yani şiddete ilişkin risk faktörleri çok çeşitlidir. Örneğin; yoksulluk, eğitimsizlik, kötü aile koşulları veya bir aileye sahip olmama, şiddete eğilimli gruplar içinde yer alma, kitle iletişim araçlarından ve popüler kültürden etkilenme, çocuklukta yoğun şiddete maruz kalma ve/veya tanık olma, sosyopati ve hatta kromozom anomalileri (erkek

¹⁰⁰ Georges Sorel, *Şiddet Üzerine Düşünceler*, Çeviren: Anahid Hazaryan, Epos Yayınları, 1.Baskı Ankara 2002, s.99

¹⁰¹ Doğu Ergil, *Kırık Aynada Kendini Arayan Türkiye*, Doruk Yayıncılık, Ankara Temmuz 1997, s.200-201

¹⁰² Özcan Köknel, *a.g.e.*, s.15

cinsiyetini belirleyen Y kromozomunun 1'den fazla olduğu Klinefelter Sendromu vakaları) ve özellikle erkek şiddeti ile türün evrimsel zorunlulukları arasındaki bağlantılar ilk akla gelen risk faktörleri olarak sıralanabilir. Ancak şiddet potansiyeli içeren durumlar ve koşulların varlığı her zaman, her ilişkide, her bireyde şiddet davranışını ortaya çıkarmayabileceği gibi, şiddet aktörleri ve şiddet ortamları incelendiğinde birden çok etkenin varlığı saptanabilmekte ve bunların görece ağırlıkları konusunda kesin hüküm verilememektedir.¹⁰³

2.1.3.1 – Antropolojik Bakış Açısıyla Şiddetin Nedenleri

Şiddete ilişkin nedenler antropolojik açıdan ele alındığında, şiddet ile insan doğasının değişik yönleri arasındaki bağıntıların incelenmesi gerekir. Bu anlamda şiddetten ziyade öne çıkan kavram saldırganlık kavramıdır. Burada organizmayı etkileyen dışsal – çevresel faktörlere verilen tepkiler ile ilgilenilmektedir. Neredeyse tüm hayvan türlerinde bulunan içgüdüsel saldırganlık insanlarda da vardır. İlk insanlarda bu içgüdünün uyumsal bir yanının olduğu düşünülebilirse de, insanlar çevrelerine egemen olmaya başladıkça, kalabalık gruplar oluşturacak pratikleri öğrenip kullanmaya başladıkça içgüdüler zararlı etkilerini de göstermeye başladı. Nörofizyologlara göre değişik nörolojik devrelere bağlı olarak farklı saldırganlık türleri bulunmaktadır. Buna göre yaygın tezazarlık ve korkuya yakın ortabeyinsel bir saldırganlık, hedefi daha belirgin kızgınlıklara bağlı arabeyinsel bir saldırganlık ve simgesel, tarihsel ve tutkusal unsurlara dayanan uhrevi ve beyinzarsal saldırganlıkların bulunması olasıdır. Yapılan bazı deneyler göstermiştir ki beyindeki denizati bölgesinin uyarılması saldırganlık krizlerine yol açarken beyin zarının alın bölgesi uyarıldığında içtenlik ve gülümseme sağlanmaktadır.¹⁰⁴

Freud ve sonrasındaki bilim insanlarının bazıları saldırgan dürtülerin kökenini psikanalitik yöntemlerle ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Freud'a göre kişide birçok farklı türden itki bulunur. Bu itkiler; kişiliği aşan cinsel itkiler, kişinin kendini ifade edebilmesine (özkorunma) olanak tanıyan ego itkisi, birbirlerinin karşısında duran yaşam ve ölüm itkileri olarak sıralanabilir. Sadist ve mazoşist davranışlar cinsel

¹⁰³ İnci User, Belkıs Kümbetoğlu, Tolunay Kolankaya, a.g.m., s.161

¹⁰⁴ Yves Michaud, a.g.e., ss.62-66

itkinin yıkıcı yönleri olarak kabul edilebilirler ancak gerçek anlamda saldırganlık ve nefret kişinin kendini ifade edebilmesine yönelik bir düzeneyle ilgilidir. Ölüm itkisi, canlı birimleri parçalayarak onları inorganik duruma indirgemeye yöneliktir. Bu itkinin dışa vurulamayan bölümü mazoşizm ile öz-yıkımsal tutumları açıklar. Dışa açılabilirdiği zaman ise, cinsel itkilerle birleşerek sadizime dönüşür veya ortaya yıkıcı ve saldırgan eğilimler olarak çıkar. Genelde yaşam ve ölüm itkileri birbirini destekler ve beraber hareket ederler. Yaşam itkisi dış nesnelere karşı hedeflerine ulaşabilmek için saldırganlıktan yararlanır. Bu bağlamda cinsel itkiler de doyuma ulaşabilmek için saldırganlık etkisine gereksinim duyar.¹⁰⁵

Saldırganlığın nedenleri genel psikolojiden yola çıkarak araştırıldığında ilginç sonuçlarla karşılaşılır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki hareket olanaklarından, yiyecekten veya içecekten yoksun bırakılan yani genel olarak kısıtlamalarla karşı karşıya kalan çocuklarda hiddet belirtileri görülür. Saldırganlık ile huzursuzluk arasında bir bağ kuran bir görüşe göre saldırganlık, huzursuzluğun davranış biçimlerini etkilediği oranda etkili olur. Şiddet, doğrudan doğruya huzursuzluğun kaynağına yönelir. O da yasaklanmışsa, dolaylı saldırganlıklar veya öznenin kendisine karşı giriştiği saldırganlık hareketleri görülmeye başlar. Dolayısıyla bu noktada saldırganlık, huzursuzluğun boşalma ve/veya patlama şekli olarak kabul edilebilir. Yüksek sıcaklıklar, gürültü gibi aşırı etkiler ve ağır tahrikler de tezazarlık ve saldırganlık için neden oluşturabilmektedir.¹⁰⁶

Psikoloji ile ilgili bazı çalışmalar saldırganlığın öğrenilmesinde örneklerin önemine vurgu yapmaktadır. Saldırganlık ve şiddet, duygusal yükü fazla olan bir takım örnekler yolu ile öğrenilebilir. Araştırmalara göre genç suçluların çoğu, çocukluklarını geçirdikleri aile çevrelerinde dayak veya eziyet görmüşler ya da şiddete tanık olmuşlardır. Örneğin Columbia Üniversitesi Tıp Fakültesi doktorlarının şiddet eğilimi üzerine yaptıkları bir araştırma kapsamında 540 çocuk 1975'ten itibaren yirmi yıl süreyle gözlenmiş ve daha sonra 1999'da iş hayatları, ilişkileri ve saldırganlıkları ilgili bir anket yapılarak bulgular karşılaştırılmış. Bu araştırmanın sonunda, aile içi şiddete maruz veya tanık olan çocukların şiddete eğilimli olduğu,

¹⁰⁵ Yves Michaud, a.g.e., ss.74-75

¹⁰⁶ Yves Michaud, a.g.e., ss.69-71

ileride yaşadıkları sorunları zor kullanarak çözmeye çalıştıkları gözlenmiştir. Ayrıca ebeveynlerin birbirine uyguladığı şiddete tanık olan çocukların, şiddete maruz kalan çocuklardan daha büyük risk taşıdığı vurgulanmıştır.¹⁰⁷

Bu noktada kişilik bozukluklarına değinmekte fayda var. Çünkü bazı kişilik bozukluklarında saldırganlık ve şiddet kişilikteki temel davranış biçimini oluşturur. Dünya Sağlık Örgütü ve Amerikan Psikiyatri Birliği'nin yayınlarında kişilik bozuklukları alt tiplere ayrılmış ve bunlarla ilgili tanı ölçütleri belirlenmiştir. Bu alt tipler arasında paranoid, şizoid, şizotipal, antisosyal, sınır, histrionik, özsever, bağımlı, çekingen, saplantılı ve başka türlü adlandırılmayan kişilik bozuklukları yer alır. Paranoid, şizoid, şizotipal, antisosyal kişilik bozukluklarında saldırganlık ve şiddet, kişilik yapısının temel davranış biçimleri olarak ortaya çıkar.¹⁰⁸

2.1.3.2 – Şiddetin Nedenlerine Sosyolojik Yaklaşımlar

Burada ilk değinilmesi gereken olgu şiddetin kendi kendini üreten bir özelliğinin bulunmasıdır. Bir düşünceyi zorbalıkla, şiddet kullanarak kabul ettirme, çoğu zaman geri tepen bir silah olmuş, karşı şiddet doğurmuştur. Şiddet – karşı şiddet sarmalı şiddeti önlemek için başvurulacak şiddetin doğurabileceği risklere işaret etmektedir.

Şiddeti sosyolojik açıdan irdeleyen kuramlara bakıldığında birbiri ile pek uyumlu sonuçlara ulaşıldığını söylemek güçtür. Gerçekte şiddete ilişkin yalnız bir sosyolojik kuramın bulunduğunu iddia etme ya dünya görüşünün bağnazlığı ya da olanaksız bir iyimserlik demektir. Genel olarak şiddete ilişkin sosyolojik çalışmaların en başta gelen amacı, insanların niçin ayaklandıklarını veya insanların ne zaman ve neden başkaldırdıklarını saptamaktır.

Sosyolojik yaklaşım şiddeti dört temel grupta inceler. Bu gruplar; Kültürel nedenler, yapısal nedenler, ilişkisel yaklaşım ve ekonomik etkenler olarak sıralanabilir. Kültürel nedenlere göre şiddet, toplumda kimi durumlarda ve belli

¹⁰⁷ Milliyet Gazetesi, "Şiddet Virüsü Aileden Geçiyor", 26 Temmuz 2003, s.28

¹⁰⁸ Özcan Köknel, a.g.e., s.49

kişilere karşı kullanıldığında kabul görür ve ayrıca bu çarpık yargı kuşaktan kuşağa aktarılır. Yapısal neden, yoksulluğun ve olanaksızlıkların insanları kanuni olmayan yollardan, şiddete başvurarak isteklerine ulaşmaya ittiğini öne sürmektedir. İlişkisel yaklaşımda şiddetin bir dizi tahriksel davranış ve sözler sonucunda ortaya çıktığı teorisi öne sürülmektedir. Buna göre, şayet ortamda şiddete yönelik davranışlar varsa, bunu gören diğer kişiler de bundan etkilenecek aynı davranışa yönelecektir. Ekonomik yaklaşım ise, kişilerin şiddet sonucunda elde edeceklerinin kâr ve zarar hesabını yaparak, bu tür davranışlara yöneldiklerini öne sürmektedir. Eğer kişi yapacağı davranışın, kendisine kâr-zarar bazında yararlı olacağını düşünürse bu tip davranışa yönelecektir.¹⁰⁹

Marksist yaklaşıma göre tarihsel gelişimi harekete geçiren etken sınıf kavgasıdır ve anlaşmazlıklar uzlaşma yoluyla çözülemez, bu yüzden bu kuram şiddete özel bir yer ayırır. Her toplumsal rejim (antik, feodal, Asya tipi, kapitalist vb.) belirli bir üretim biçimiyle ve birbirlerine karşı duran sınıfların bulunması sonucunda bir egemenlik, sömürü ve günün birinde de kaçınılmaz olarak şiddetli bir çatışma süreciyle özgünleşir. Kısaca belirtmek gerekirse bu yaklaşım, her tür siyasal şiddeti her şeyden evvel ekonomik koşullara bağlamaktadır.¹¹⁰

Siyasal şiddeti, bir toplumda kişilerin toplumsal amaç ve hedefleri ile ilgili olarak toplu halde duydukları (dizgesel huzursuzluk olarak adlandırılan) huzursuzluğa bağlayan bazı araştırmalar ise siyasal şiddet düzeyi ile sosyoekonomik göstergeler arasında bir bağlantı saptamıştır. Bu çalışmalar özellikle sömürgecilikten kurtulma süreçlerinin başlamasından sonra az gelişmiş toplumlardaki hızlı değişimin doğurduğu sistemli huzursuzluğun üzerinde durmuşlar ve iki tür siyasal topluluk olduğunu vurgulamışlardır: Toplumsal değişimin yavaş seyrettiği istikrarlı, çağdaş, gelişmiş uluslar ve baskıcı gizli gücün zayıf, siyasal şiddetin kuvvetli olduğu, çağdaşlık düzeyi düşük, değişimi hızlı uluslar. Şiddet, baskıcı gizli güçle orantılı olarak gelişir; şiddet bu gizli gücün belli ve yüksek bir

¹⁰⁹ Oğuz Polat, “Şiddet”, <http://www.hukukcu.net/siddet.htm>, 20 05 2004, s.2

¹¹⁰ Yves Michaud, a.g.e., ss.85-86

düzeye erişmesinden sonra azalma eğilimine girer ve baskıcı gizli güç dayanılmaz bir hal aldığından yeniden artmaya başlar.¹¹¹

2.1.4 – Şiddet ve İnsan Hakları

Ne şiddet ne de yoksulluk olgusu yenidir, ancak içinde bulunulan tarihsel evre bu olguların bugüne özgü biçimlenişlerinden söz etmeyi gerektirecek ölçüde yeni özellikler taşımaktadır ve dünya sistemi git gide şiddet ve yoksullukla karakterize olmaya başlamıştır. Toplumsal sınıflar arasında görece bir uzlaşmaya dayanan sosyal devlet döneminin sona ermesiyle birlikte sermaye birikim sürecinde zorun rolü artmıştır. Son dönemdeki politika ve uygulamalardan dolayı dünyanın yoksulları ile zenginleri arasındaki uçurumun açılması ve yoksulların tepkisinin giderek birikmesi, egemen politikalarda şiddet dozunu artırmıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra şiddet faktörü, küreselleşmenin bundan sonraki evresini karakterize edecek biçimde ilk sıraya yerleşmiştir. Bu dönüşüm, insan hakları ve demokratikleşme söylemine dayanan küreselleşme evresinin, yerini “terörizmle mücadele” evresine bırakmasında belirmektedir. Egemen politikalarca 11 Eylül 2001 sonrasında benimsenen anti – terör pratiğinin uluslar arası savaş, işgal, katliam ve hatta soykırım gibi şiddet yöntemlerine dayandığı açıktır.¹¹² Özellikle son süreç ve Ortadoğu’da yaşananlar incelendiğinde şiddet – karşı şiddet sarmalına girildiğine dair güçlü bir izlenim edinilmektedir.

Neoliberal küreselleşmenin insan hakları ideolojisinin, insan haklarından esas olarak kişisel ve siyasal haklar kategorisini anlaması, bu kategorideki bütün hak ve özgürlüklerin saygı görmesinin amaçlandığı yamılsamasına yol açmamalıdır. İşkence, kölelik, angarya ve ayrımcılık yasakları, yaşam hakkı, adil yargılanma hakkı, kişisel güvenlik hakkı gibi temel haklar, kapitalizmin gelişme döneminde güvence bulamadığı gibi günümüzde de korunmamaktadır. 1980’lerden itibaren kitlesel ayrımcılık, dışlanma, soykırım, silahlanma, savaş gibi şiddetin birbirini destekleyen farklı biçimlerine, devasa insan hakları ihlalleri ve yeni yoksullaştırma eğilimleri

¹¹¹ Ivo K. Feierabend and Rosalind L. Feierabend, “Systemic Conditions of Political Aggression: An Application of Frustration Aggression Theory”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol.10, Issue 3, September 1966, ss.249-271

¹¹² Yasemin Özdek, a.g.m., ss.19-20

eşlik etmiştir. 11 Eylül 2001'den sonra uygulamaya giren “terörle mücadele” sürecinde küreselleşmenin totaliter eğilimleri daha açık görünürlük kazanmaya başlamıştır. Uluslar arası “terörle mücadele” sürecinin lideri olan ABD’de ve İngiltere’de çıkarılan yeni hukuksal düzenlemeler bu ülkelerdeki ve giderek diğer birçok ülkedeki olağanüstü hal düzeninin ilk habercileridir. Dolayısıyla günümüzde insan hakları bir yandan uluslar arası savaş, öbür yandan ulusal düzeylerde olağanüstü hal yönetimlerinin tehdidi altındadır.¹¹³

2.2 – Türkiye’de Şiddet

Bir toplumda “şiddet kültürü”nü yaratan ve besleyen olgu, devletin uygulamalarında yaşanan şiddetin toplumun büyük çoğunluğuna yayılması, olağan karşılanarak meşru gösterilmesi ve görülmesi olgusudur. Çünkü toplumun en büyük örgütü devlettir ve uygulamaları ile topluma örnek olmaktadır. Karakol, kışla, okul gibi kamusal alanlarda yaygın olarak yaşanan şiddet, doğal olarak aileleri ve bireyleri etkilemektedir. Şiddet kültürü, devletin zor kullanma yetkisine sahip olan güvenlik güçlerini bu yönde teşvik etmekte, hukuk devleti ve demokrasinin güçlenmesinde ve insan hakları uygulamalarında ise ciddi problemler yaratmaktadır. Şiddet sorunu insan hakları açısından ele alındığında, Türkiye’de olumsuzlukların kaynağında geçmişten miras alınan şiddet kültürünün önemli izleri görülmektedir. İnsan hakları sorununun en önde gelen tartışma konularından biri olan kötü muamele ve işkence, Türkiye’nin toplumsal yapısı ve şiddet kültürü ile doğrudan ilişkilidir.¹¹⁴

Şiddet, saldırganlık gibi konularda Türkiye toplumu pek iç açıcı bir durumda değildir. Denilebilir ki şiddet, Türkiye’deki toplumsal kültürün bir parçasıdır. Aile içinde yaygın olarak uygulanmakta olan şiddet biçimleri, erkeklerin eşlerini dövmesi, ebeveynlerin çocukları dövmesi şeklinde cereyan etmektedir. Bunun yanında okullarda çoğunlukla öğretmen ve idareciler tarafından uygulanan, bazen öğrencilerin kendi aralarında olmak üzere şiddet söz konusudur. Ayrıca karakollarda

¹¹³ Yasemin Özdek, a.g.m., s.36

¹¹⁴ Sema Pişkinsüt, *Filistin Askısından Fezlekeye İşkencenin Kitabı*, Bilgi Yayınları, 1. Basım, Ekim 2001, s.443

çoğu kez işkence boyutlarında olmak üzere ve askerlik sırasında şiddet olaylarının yaşandığı bilinmektedir.¹¹⁵

Türkiye’de sokak çocukları merkezli bir araştırmanın şiddete ilişkin verileri Türkiye’de toplum dışına itilmiş kesimlerin ne denli insanlık dışı muamelelere maruz kaldığını açık seçik ortaya koymaktadır. Bu araştırmaya göre şiddet, sokak çocuklarının tüm yaşam alanlarını kuşatmıştır. Şiddetle ilk tanıştıkları yer aileleridir. Hepsi, üvey olanlardan daha acımasız olmak üzere ebeveynlerinden dozu çok yüksek olmak üzere dayak yemişlerdir. Okulda şiddetin devam ettiği gözlenmektedir. Öğretmen dayığının yanı sıra arkadaş kavgaları sıkça yaşanan olaylardır. Sokağa çıktıklarında ise inanılması güç bir şiddet yoğunluğunun içine düşmektedirler. İlk şiddet uygulaması, diğer sokak çocukları tarafından hoş geldin dayığı olarak karşılırlarına çıkmaktadır. Aynı zamanda sokağın bir başka unsuru olan ve çoğunlukla “şarapçı” olarak adlandırılan sokakta yaşayan büyükler de sokak çocuklarına cinsel taciz ve tecavüz olarak ortaya çıkan şiddet uygulamaktadırlar. Sokak çetelerinin uyguladığı şiddete gelince, özellikle dilencilik ve/veya hırsızlık yaptırmak için sokak çocukları çeteler tarafından kaçırılıp uzuvlarını kesme biçiminde vahşi yöntemler kullanılarak şiddete maruz bırakılmaktadırlar. Tüm bunların yanı sıra şiddetin en büyüğü polis tarafından sergilenmektedir. Sokak çocukları, sürekli olarak polis dayığı yemektirler, karakola düştüklerinde elektrik verme ve dayak sıradan bir uygulama şeklinde karşılırlarına çıkmaktadır. Polisler tarafından insanlık dışı muameleye tabi tutulmakta olup, suçsuz oldukları durumlarda bile kesin suçlu kabul edilip cezalandırılmaktadırlar. Polisin çocukları toplayıp kent dışına atması da, bir başka şiddet uygulaması olarak ortaya çıkmaktadır.¹¹⁶

Mayınlar konusunda yakın tarihe bakıldığında Türkiye pek iç açıcı bir geçmişe sahip değildir ancak buna rağmen son dönemde taraf olduğu Mayın Yasaklama Anlaşması ile bu süreci tersine çevirmeyi başarmıştır.

¹¹⁵ Nevzat Helvacı, a.g.m., s.413

¹¹⁶ Adalet B. Alada, Sevgi Usta Sayita, Sezai Temelli, “Küreselleşme, Yoksulluk ve Şiddet Bağlamında Sokak Çocukları”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, ss.263-264

Türkiye, mayınlarla mücadele konusunda ilk ciddi adımını 1996 Ocak ayında atarak, anti-personel mayınların üretimi ve aynı zamanda satış ve transferini ulusal moratoryum ile durdurmuştu. Türkiye'nin ulusal moratoryumu 2002'de sona erdi ve Türkiye, bir kez daha anti-personel kara-mayınları ihracatı ve transferi üzerine olan moratoryumunu süresiz olarak uzatma kararı aldı. 9 Mayıs 2002'de TBMM Dışişleri Komisyonu, Mayın Yasaklama Anlaşması'nın imzasını onayladı. TBMM anlaşmayı 12 Mart 2003 tarihinde onayladı ve TBMM'nin onayladığı Mayın Yasaklama Anlaşması Cumhurbaşkanının imzasıyla Resmi Gazete'de yayımlanarak 15 Mart 2003'te yürürlüğe girdi. 25 Eylül 2003 tarihinde de Türkiye, Yunanistan ile eşzamanlı olarak BM'de "Antipersonel Mayınlarının Yasaklanması Sözleşmesi"ni imzaladı ve taraf ülke oldu.¹¹⁷

2.2.1 – Türkiye'de Şiddete İlişkin Veriler

Türkiye yakın tarihinde şiddetin kol gezdiği çok yıkıcı dönemler yaşadı. Bu olağanüstü dönemlerden biri 12 Eylül darbesi ve sonrasında yaşanan süreçti. O dönemde 650 bin kişi gözetim altına alındı ve bunların çoğunluğu işkence gördü, 171 kişi işkence ile öldürüldü, 16 kişi kaçarken vuruldu, 14 kişi açlık grevlerinde öldü, 74 kişi çatışmalarda öldürüldü. Sıkıyönetim mahkemelerince 517 kişiye ölüm cezası verildi ve 50 kişinin ölüm cezası infaz edildi. Cezaevlerinde 144'ü kuşkulu olmak üzere 229 kişi yaşamını yitirdi. 1 milyon 683 bin kişi fişlendi, 30 bin civarı insan ülkeyi terk etmek zorunda kaldı ve bunların 14 bini vatandaşlıktan çıkarıldı, 388 bin kişiye pasaport tahdidi kondu ve 23 bin 700 dernek etkinlikten alıkonuldu.¹¹⁸

1980'lerin ortalarından sonra Doğu ve Güneydoğu illerinde başlayan çatışmalar ve şiddet ortamı diğer bir olağanüstü dönemdi ve etkileri hala devam etmektedir. Bu bölgeler, 1984 – 1987 arası sıkıyönetim rejimi ile, 1987'den 2002'ye kadar da olağanüstü hal rejimi ile idare edildi. Bu süreçte Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nin verilerine göre 32 bin 995 kişi yaşamını yitirdi. Bunların 23 bin 485'i PKK militanı, 5 bin 40'ı güvenlik görevlisi ve 4 bin 470'i sivil yurttaştı. Yine bu dönemde 1 305 cinayetin faili bulunamadı, terör nedeniyle bölgede 692'si köy olmak

¹¹⁷ Yıldırım Türker, "Mayınlara Dikkat!" a.g.g., s.4

¹¹⁸ Nevzat Helvacı, a.g.m., s.407

üzere 3 bin 92 yerleşim yeri boşaltıldı ve devlet tarafından PKK ile savaşında 100 milyar doları aşkın harcama yapıldı.¹¹⁹ Şiddete ilişkin yakın tarihli bazı araştırmalar, Türkiye'deki şiddet tablosunu biraz daha netleştirebilir.

Okulda dayak olayını araştıran İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü ile Öğretmen Dünyası dergisi birbiriyle çelişen sonuçlara ulaşmışlardır. İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'nün yaptığı araştırmaya göre, ilk ve orta öğrenimde bulunan öğrencilere dayak atan öğretmen oranı binde birdir. Öğretmen Dünyası dergisinin araştırmasına göre ise, her dört öğretmenden biri öğrencilerini dövmektedir. Ayrıca öğretmenlerin, saç ve kulak çekme; cetvel, sopa veya çubukla vurma; yumruk ve/veya tekme atma; tebeşir veya silgi fırlatma; kafa kafaya tokuşturma; tek ayak üzerinde bekletme gibi şiddet içeren cezalandırma yöntemlerini kullandıkları ortaya konulmuştur.¹²⁰ Yine bu konuda Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin 280 öğretmen ve 900 ilköğretim öğrencisiyle görüşerek yaptığı bir araştırmaya göre, erkek öğrencilerin %75'i, kız öğrencilerin ise %50'si (tüm öğrencilerin ortalama %64'ü) en az bir kere öğretmen ya da yöneticilerden dayak yemiştir. Haftada birkaç kez düzenli bir biçimde dayak yiyen öğrencilerin oranı %16 olarak tespit edilmiştir. Dayanın dışında, öğrencilerin %10.8'i sürekli, %8.7'si çoğunlukla ve %27.9'u bazen hakarete uğruyormuş. Erkek öğretmenlerin %58'i, bayan öğretmenlerin ise %55'i meslek hayatında en az bir defa öğrencisine dayak atmıştır.¹²¹

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun 1996'da on iki ilde 4000'den fazla aile üzerinde yaptığı "Ailede Şiddet Raporu" araştırmasına göre; ailelerin %34'ünde kadına, %47'sinde çocuğa yönelik saldırgan davranışların ve şiddet eylemlerinin bulunduğu gözlenmiştir. Ailelerin %20'sinde kadına yönelik şiddetin evliliğin ilk günlerinde başladığı, gebelik döneminde sürdüğü ve doğumdan sonra arttığı ortaya konulmuştur. Şiddet gören kadınların %66'sı çocuklarına karşı şiddet uygularken, genelde erkeklerin %63'ünün, kadınların ise %44'ünün çocuklarına karşı şiddet kullanmadıkları ortaya konulmuştur. Şiddetin daha çok dayak ve yaralama olarak ortaya çıktığı belirlenmiştir.¹²²

¹¹⁹ Nevzat Helvacı, a.g.m., ss.407-408

¹²⁰ Özcan Köknel, a.g.e., s.150

¹²¹ Oben Kırdök, "Karakollar Okullardan İyi", Radikal Gazetesi, 26 Nisan 2004, s.5

¹²² Özcan Köknel, a.g.e., s.150

Tablo 2.1 – Türkiye Geneline 2000 Yılında Cinsiyete ve İşlenen Suç Türüne Göre Hükümlüler

Suçun Türü	Kadın	Erkek	Toplam
<i>Adam Öldürmek</i>	149	3308	3457
<i>Dövmek, Yaralamak</i>	46	3658	3704
<i>Kız, Kadın ve Erkek Kaçırarak</i>	24	562	586
<i>Irza Geçmek ve Sarkıntılık</i>	9	1373	1382
<i>Zina</i>	-	2	2
<i>Hırsızlık</i>	248	6015	6263
<i>Zimmete Para Geçirmek</i>	9	215	224
<i>Rüşvet İrtikap ve Sahtecilik</i>	36	1578	1614
<i>Dolandırıcılık</i>	158	6871	7029
<i>Sövmeye, Hakaret</i>	3	108	111
<i>Uyuşturucu Madde Kullanmak, Satmak ve Satın Almak</i>	58	2361	2419
<i>Para ve mal Kaçakçılığı Yapmak</i>	5	481	486
<i>Kabahatler</i>	16	976	992
<i>Orman Suçları</i>	17	1309	1326
<i>İcra İflas Kanununa Muhalefet</i>	1809	55123	55932
<i>Ateşli Silahlar</i>	4	2447	2451
<i>Diğer Suçlar</i>	190	9801	9991
Toplam	2781	96188	98969

Kaynak: Veriler, 22 04 2004 tarihinde DİE'nin http://www.die.gov.tr/ESG/03_hayati4.xls ve http://www.die.gov.tr/ESG/06_adalet6-2.xls internet adreslerindeki "Suçun İşlendiği Bölge ve Suç Türüne Göre Hükümlüler, 2000" ve "Suçun İşlendiği Bölge ve Suç Türüne Göre Hükümlüler, 2000 (Devam)" başlıklı tablolardan alınarak derlenmiştir.

Tablo 2.1'de ayrıntılı olarak ele alınmış olan Türkiye'de 2000 yılına ait suç türleri ve hükümlüler incelendiğinde ilk göze çarpan olgu erkeklerin kadınlara nazaran çok daha yüksek bir oranda suçluluk oranına sahip olmasıdır. Diğer göze çarpan olgu ise "icra iflas kanununa muhalefet" adı altında maddeleştirilen suç unsurlarının diğer suç türlerine göre çok önemli derecede yüksek olmasıdır.

Tablo 2.2 – Türkiye’de Bölgelere, Cinsiyete ve Nedenlere Göre İntiharlar

Bölgeler	K:Kadın, E:Erkek T:Toplam	Toplam	Türkiye’de İntihar Nedenleri (2000)						
			Hastalık	Aile Geçimsizliği	Geçim Zorluğu	Ticari Başarısızlık	Hissi İlişki ve Rızasız Evlilik	Öğrenim Başarısızlığı	Diğer
Marmara Bölgesi	K	154	49	58	10	-	15	5	17
	E	349	104	45	94	26	34	10	36
	T	503	153	103	104	26	49	15	53
Ege Bölgesi	K	157	45	65	7	3	12	10	15
	E	209	51	46	53	18	19	5	17
	T	366	96	111	60	21	31	15	32
İç Anadolu Bölgesi	K	87	20	37	5	-	9	4	12
	E	188	55	37	36	14	20	12	14
	T	275	75	74	41	14	29	16	26
Akdeniz Bölgesi	K	72	31	17	5	-	10	3	6
	E	138	32	34	33	10	13	6	10
	T	210	63	51	38	10	23	9	16
Karadeniz Bölgesi	K	45	17	9	2	-	6	2	9
	E	76	23	11	22	3	8	5	4
	T	121	40	20	24	3	14	7	13
Doğu Anadolu Bölgesi	K	108	15	36	5	-	33	1	18
	E	93	23	16	30	4	10	1	9
	T	201	38	52	35	4	43	2	27
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	K	64	17	25	2	-	11	3	6
	E	61	18	7	19	6	3	3	5
	T	125	35	32	21	6	14	6	11
Türkiye Geneli	K	688	194	248	36	3	96	28	83
	E	1114	306	196	287	81	107	42	95
	T	1802	500	444	323	84	203	70	178

Kaynak: Veriler, 22 04 2004 tarihinde DİE’nin http://www.die.gov.tr/ESG/03_hayati3.xls internet adresindeki “Bölge, Cinsiyet ve Nedene Göre İntiharlar, 2000” başlıklı tablodan alınarak derlenmiştir.

Türkiye’deki intiharlara yönelik olarak, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından ayrıntılı bir biçimde hazırlanmış olan bir araştırmadan derlenerek hazırlanmış olan Tablo 2.2’deki veriler incelendiğinde, Türkiye’deki intiharlara ilişkin şöyle bir görünüm ile karşı karşıya kalınmaktadır: 2000 yılında Türkiye genelinde 688’i kadın ve 1114’ü erkek olmak üzere 1802 intihar vakası gerçekleşmiştir. Toplam intihar vakaları incelendiğinde, 2000 yılında Türkiye’deki en yüksek intihar nedeni “hastalık” olarak görünmektedir; yine bu yılda hastalık nedeni ile 500 kişi intihar etmiştir. Aynı yıl 444 kişi “aile geçimsizliği” ve 323 kişi de “geçim zorluğu”ndan dolayı intihar etmiştir. Daha sonra sırasıyla “hissi ilişki ve istediği ile evlenememe” (203 kişi), “diğer nedenler” (178 kişi), “ticari başarısızlık” (78 kişi) ve “öğrenim başarısızlığı” (70 kişi) nedenleriyle intihar vakalarına rastlanmıştır.

Bakırköy Psikiyatri Tedavi ve Araştırma Merkezi’nin (BAPAM) yaptığı bir araştırmaya göre, Türkiye’de bir milyon civarında taşıma ve bulundurma ruhsatlı silah ile bir buçuk milyon av tezkereli tüfek bulunmaktadır ve ruhsatsız silah sayısı ruhsatlıların üç katı civarındadır. Türkiye’de cinayetlerin %50 civarı ateşli silahlarla işlenirken aile içi şiddet esnasında eş öldürmeyle sonuçlanan şiddet olaylarında %35 ila %40 oranında ateşli silahlar kullanılmaktadır. İstanbul Emniyet Asayiş Müdürlüğü’nün 2002 yılı verilerine göre İstanbul’da 146 binin üzerinde ateşli silah kayıtlı iken, İstanbul’da 1997 – 2001 arasındaki ölüm şekilleri incelendiğinde %45 oranı ile en yüksek oranın ateşli silahlarda olduğu anlaşılmaktadır.¹²³

Türkiye’de mayınlar ile ilgili veriler incelendiğinde, ülkemizdeki bazı bölgelerin ne denli ciddi bir tehlike ile birlikte yaşamak zorunda oldukları daha iyi anlaşılmaktadır. Resmi veriler göstermektedir ki, Türkiye’de 900 bin 94 adet döşeli mayın vardır. Bu mayınların 615 bin 419’u Suriye sınırında bulunmaktadır. Gerçekten de Türkiye – Suriye sınırındaki 3.5 milyon dönüm büyüklüğündeki arazi, mayınlarla döşeli olduğu için tarıma kapalı durumdadır. Ayrıca 1989 – 1992 yılları arasındaki dört yıllık dönemde Doğu ve Güneydoğu’da bulunan güvenlik tesislerinin etrafına 39 bin 569 mayın döşenmiştir. Nitekim 2002 yılında mayınlardan dolayı 23

¹²³ Hanife Baş, “At Onu Elinden”, *Hürriyet Gazetesi*, *Hürriyet İnsan Kaynakları eki*, Sayı:421, 02 Kasım 2003, s.1

kişinin hayatını kaybettiği, 25 kişinin de yaralandığı, kayıtlara geçmiş bulunmaktadır.¹²⁴

2.2.2 – Türkiye’de Şiddetin Nedenleri

Türkiye, toplumsal kültürü şiddet ile iç içe olan bir ülkedir. Türkiye özelinde şiddete ilişkin nedenler incelendiğinde birbiriyle ilişkili bir çok sonuca ulaşılır.

Türkiye’de adaletin geç işlemesi ve/veya tam olarak işletilememesi çek-senet mafyası tarzı oluşumların yanı sıra hakkını kendi eliyle (zorla) almak veya suçluyu kendi eliyle cezalandırmak gibi durumları da ortaya çıkarmaktadır. Çete oluşumları ve tetikçilik neredeyse bir meslek durumuna geldi. İşsiz ve yoksul gençler çeteler için potansiyel insan kaynağı olduğu için bu oluşumların ortaya çıkmasında yoksulluğun çok önemli bir payı var. İnsanları kaçırp fidye isteme ve kapkaççılık çoğu zaman yoksulluktan kaynaklanan eylemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’deki gelir dağılımının bozukluğu, işsizlik ve göç olgusu şiddeti besleyen en önemli kaynaklar arasındadır. Bunların yanında “köşe dönme” politikaların, emek harcamadan zengin olma heveslerinin, “tele-vole” yaşantısı özlemlerinin de unutulmaması gerekir.¹²⁵

Türkiye’deki suç istatistiklerine göre, yasal olarak suç sayılan fiilleri yerine getirenlerin çok büyük kısmının cinsiyeti erkektir. Bu da Türkiye’nin erkek egemen toplumsal yapısı ile ilintilidir. Türk folklorunda geleneksel erkek, yürekli, yiğit ve cinsel açıdan etkindir. “Erkek kişi”, egemen bakış açısıyla cesaret ve güce dayanarak öbürlerini yenilgiye uğratan kişidir. Bu türden bir kişiliğin yapısında uzlaşma yoktur ve herhangi bir durumda beklenen sonuca ulaşmak, yani rakipleri altetmek için girişilecek her önlem, şiddet ve ölüm içerse bile haklıdır.¹²⁶

Gerek Türkiye’de ve gerekse dünyada medya çok önemli bir sivil toplum alanını işgal etmektedir. Bugün Türkiye’de medyadan tersi beklenirken, medyanın

¹²⁴ Yıldırım Türker, “Mayınlara Dikkat!”, a.g.g., s.4

¹²⁵ Nevzat Helvacı, a.g.m., s.413

¹²⁶ Doğu Ergil, a.g.e., s.193

şiddeti özendirmesi söz konusudur. Yapılan yayınların etkisiyle özellikle çocuk ve gençlerde şiddete yönelme oluşabilmektedir.¹²⁷

Türkiye’de ideolojisini şiddet kullanarak gerçekleştirmek isteyen ve şiddeti bir yöntem olarak kullanan kimi örgütlenmeler, tabiri caiz ise toplumda, şiddet üreteçleri olarak işlev görmektedirler. Toplumdaki eğitim düzeyinin düşüklüğü de, toplumda şiddetin yer bulmasının önemli nedenlerinden biridir. Türkiye’deki suç istatistikleri incelendiğinde şiddete dayalı suçlarda eğitim düzeyi yükseldikçe suç oranının düştüğü gözlenmektedir. Kan davası ve töre cinayetleri bu konuda önemli örnekler olarak öne çıkmaktadır.¹²⁸

¹²⁷ Nevzat Helvacı, *a.g.m.*, s.413

¹²⁸ Nevzat Helvacı, *a.g.m.*, ss.413-414

III. BÖLÜM

Sosyal Politika Açısından Yoksulluk – Şiddet İlişkisinin Analizi

Sosyal politika kavramının sosyal politika önlemlerine ihtiyaç hissettirecek olaylar ile doğup geliştiği bilinmektedir. 19. yüzyıl Avrupa'sı sosyal politika olgusunun ortaya çıkıp gelişmesini hazırlayan etmenlere sahipti. Kavram ilk olarak Almanya'da ortaya çıkmış ve uygulama alanı bulmuştur.¹²⁹

Sosyal politika ile ilgili bir çok farklı tanımdan bahsedilebilir. Bu tanımların bazıları şöyle sıralanabilir:

Sosyal politika, çeşitli ekonomik ve sosyal nitelikli problemler karşısında uygulanan politika ve önlemler bütünüdür. Diğer bir deyişle sosyal politika, toplumun sosyal amaçlı önlemlerinin tümü olarak belirtilebilir.

Sosyal politika genel olarak, ekonomik bakımdan güçsüz kesimleri korumaya yönelik ve devlet tarafından alınan bir önlemler bütünüdür.¹³⁰ Sosyal politika, kapitalist ekonomik düzende iki sınıf arasındaki tezatları ve mücadeleleri hafifletmeye, mümkünse bunları ortadan kaldırmaya, mevcut ve yürürlükteki düzeni devam ettirmeye ve sağlamlaştırmaya yönelmiş bir siyaset olarak da tanımlanabilir.¹³¹

Sosyal politika olgusu sanayi devrimi ile yakından ilgilidir. Başlarda işçi sınıfını sanayileşmenin getirdiği sefalet ve yoksunluğa karşı koruma amacı belirgindir. Sonradan işlev alanı farklı grup ve toplumsal katmanlara doğru genişlemiştir. 18. yüzyılda ortaya çıkıp üretim sürecinde ve toplumsal yapıda oldukça fazla değişikliğe yol açan sanayileşme olgusu ve kapitalist ekonomik sistem, sosyal politika uygulamalarının başlıca nedenidir.¹³²

¹²⁹ Orhan Tuna, Nevzat Yalçıntaş, *Sosyal Siyaset*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1999, s.22

¹³⁰ Aysen Tokol, *a.g.e.*, s.1

¹³¹ Orhan Tuna, Nevzat Yalçıntaş, *a.g.e.*, s.29

¹³² Meryem Koray, Alper Topçuoğlu, *Sosyal Politika*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Üçüncü Baskı, Bursa 1995, s.5

Neoliberal politikaların damgasını vurduğu son yirmi yıllık süreçte yaşanan ulusal ve küresel krizler, yoksul kesimlerin kökene dayalı dayanışma ve yardımlaşma ağları sayesinde ulaşabilecekleri kaynakları da eritip kurutmuştur. Özellikle son dönemde neoliberal politikaların yarattığı sorunların üstesinden gelme sorumluluğu gittikçe devlet yerine topluma (cemaatlara) terk edilmiştir. Devlet, bu konuda geçmişte oynadığı rolleri yerine getirmek bir yana, gitgide sınırlı hale gelen sosyal devlet niteliklerini de yerine getirmeme eğilimindedir. Ayrıca devletin sosyal devlet işlevlerini terk ederek geri çekilmesi ve bu işlevlerin toplum tarafından üstlenilmesine yönelik olan neoliberal eğilim güçlenirken, toplumun bu rolün üstesinden gelmek için kullanabileceği, harekete geçirebileceği kaynakların da yine neoliberal politikaların sonucunda yoksullaştığı (kaynakların yoksullaşması) gözlenmektedir.¹³³

Genel olarak sosyal politika uygulamalarına, sosyal devlet, refah devleti gibi olgulara her zaman çalışanların, yoksulların vb. grupların yararına olan uygulamalar ön kabulüyle yaklaşılmasının yanı sıra kimi zaman aksi yönde ortaya çıkan fikirlere de rastlanmaktadır.

Bu yöndeki bir görüşte şöyle denmektedir; sosyal politika göz önünde bulundurulması gereken yeni olguları ortaya koymuştur. Her gruba uygun olanı belirleyebilecek, tüketicilere zarar vermeden üreticilerin korunabilmesini sağlayacak olan yöntemlere sahip olduğunu iddia eden korumacı hükümetler sosyal politikada da aynı şekilde burjuvazinin ve işçilerin çıkarlarının göz önünde bulundurulacağını ilan ederler. Ancak sosyal politikanın en belirleyici ögesi hükümetlerin ve burjuvazinin korkaklığıdır. Sosyal politika sayesinde verilen ödünler ile ortaya çıkabilecek olan devrimci şiddet ve/veya genel grev geciktirilmektedir.¹³⁴ Yine bu yöndeki bir başka görüşte ise şöyle denmektedir; sosyal refah programları son tahlilde manipülasyonun araçları olarak boyun eğdirme amacına hizmet eder. Bu politikalar uyuşturucu etki yapar ve ezilenlerin ilgisini sorunlarının gerçek

¹³³ Mustafa Şen, "Kökene Dayalı Dayanışma – Yardımlaşma: 'Zor İş'...", **Yoksulluk Halleri – Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, Editör: Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 1. Basım Ağustos 2002, s.166

¹³⁴ Georges Sorel, a.g.e., ss.81-84

nedenlerinden ve bu sorunların somut çözümünden uzaklaştırır, ezilen grupları, kendileri için biraz daha fazla yardım elde etmeyi uman bireylere dönüştürür. Bunun olumlu tarafı, yardım alan bireyler git gide daha fazlasını isterler, yardım alamayanlar ise yardım alanların durumuna bakarak hasede kapılırlar ve onlar da yardım almak isterler. Egemen seçkinler ise, herkese “yardım” edemeyeceği için ezilenlerin huzursuzluğu artar.¹³⁵

3.1 – Yoksulluk – Şiddet Döngüsünün Tartışılması

Her olayın, olgunun bir veya birden çok nedeni vardır. Herhangi bir olaydan önceki güçler toplamında, bu olayın nedeni olabilecek çeşitli güdülenimler olabilir. Bu olası nedenlerden hangisinin etkili neden olacağı bir çok faktörün yanı sıra insanın karar anındaki bilincine bağlı olabilir. Diğer bir deyişle, hiçbir şey nedensiz değildir, tüm her şey belirlenir.¹³⁶

Yüzyıllardır toplumlar ve insanlar şiddet, para ve bilgi olmak üzere üç güç kaynağını kullanmaktadırlar. Tarım toplumları ve gelişmemiş toplumlar güç kaynağı olarak şiddeti kullanmaktadırlar. Bilgi toplumlarının kullandığı güç kaynağı olan bilgi, özellikle azgelişmiş ülkelerde şiddeti ve parayı temsil eder hale gelmiştir.¹³⁷

Tablo 3.1 bazı azgelişmiş ülkelerdeki ekonomik ve sosyal göstergeleri ortaya koymaktadır. Tablodaki ülkelerin tamamında kişi başına gelir düzeyi dünya ortalamasının çok altındadır. Bu ülkelerde son yıllarda şiddet olayları sonucunda ortaya çıkan ölü sayısı oldukça yüksektir. Veriler göstermektedir ki, silahlı çatışmalar ve şiddet olayları sonucu bu azgelişmiş ülkelerin her birinde on binlerce insan kurban verilmiştir. Bu da yoksulların kısıtlanmışlıklarının bir sonucu olarak kendi aralarında kavgaya tutuşmalarının bir örneği olarak ortaya çıkmaktadır.

¹³⁵ Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, Çevirenler: Dilek Hattatoğlu-Erol Özbek, Ayrıntı Yayınları, Dördüncü basım 2003, s.128

¹³⁶ Erich Fromm, *a.g.e.*, s.158

¹³⁷ Hanife Baş, *a.g.m.*, s.1

Tablo 3.1 – Bazı Azgelişmiş Ülkelerde Yoksulluk ve Şiddet Göstergeleri

	Ülkeler	Nüfus	Kurban Sayısı	GSMH	Kişi Başına GSMH
Afrika	<i>Cezayir</i>	29 183 032 (1996)	1992'den beri 75 bin ölü	44.6 Milyar dolar	1 600 dolar
	<i>Angola</i>	10 343 000 (1996)	1975-1992 arası 300 bin ölü, 1992'den beri (tahmini) 300 bin ölü	4.4 Milyar dolar	410 dolar
	<i>Burundi</i>	5 943 000 (1996)	1993'den beri (tahminen) 200 binin üzerinde ölü	984 Milyon dolar	160 dolar
	<i>Eritre – Etiyopya</i>	Etiyopya: 57 172 000 Eritre: 3 467 087	30 bin ölü	5.7 Milyar dolar (1995)	Etiyopya: 100 dolar Eritre: 765 dolar
	<i>Ruanda</i>	8 846 620 (1994)	1994'teki katliamda (tahminen) 1Milyon kişi öldü	1.13 Milyar dolar	180 dolar
	<i>Sierra Leone</i>	4 793 000 (1996)	100 bin kişi öldürüldü veya sakat bırakıldı	762 Milyon dolar (1995)	180 dolar
Asya	<i>Kamboçya</i>	9 054 000 (1992)	Khmer Rouge rejimi tarafından 2 Milyon kişi öldürüldü ve 1978-91 arasındaki savaşta 60 bin kişi öldürüldü	2.7 Milyar dolar	270 dolar
	<i>Endonezya</i>	206 612 000 (1996)	1975'den beri savaş, hastalık ve kıtlıktan dolayı 200 bin ölü	190 Milyar dolar (1995)	980 dolar
	<i>Sri Lanka</i>	18 553 000 (1996)	1983'den beri 60 bin ölü	12.62 Milyar dolar	700 dolar
Latin Amerika	<i>Kolombiya</i>	36 813 000 (1996)	1960'tan beri 35 bin kişi öldürüldü	70.3 Milyar dolar (1995)	1 910 dolar
	<i>Guatemala</i>	11 278 000 (1996)	1960'tan beri 200 bin kişi öldürüldü	14.2 Milyar dolar (1995)	1 340 dolar
	<i>Peru</i>	24 523 000 (1996)	1980'den beri 30 bin ölü	55 Milyar dolar (1995)	2 310 dolar

Kaynak: "Armed Conflicts/Global Hotspots – Poverty and Violence", <http://www.periclespress.com/hotspots.html>, 02 09 2003, ss.1-3

3.1.1 – Yoksulluğun Şiddet Yaratma Potansiyeli

Günlük yaşamda karşılaşılan bireysel ve toplumsal şiddet olaylarının gerisinde, insanlık tarihi boyunca süregelen birikimlerin bulunduğu gözden kaçmamalıdır. Çünkü günlük yaşantıda yer alan saldırgan davranışlar ve şiddet eylemlerinin geçmişten kaynaklanan nedenleri vardır. Bunun yanında günümüz koşullarının yarattığı, saldırganlık ve şiddeti kışkırtan, doğuran ve besleyen ortam ve etkenler de söz konusudur.¹³⁸

Bu noktada açıklığa kavuşturulması gereken konu, yoksulluğun hangi şiddet türlerinin ortaya çıkmasında etkili olduğudur. Çünkü şiddetin her biçiminin nedenlerinin arasına yoksulluğu yerleştirmek doğru olmayacaktır. Hangi şiddet türlerinin ortaya çıkmasında yoksulluk en önemli nedenler arasında yer almaktadır? Bu soruya verilecek cevap, yoksulluğun şiddet yaratma potansiyelinin de sınırlarını belirleyecektir.

Özellikle tepkisel şiddet, dengeleyici şiddet, sosyopolitik şiddet, terörizm ve iktidara karşı şiddet tiplerinin en temel sebeplerinin arasında yoksulluk bulunmaktadır. Diğer şiddet biçimlerinin ortaya çıkmasında yoksulluğun pek etkili olmadığını belirtmek gerekir.

Organizmanın durumunun değişmesini, uyumunun bozulmasını engellemeye çalışan fizyolojik ve ruhsal işlevlerin oluşturduğu bir süreç olan dengeleşim, organizmanın kendisini kollamasını, korumasını ve varlığını sürdürmesini sağlayan doğal düzenlemelerden oluşur. Organizmanın durumunun bozulması bir eksiklik, bir gereksinim yaratır. Bu durum, insanda iç gerginliği, kaygı ve tedirginlik olarak ortaya çıkar. Dengenin yeniden kurulabilmesi için gereksinimlerin giderilmesi, doyuma ulaşılması gerekmektedir. Birey bunu sağlamak için belli kalıplarda davranışta bulunma zorunluluğu duyar. Yani gereksinme dürtüye, dürtü güdüye ve güdü de davranışa neden olmaktadır. Bu düzenek acıkmış bir insan için ele alındığında şöyle bir seyir ile karşı karşıya kalınır. Açlık sonucu kanın şeker düzeyi düşer, bu düşüşten dolayı vücutta şeker düzeyini dengede tutmaya çalışan

¹³⁸ Özcan Köknel, a.g.e., s.12

mekanizma harekete geçer. İşlevlerin etkisiyle bilince varmadan kanın şeker düzeyi dengelenmeye çalışılır, kanın şeker düzeyindeki düşme bilinç alanı dışında sürdürülen işlevler ile dengelenemeyecek safhaya geldiğinde organizmada ortaya çıkan fizyolojik gerilim ve ruhsal kaygı bilinç düzeyine çıkar, yani insan acıktığını anlar. Bu aşamadan sonra, hissedilen açlığı gidermek için gerekli davranışlar ve eylemler ortaya çıkmaya başlar. İnsan, içinde bulunduğu duruma göre imkanları ölçüsünde bir eylemde bulunarak karnını doyurmaya çabalar. Eğer insan açlığını giderecek her türlü imkandan yoksunsa o zaman kişi karakter, ileriye dönük beklentiler, toplumsal konum gibi bir çok faktörün etkisiyle farklı davranışlar içine girecektir. Örneğin kişi borç veya yardım isteme davranışlarında bulunabilir. Dilencilik, hırsızlık, gasp gibi davranış biçimlerine başvurabilir. Çalma, gasp gibi davranışlar çoğu zaman saldırgan bir biçimde gerçekleştirilir, dolayısıyla bu davranış biçimlerinde şiddete başvurma çok sık gözlenen bir olgudur. Tarihin en kanlı olaylarının gerisinde kitlelerin açlık temel içgüdüsünün yattığı bilinmektedir.¹³⁹

Ölüm severlik bir toplumda veya bireyde ortaya çıkabilecek olan en ağır şiddet biçimlerinin kökeninde yer alan bir psikolojik bozukluktur ve ölüm severliğin tam karşısında da yaşam severlik vardır. Bu noktada bir birey veya toplulukta ölüm severliğin daha yoğun veya daha hafif olmasına yol açan etkenler önem kazanır. Bir çocuk ele alındığında, yaşamı seven insanlarla birlikte olma, çevredekilerle sıcak temas, özgürlük, tehdit yokluğu gibi bireysel etkiler yaşam severliğe, bunların tersi ise ölüm severliğe hizmet eder. Yaşam sevgisine hizmet eden toplumsal koşulların ilki hem ekonomik ve hem de ruhsal açıdan kıtlığa karşı bolluk ortamıdır. Kişinin enerjisinin çoğunu saldırılara karşı yaşamını savunma çabası veya açlıktan kurtulma çabası tükettiği sürece yaşama sevgisi boğulacak ve dolayısıyla ölüm severlik beslenecektir. Yaşam sevgisinin gelişmesinde ikinci önemli toplumsal koşul adaletsizliğin; yani bir toplumsal sınıfın diğerini sömürdüğü ve o sınıfı, zengin ve onurlu bir yaşamın gelişmesine olanak tanımayan koşullara maruz bıraktığı toplumsal koşulların ortadan kaldırılmasıdır. Son olarak yaşam sevgisinin gelişmesinde önemli olan bir koşul da özgürlüktür. Bu özgürlük siyasi boyunduruktan özgür olmanın yanı sıra yaratma ve kurma, merak etme ve atılım özgürlüğünü kapsar. Özetle yaşam sevgisi, onurlu bir yaşam için gerekli olan temel

¹³⁹ Özcan Köknel, a.g.e., ss.21-22

nesnel koşullar anlamında “güvenliğin”, hiç kimsenin başkasının amaçlarının aracı olmadığı anlamında “adaletin” ve herhangi bir bireyin toplumun aktif ve sorumlu bir üyesi olabilme olanağına sahip olması anlamında “özgürlüğün” bulunduğu bir toplumda gelişme imkanı bulacaktır.¹⁴⁰

Herhangi bir kişinin nesnel olarak bir başkasını sömürdüğü veya sorumlu bir kişi olarak özgüvenini pekiştirmesini engellediği herhangi bir durum, bir baskı durumudur. Bu tarz bir durum, sahte yüce gönüllülikle şirinleştirilmiş olsa bile, kendi kendine şiddet yaratır. Çünkü insanın daha yetkin insan olma yönündeki ontolojik ve tarihsel yetisini engeller. Gerçekliğe gömülmüş halde bulunan yoksullar (ezilenler), görüntüsünü içselleştirdikleri ezenlerin çıkarlarına hizmet eden düzeni net bir biçimde göremezler. Bu düzenin kısıtlamalarına çarpıp yıprandıkça çoğunlukla ortaya bir yatay şiddet dökerler ve incir çekirdeğini doldurmayacak nedenlerden dolayı kendi aralarında çatışırlar.¹⁴¹ Geniş bir perspektiften bakıldığında yoksulların ve/veya ezilenlerin iş, aş, vb. için aralarında kavgaya tutuşmasını ve işçilerin kendi aralarındaki mücadelenin sürmesini sağlayan anahtarlar, daimi bir yoksulluk korkusu ile gelecek için duyulan endişedir.

Toplumun alt tabakaları için mümkün olan ekonomik ve sosyal olanaklar sınırlıdır. Bölüşüm konusunda kıran kırana bir rekabetin yanı sıra, eldekini yitirmemek veya rakiplerinin açığını yakalamak için bireyler ile sahip oldukları maddi ve manevi değerler üzerinde (bir ferdin veya ailenin yükselmesi, güçlenmesi, zenginleşmesi bu kıt kaynaklar ortamında diğerlerinin yoksullaşması demek olacağı için) müthiş bir sosyal kontrol vardır. Verilen kavga kıt kaynakların olduğu ortamda eldekini yitirmeden daha fazlasını elde edebilme kavgasıdır. Böyle bir ortamda “namus” ve “erkeklik”, bireylerin ve sosyal çevrelerinin takılmaları beklenen ağ işlevini görür. Birileri takılıp rekabet dışında kalmalıdır ki, öbürleri amaçlarına daha kolay ulaşabilsinler. Toplumsal tabakalar incelendiğinde, alt sınıflardan üst sınıflara geçildikçe namus anlayışı esnekleşir ve şiddet içeren cezalardan arınır.¹⁴² Türkiye’de son dönemde yoğunlaşan ve medyada da bir hayli yer bulan “töre cinayetleri”ne ve

¹⁴⁰ Erich Fromm, *a.g.e.*, ss.53-55

¹⁴¹ Paulo Freire, *a.g.e.*, ss.33-40

¹⁴² Doğu Ergil, *a.g.e.*, ss.196-197

“kadın intiharları”na böyle geniş bir bakış açısıyla bakıldığında yıllardır kanayan bir yara olan bu türlü şiddet olaylarının niçin aşılamadığı daha kolay kavranabilir.

Yoksulların seslerinin yansıtıldığı bir çalışmada gözlenmektedir ki, yoksulların kendi aralarındaki dayanışma eskiye oranla oldukça düşmüştür, yoksul kesimlerde şiddet, suçluluk ve güvensizlik artma eğilimindedir, yoksullar kendi aralarında sık sık çatışmalar yaşamaktadır, özellikle işsizlikten dolayı aile yapısı bozulmaktadır, güvenlik güçlerine güvensizlik had safhaya ulaşmış durumdadır örneğin Özbekistan/Dangara’daki bir yoksul “Polisler, zengin insanların genel halka karşı kullandığı sopa oldu” demektedir.¹⁴³

Sosyal patlama, toplumsal kargaşa, suç oranlarındaki yükseliş gibi arzu edilmeyen durumların en önemli nedenlerinden biri üretken faaliyetlerden uzak kalma sonucu yoksulluğa düşmedir. Çalışma ve iş herhangi bir kişinin yaşamını sürdürmesi, geçimini sağlaması, toplumsal rol ve yer kazanması için gereklidir. İşsizlikten kaynaklanan ekonomik yetersizlikler bireyin beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamasını engeller ve toplumsal konumunu zedeler. Bireyin gelir sağlamak amacıyla yaptığı girişimler sonuçsuz kalırsa kişinin umutsuzluğu ve karamsarlığı artar ve kişiyi kaygı verici bir gelecek korkusu sarar. Bu durumda kişi, ya ruhsal bunalıma düşer ya da geçimini sağlamak için yasadışı yollara başvurur. Her iki durumda da bireyin şiddet kullanımıyla topluma ve bireylere zarar verme olasılığı artış gösterir.¹⁴⁴ Dünyadan bazı örnekler bu konuda ilerisi için iyimser olmayı güçleştirmektedir. Dünyada 600 ila 800 milyon arasında işsiz bulunmaktadır. Ücretli çalışma toplumunu 2025 yılına kadar iş piyasasına girecek olan kadın ve erkeklere açabilmek için 1.2 milyar iş yaratmak gerekmektedir. Dünya ölçeğindeki aktif nüfusun artışının neredeyse tamamı, yani %99 civarı çevre denilen ülkelerin ayda ortalama olarak 40 – 120 dolar arasında gelire sahip olan yoksul ya da çok yoksul kesimlerinde gerçekleşecek.¹⁴⁵

¹⁴³ World Bank, “What the Poor Say – Violence, Civil Conflict and Public Safety”, <http://www.worldbank.org/poverty/data/trends/violence.htm>, 02 09 2003, ss.1-3

¹⁴⁴ Özcan Köknel, a.g.e., ss.171-172

¹⁴⁵ Andre Gorz, Yaşadığımız Sefalet – Kurtuluş Çareleri, Çeviren: Nilgün Tütal, Ayrıntı Yayınları, Birinci Basım 2001, s.40

Geçmişte yapılmış bazı araştırmalar ilginç sonuçlara ulaşmışlardır. Kişilerin özelemleri ve başarıları ile gerçekteki durumları arasındaki fark olarak nitelenen görece yoksunluk kavramı ile toplumdaki şiddet büyüklüğünü oranlamaya çalışan bir araştırmaya göre, şiddet büyüklüğü ile görece yoksunluğun yoğunluğu birbiriyle orantılıdır ve siyasal şiddet ile kalıcı görece yoksunluk arasındaki ilişki ara değişkenlerin hiçbirisi tarafından ciddi olarak etkilenememektedir. Görece yoksunluk kalıcı olduğu zaman insanlar nasıl olsa ayaklanmaktadırlar, geçici olduğunda ise, şiddetsel etkiler ve toplumsal rahatlama ile hatırı sayılır ölçüde yatıştırılır.¹⁴⁶

Dünyada son çeyrek yüzyılda yoksulluğa olan ilgi artış göstermiştir. Bu ilgi ekonomik alanın ötesinde sosyal ve siyasal bir içerik kazanmıştır. Bu süreçte az gelişmiş ülkelerde hızlı nüfus artışı ve kentleşme ve bunun sosyal ve ekonomik altyapı üzerinde yarattığı baskıların yanı sıra IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların güdümünde çoğunlukla çok bozuk bir gelir dağılımı üzerine kurgulanarak uygulanan istikrar programları ile yapısal uyum politikaları, birçok ülkede sosyal gerilimin yükselmesine ve özellikle kentsel alanlarda şiddetin tırmanmasına ve yoksulluğa karşı bu kuruluşların ve genel kamuoyunun duyarlılığının artmasına yol açmıştır. Bu politikaların da etkisi ile çoğu ülkede yoksulluk önemli oranda artmış, yolsuzluklar yaygınlaşmış, sosyal düzenin adaletsizliği karşısında bireysel ve örgütlü şiddet tırmanmış ve birçok ülke ciddi bir bölüşüm krizi ile karşı karşıya kalmıştır.¹⁴⁷

Neoliberal politikaların yaygın olarak uygulandığı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşan tepkilere bir göz atıldığında ortaya ilginç bir tablo çıkmaktadır. Arjantin'de 1989'un ilk beş ayında yıllık ortalama ücret artışı %200 civarında seyrederken ekmek, süt ve peynir fiyatlarının sırasıyla %554, %441 ve %1000 oranında artması kitlesel tepkilere yol açtı. 1989'da 24 Mayısla 1 Haziran arasında büyük kentlerde çoğu kadınlardan oluşan küçük grupların süpermarketlere girip temel gıda maddelerini alıp ödeme yapmadan çıkmalarıyla başlayan olaylar daha sonra onlarca kişilik grupların giriştiği ve gıda dışındaki malları da kapsayan yağmalama hareketine dönüştü ve çıkan çatışmalarda 15 kişi öldü, yüzlerce kişi

¹⁴⁶ Ted Robert Gurr, "A Causal Model of Civil Strife", *The American Political Science Review*, Vol.62, December 1968, ss.1104-1124

¹⁴⁷ Fikret Şenses, *a.g.e.*, ss.53-54

yaralandı. Ardından derin bir resesyon, düşen reel ücretler ve yüksek oranlı işsizlik karşısında Kasım 2000’de Arjantin hükümetinin işgücü piyasaları ve sosyal güvenlik alanında, uluslararası finans kuruluşlarının önerisiyle kalkıştığı yasal düzenleme çabaları, protesto eylemlerine ve yer yer şiddet de içeren bir genel greve yol açtı. Meksika’da 1 Ocak 1994’te kadınlı erkekli 1 200 kişilik silahlı bir grup neoliberal politikalara tepki göstermek için ülkenin güneyindeki dört belediyeyi işgal etti. Dile getirdikleri talepler arasında, insan hakları, sosyal adalet ve demokrasinin yanında toprak, iş, eğitim, sağlık ve konut gibi alanlarda somut istekler vardı. Toprak mülkiyetinin son derece eşitsiz dağıldığı Venezüella’da yerli ve yabancı büyük toprak sahiplerine yönelik toprak işgallerinin son yıllarda belirgin bir biçimde arttığı gözlenmektedir. Bu yönlü sosyal tepkiler Güney Amerika ülkeleri ile sınırlı kalmadı. Cezayir, Mısır, Fas, Sri Lanka ve Tunus’ta yapısal uyum programlarına karşı gösterilen sert siyasal muhalefet sonucunda bu programlar sekteye uğratıldı. Zambiya’da gıda sübvansiyonlarının kaldırılması isyanların çıkmasına neden oldu. Geçiş ekonomileri denilen başını Rusya’nın çektiği eski sosyalist ülkelerde 1992’de şiddetli sokak gösterileri yaşandı. 1997’de patlak veren Asya Krizi nedeniyle artan yoksulluk da benzer tepkilerin ortaya çıkmasına yol açtı.¹⁴⁸

Kırsal kesimden kentlere göç olgusu, özellikle genç kuşakları etkileyerek suç potansiyelini de beraberinde getirmektedir. Göç olgusunda doğal, ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlerle itici olan bir toplumdan/bölgeden aynı nedenlerle çekici duruma gelen bir başka topluma/bölgeye geçiş söz konusudur. Kırsal alandan kente gelenler eski davranış ve alışkanlıklarını, örf ve adetlerini de getirmektedirler. Gelenek ve göreneklerin uymayışı nedeniyle kent değerlerini yadırgayan ve zaman zaman şehirle çatışan kendine has bir gecekondu kültür çevresi oluşmuştur. Örf ve adetlerine sadık, kapalı ve özel bir toplumsal yaşam biçimine sahip gecekondudaki çekirdek aile geniş kırsal aileden de, kentin modern çekirdek ailesinden de farklı bir kültüre sahiptir. Göç ettiği şehre uyum güçlüğü içindedir. Özellikle işsizlik ve yetersiz gelir düzeyi bu uyumu daha da zorlaştırmaktadır. Sahte kentleşmenin getirdiği yetersiz imkanlar ve anomi (düzensizlik, karmaşa) suç işlemede etken olabilmektedir. Göç nedeniyle kültürel farklılıklar, düşmanlık ve gerginlik meydana gelebilmekte ve kültür çatışması en çok genç kuşakları etkilemektedir. Kent yaşamına hazır olmayan

¹⁴⁸ Fikret Şenses, a.g.e., ss.54-55

çocuklar, dışarıdan göç edenlere karşı kentlilerin önyargıları yüzünden soyutlanmaktadır. Bu uyumsuzluklara tepki olarak kendini kanıtlama, kentli yaşlılarına özenme ve otoriteye baş kaldırma gibi etkenler özellikle çocukları suça yöneltmektedir. Toplumsal yalnızlık çeken ailede çocuk suçluluğu çoğunlukla bir baş kaldırma ve çevreye karşı çıkma girişimi olarak belirmektedir. Göçlerin ve gecekondulaşmanın büyük şehirlerde sosyal gerilimlere, sosyal gruplar arası çatışmalara; sonuç olarak çocuk suçlarının özellikle mala yönelik suçların artmasına neden olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁹

Araştırmalar özellikle göçmen ve halkı fakir olan şehirlerde suç, şiddet ve zorbalık derecesinin yüksekliğini ortaya koymaktadır. Şehirlerde yaygınlaşan suçluluğun nedenleri arasında yaşamın zorluğu, yoksulluk, afetler, salgın hastalıklar ve şiddet ortamından dolayı büyük kentlere göç eden kesimlerin hayatta kalabilme mücadelesi esnasında bir çok şiddet biçimine başvurmaları öne çıkmaktadır.¹⁵⁰ Günümüzde kapkaç, ev hırsızlığı gibi olguların artmasından dolayı evlerde ve işyerlerinde silah bulundurma oranında artış gözlenmektedir. Ev ve işyerlerindeki silahların kazalara yol açma ve intiharlarda kullanılma olasılıkları ise çok yüksektir. 2001 yılında savaşlarda yaşamını yitirenlerin sayısı 300 bin civarı iken barışın hüküm sürdüğüne inanılan toplumlarda ateşli silahlarla işlenen cinayetler, gerçekleşen kazalar ve intiharlar sonucu 200 bin civarı kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁵¹

1950-1980 dönemini emek merkezli bir kentleşme süreci olarak yaşayan Türkiye, 1980'den sonraki dönemi sermaye merkezli bir kentleşme süreci olarak yaşamıştır. Son dönemlerde öne çıkan temel özellik ise yoksulluğun da yaşanmasıdır. Türkiye'deki içgöç olgusu dikkate alındığında, her yeni göç, beraberinde yeni yoksulluğu ve yeni kentsel şiddeti de getirmektedir. Bu göç sürecinde adeta bir nöbetleşe yoksulluk ve nöbetleşe kentsel şiddet yaşanmaktadır.¹⁵²

¹⁴⁹ İ. Hamit Hancı, "Çocuk Suçluluğuna Yol Açan Sosyal Bir Yara 'İç Göçler ve Çarpık kentleşme' ", <http://www.hukukcu.net/carpik%20kentlesme.htm>, 14 05 2004, ss.3-6

¹⁵⁰ Yves Michaud, a.g.e., s.31

¹⁵¹ Hanife Baş, a.g.m., s.1

¹⁵² Yüksel Akkaya, "Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, s.204

İzmir’de yapılan bir çalışmada şehir haritasından yararlanarak, sosyoekonomik yönden benzer semtler mümkün olduğunca bir araya getirilerek Büyük Şehir Belediyesi içindeki semtler sınıflandırılmıştır. Bu çalışmalarda sosyoekonomik düzeyin düşük, kırsal kesimden göçlerin ve gecekondulaşmanın yoğun olduğu şehir bölgelerinde suç oranlarının şehrin diğer bölgelerine göre yüksek olduğu belirlenmiştir. Yapılan başka çalışmalarda da benzer sonuçlar bulunmuştur. İzmir’de gecekondu oturan nüfusun kentin tüm nüfusuna oranı % 40-45 arasındayken, suç işleyen çocukların yaklaşık % 75’i gecekondu yada kısmen gecekondu bölgelerinde oturmaktadır. İzmir’deki bir başka çalışmada suç işlemiş 1181 çocuktan 701’inin gecekondu oturdugu belirlenmiş, sonraları İstanbul’da yapılan çalışmalarda davası görülen çocukların neredeyse tümünün ikamet yerlerinin gecekondu olduğu görülmüştür. Göç olayını yaşayan çocuklar daha çok hırsızlık ve yaralama suçlarını işlemektedirler. Yaralama suçlarının toplumsal uyumsuzluk kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Hırsızlığın ilk planda daha çok ekonomik zorluklar nedeniyle yapıldığı, çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak için bu yola başvurduğu düşünülebilir.¹⁵³

Türkiye için yapılan araştırmalar göstermektedir ki, ekonomik durumun yetersiz, geçim düzeyinin düşük olması suç oranlarını artırmaktadır. Suçluların yarısından daha fazlasının günlük gelirini büyük zorluklarla elde edebilmesi bu durumu doğrulamaktadır. Örneğin yapılan bir araştırmada, suçluların yaklaşık beşte biri ekonomik sıkıntı ve yoksulluk nedeniyle suç işlediklerini beyan etmişlerdir. Kırsal yörelerde suç işleyenlerin %20’si parasızlıktan, %10’u arazi anlaşmazlığı yüzünden, %12’si ise değişik nedenlerle suç işlediklerini belirtmişlerdir. Suçluların %10-15’i temelde ekonomik nedenlere bağlı olan sahte senet, sahte çek gibi suçlardan dolayı ceza almışlardır.¹⁵⁴

Türkiye’de ekonomik kriz nedeniyle 2002’de bir hayli yükselen suç oranları 2003’te düşüşe geçti. Türkiye’de Ocak – Eylül 2002 döneminde 19 bin 777 tane güvenliği etkileyen (asayişe müessir) olay yaşanırken, 2003’ün aynı döneminde %15.99’luk azalışla olay sayısı 16 bin 614’e indi. Bazı suç türlerindeki oransal değişim her iki yılın aynı dönemi karşılaştırıldığında şöyle bir seyir izledi: 2002’nin

¹⁵³ İ. Hamit Hancı, a.g.m., ss.3-5

¹⁵⁴ Özcan Köknel, a.g.e., s.199

ilk dokuz ayında 46 olan banka soygunu, 2003'ün aynı döneminde %34.78 azalarak 30'a geriledi. Fuhuş olayları 1829'dan (%28.98 azalışla) 1299'a düştü. Meskene saldırı %25.99, cezaevinden firar %28.43, cinayet %22.47, yaralama %31.02, hırsızlık %13.08, oto hırsızlığı %8.43, gasp %6.1 azaldı. Yine bu dönemde, güvenliği etkilemeyen olaylarda %16.31'lik bir azalma gözlendi. Bu olaylardaki azalma oranları ise şöyle bir seyir izledi: intihar olayları 1835'den (%31.5 azalışla) 1257'ye indi, rüşvet-zimmet-irtikap-ihtilas suçları %18.69, kumar %32.33, dolandırıcılık %27.93, darp %23.01 ve tehdit %15.48 azaldı.¹⁵⁵

Türkiye'de 2001 yılında bir çok yoksulla görüşülerek Necmi Erdoğan'ın editörlüğünde ortaya çıkarılan "Yoksulluk Halleri" üst başlıklı çalışmada da yoksulluk – şiddet döngüsünün izlerine rastlamak mümkün. Bu çalışmadaki bazı tespitler şöyle ortaya konulabilir:

Yoksul ebeveynlerin çocuklarını okula gönderememeleri, onlara iyi bir gelecek sağlayamamaları, iyi besleyememeleri, istediklerini yapamamaları bu ebeveynler için hayatın yükünü daha da ağırlaştırıyor, suçluluk duymalarına yol açıyor. Erkekliğin iktidarla tanımlandığı bir yerde, kendi hayatları üzerindeki iktidarlarını yitirmiş olan erkekler, derinden yaralanıyorlar. Kocasıyla birlikte yaşayan kadınların bir çoğu için evlilik; şiddet, taciz ve aşağılanma içerdiği için yaşam koşullarının daha da ağırlaşmasına neden oluyor ve hatta gelecekte umutlarının olmayışı ve yaşadıkları koşulların ağırlığı, onların ölmeyi istemelerine neden olabiliyor. Kadınlar ve erkekler, yoksulluk, hastalık, çalışamama, yaşam mekanlarının son derece dar olması gibi ağır ve kötü koşullar altında, sık sık birbirleriyle çatışmalar yaşıyorlar.¹⁵⁶

Görüşülen kişiler açısından yoksulluğu kritik kılan şey, yalnızca artan ve derinleşen toplumsal eşitsizlik ve maddi sefalet değil aynı zamanda bunların kendilik üzerinde yarattığı duygusal-sembolik şiddettir. Yani yoksullar yalnızca açlık, hastalık, soğuktan donma gibi tehlikelerle karşı karşıya değildirlir aynı zamanda onurlarına, özsaygılarına ve özgüvenlerine yönelen bir tehdit olan sembolik şiddetle

¹⁵⁵ Soner Arıkanoglu, "Daha Az Suç İşleniyor", *Radikal Gazetesi*, 10 Kasım 2003, s.4

¹⁵⁶ Aksu Bora, " 'Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?': Yoksulluk, Kadınlar ve Hane", *Yoksulluk Halleri – Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, Editör: Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 1. Basım, Ağustos 2002, ss.79-85

karşı karşıyadırlar. Böyle olunca, toplumsal ilişkiler kişisel değere tercüme edilerek yaşanıyor ve kendilik ile toplumsal sınıf arasındaki bağ sık sık vurgulanıyor. Yoksulluk kadar, yoksulluğu aşağı, değersiz, hayvani vb. olarak kuran ve sınıflandıran kültürel ve sembolik şemalar ve toplumsal ayrımlar dert ediliyor. Yani yoksulluk, doğurduğu sağlık, beslenme, barınma türünden sorunların yanı sıra ve ötesinde, kendilikte ve özsaygıda açtığı yaralar açısından anlamlandırılıyor. Yoksulların toplumsal eşitsizlikler ve tahakküm karşısındaki konumları negatif, tepkisel ve kısımdır. Memnuniyetsizlik, esasen negatif bir belirlenim taşıyor ve kendini pozitif terimlere tercüme edebileceği, kurabileceği bir ideolojik-politik eklemleyici ilkedden yoksun halde bulunuyor. Böylece yoksullar, mevcut toplumsal varoluş koşullarını kabullenmeseler de bunlara karşı açık bir direniş veya isyana girişmeye pek eğilimli görünmüyorlar. Dışa doğru patlamanın, siyasal ve kültürel bilinçdışından, kaçınmacı pratiklerin köklülüğünden ve mevcut organik bunalımın moral-entelektüel karakterinden kaynaklanan nedenlerle pek olası görünmemesine karşılık, hırsızlık, fahişelik, intihar gibi biçimlerde ortaya çıkan içe göçme somut bir olasılık olarak öne çıkıyor.¹⁵⁷

Aynı çalışmada yoksulluk konusundaki suni çözüm gayretlerine değinilerek şöyle denilmektedir; tarikatların, vakıfların, holdinglerin, belediyelerin yoksullara yönelik yardımları, yalnızca yoksulluk durumunun devamlılık kazanmasına katkıda bulunmaktadır. Yoksulların kendi aralarında dayanışma ve yardımlaşma gibi hususlar git gide gerilemekte ve hatta bazı durumlarda yoksullar arasında bir rekabetten ve yeni güç ilişkilerinin üretilmesinden bahsetmek bile daha gerçekçi gözükmemektedir.¹⁵⁸

Bu açıklamaların ışığı altında yoksulluğun şiddet yaratma potansiyeline dair bazı noktaların açıklığa kavuşturulması gerekir. Yoksulluk hangi açılardan bakıldığında şiddetin oluşumuna katkıda bulunur? Hanehalkı açısından ele alındığında, içe göçme olarak nitelenebilecek olan bireysel suçlara yöneliş, işsizlik nedeniyle üretici etkinliklerden uzak kalma sonucu yasadışı yollara sapma,

¹⁵⁷ Necmi Erdoğan, a.g.m., ss.45-63

¹⁵⁸ Ahmet Çiğdem, "Yoksulluk ve Dinsellik", *Yoksulluk Halleri – Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, Editör: Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 1. Basım Ağustos 2002, s.163

yoksulların kendi aralarında ortaya çıkan çekişme ve çatışmalar, yoksulluğun eğitim olanaklarını kısıması sonucunda yoksul bireylerin şiddete daha kolay ve bilinçsizce başvurması, hakim erkek egemen anlayışıyla ilintili olan kadın intiharları ve töre cinayetleri gibi olguların gerisinde yoksulluğun çok önemli bir neden olarak kendini gösterdiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Konuya toplumsal açıdan bakıldığında, göçlerin ortaya çıkardığı sosyal gerginlikler, etnik çatışmalar, arazi talanı ve nihayet toplumun silahlanması, yasadışı çek-senet tahsildarlığı türünden örgütlenmelerin yaygınlaşması, sosyal düzenin adaletsizliği karşısında örgütlü şiddetin tırmanması, sosyal patlama ve toplumsal kargaşa gibi olguların da arkasındaki nedenlerden en önemli olanı yoksulluktur.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, yoksul bireylerin, suçlu veya şiddet yaratıcısı olduğuna dair peşin hükümlü olmanın yanlışlığıdır. Çünkü bu noktada asıl tartışılan konu, yoksulluk olgusunun şiddet yaratma potansiyelidir.

3.1.2 – Şiddetin Yoksulluk Yaratma Potansiyeli

İktisat ağırlıklı yoksulluk değerlendirmeleri, yoksulluğun nedenlerine ilişkin olarak cari gelirin ötesinde siyasal ve sosyolojik unsurlar olan hanehalklarının servet durumuna ve üretim faktörlerinin mülkiyet yapısındaki eşitsizliklere büyük ölçüde duyarsız kalmaktadırlar. Oysa bu tür olanaklara başvurma imkanından yoksun olanların gelir ve istihdam dalgalanmaları, şiddet, doğal afetler gibi dışsal etmenlerin etkisi ile yoksulluğa düşme veya daha da yoksullaşma olasılıkları oldukça yüksektir.¹⁵⁹ Böylece silahlanmaya, savaşa ve dolayısıyla şiddete harcanan kaynaklar, herhangi bir maddi birikimi olmayan yoksulların, özellikle şiddetin canlarına ve/veya mallarına kastettiği zamanlar açlık sınırının bile altına düşmesine yol açmaktadır.

Dünyada silahlanma yarışı 19. yüzyıl sonlarında, büyük sanayi şirketlerinin kuruluş süreci ile eşzamanlı olarak başladı. Silah sanayisi o dönemden günümüze hızından bir şey kaybetmeden gelişmesini sürdürdü. Şiddetin farklı yönlerden ele alınabilecek olan belli bir maliyeti vardır. Askeri harcamalar en zenginlerden en

¹⁵⁹ Fikret Şenses, a.g.e., s.207

fakirlere kadar, tüm ülkelerin bütçelerinde en önemli harcama kalemlerinden birini oluşturmaktadır. Askeri harcamalar hem miktar ve hem de yönlendirme yönünden ekonomik yaşamın tümüne etki ederler. İleriye dönük öngörüler ve planlama yapılırken bu unsurlar dikkate alınır ve dolayısıyla yavaş yavaş askeri toplum olmaya doğru yol alınır. Şiddetin maliyeti dendiği zaman, askeri harcamaların yanı sıra herhangi bir ülkede yaşamı onyıllar boyunca etkileyebilecek olan insan kayıpları, maddi kayıplar ve yıkımlar gibi bedeller de dikkate alınmalıdır.

Günümüzde şiddetin kol gezdiği alanlarda yardım kuruluşları da rahat hareket edememektedirler. Dolayısıyla bir çok acil yardım, yerine ulaştırılamamaktadır. BM Dünya Gıda Programı Afganistan, Kongo, Fildişi Kıyıları ve Zimbabwe gibi ülkelerde yer alan politik belirsizliklerden, Sudan gibi ülkelerde uzun savaş sürecinin ardından ortaya çıkan şiddet ortamından dolayı ihtiyaç sahibi insanlara ulaşmada zorluklarla karşılaşmaktadır. Örneğin Sudan'daki savaş 30 yıl devam etmişti.¹⁶⁰

Savaşlar, yoksulluk düzeyini etkileyen en önemli etkenler arasında yer almaktadır. Son yıllarda ortaya çıkmış olan kıtlık düzeyine varan beslenme yetersizlikleri, çok büyük ölçüde, ülkeler arasındaki savaşlar ve iç savaşlarla ilişkilendirilmektedir. Savaşın yoksulluk üzerindeki etkisi, Irak devleti üzerine yapılan bir çalışmada çok çarpıcı bir biçimde ortaya konmuştur. Körfez Savaşı'nın öncesinde, BM tarafından uygulanan ekonomik yaptırımların savaşın yarattığı yıkım ve kıtlıkla birleşmesi neticesinde, Irak'ta istihdam ve gelirler önemli ölçüde düşerken, başta gıda maddeleri fiyatları olmak üzere fiyatlar ortalama düzeyinde hayli büyük artışlar oldu. Örneğin, Irak'ta Ağustos 1990 ile Ağustos 1991 arasında genel gıda fiyatları 15 ila 20 kat, buğday unu fiyatı ise 45 kat arttı. Eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin yanı sıra kanalizasyon ve su şebekelerinin büyük hasar görmesi ile bu hizmetler çok önemli ölçüde aksadı. Başta küçük yaşta kişiler olmak üzere, sivil halk arasındaki ölümlerin çok büyük bir kısmı kötü beslenme ve temiz su yetersizliği gibi nedenlerden kaynaklandı.¹⁶¹ Bugün dünya nüfusunun beşte biri mutlak yoksulluk sınırının altında yaşam mücadelesi verirken, devletler

¹⁶⁰ "Kronik Açlıkta Artış", http://www.sendika.org/news/kronik_26-01-2004.html, 27 01 2004, s.1
¹⁶¹ Jean Dreze, Haris Gazdar, "Hunger and Poverty in Iraq, 1991", *World Development*, 20(7), 1992, ss.921-945

kaynaklarının büyük bir bölümünü silahlanmaya ve askeri operasyonlara harcamayı sürdürüyor.

11 Eylül Saldırısı'ndan sonra kendi içinde başlattığı olağanüstü hal uygulamasını, bu gün bir uluslararası olağanüstü hal uygulamasına çeviren Amerika Birleşik Devletleri'nin silahlanmaya ayırdığı para, 400 milyar dolardır. Bu para ile, dünyadaki bütün açları doyurulabilir veya bütün evsizlere barınak sunulabilir veya bütün işsizlere birer iş sağlanabilir ya da dünyadaki her yerleşim birimine birer hastane, okul ve kütüphane yaptırılabilir. Afganistan operasyonunun bilançosu, 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin başlattığı olağanüstü hal uygulamasının ne denli kötü sonuçlara yol açabileceğinin işaretlerini taşımakta; sadece bu operasyonda 3712 sivil öldürüldü, 7.5 milyon insan ise mülteci durumuna düştü. 2002 yılında, Pakistan ile Hindistan arasında yaşanan gerilim eğer savaşa dönüşseydi fatura çok ağır olacaktı. Çünkü uzmanlar, bu iki ülke arasında çıkacak bir savaşta, daha ilk günlerde 12 milyon insanın öleceğini belirtmişti. Bunun nedeni ise, gerçekte son derece yoksul olan her iki ülkenin de, milyar dolarlık harcamalarla nükleer silahlara sahip olmasıdır.¹⁶²

İkinci dünya savaşından beri hem dünyanın gelişmiş olan kesimi ve hem de geri kalan diğer ülkeler bir silahlanma yarışı içindedirler. Ülkelerin milli gelirinin önemli bir kısmı askeri harcamalara gitmektedir. 1987'de dünya askeri harcamaları, dünyanın en yoksul 44 ülkesinde yaşayan 2.6 milyar insanın bir yıllık milli gelirine eşit olan bir trilyon doları geçmişti. 1993 yılında yalnız gelişmiş ülkelerin bir yılda askeri alanda yaptıkları harcamalar, dünyadaki iki milyar insanın toplam gelirine eşitti. İkinci dünya savaşından 1993'e kadar yapılan askeri harcamalar 30-35 trilyon dolar civarındaydı. Günümüzde küresel olarak dünyanın toplam %5-6 oranındaki yıllık üretimi askeri harcamalara gitmektedir. Bu da demektir ki dünyada her bir dakika savunma için 1.9 milyon dolar harcanmaktadır. Küresel olarak sivil hizmetlere herhangi bir katkısı olmayan askeri alana bu kadar büyük maddi kaynaklar aktarılırken, bir çok ülkede en temel insani ihtiyaçlar bile çoğunlukla karşılanamamaktadır. Bu askeri harcamaların önemli bir bölümü gelişmekte olan

¹⁶² İnsan Hakları Derneği Ankara Şubesi, "Silahlanmanın Faturası Yoksul Halklara", 17 Haziran Dünya Silahsızlanma Günü Bülteni, <http://www.bianet.org/2002/06/03/haber10481.htm>, 14 05 2004, s.1

lkeler ve özellikle Ortadoğu lkeleri tarafından yapılmaktadır. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI) bir raporuna göre, 1977-1987 yılları arasında, Ortadoğu lkeleri askeri amaçlı olarak 615 milyar dolar para harcamışlardır. Bu harcama bölgede ortalama olarak milli gelirin %17'sine tekabül ederken, dünya silah ithalinin %40'ını oluştırmaktaydı. Ortadoğu'daki ülkeler incelendiğinde tüm hükümet harcamalarının %21-26'sının askeri harcamalara gittiği görülecektir. Ortadoğu'da bilançosu çok ağır olan çatışma ve savaşlar eksik olmamaktadır. Örneğin, İran – Irak savaşında ölenlerin sayısı bir milyona yaklaşırken, yaralananların sayısı iki milyonu geçmiştir. Bu savaşın ekonomik boyutu da en az insani boyutu kadar korkunç olmuştur. Bu savaşın 1980-85 yılları arasındaki ekonomik maliyeti 416 milyar dolara ulaşmıştır. Bu paranın, iki ülkeden İran'ın 1919'dan beri, Irak'ın 1931'den beri petrol ihracatından kazandıkları tüm para olan 364 milyar dolardan daha fazla olduğu ifade edilmektedir.¹⁶³

Günümüzde de, dünyada birçok ülke arasında silahlanma yarışı var. Silahlanmaya ayrılan maddi kaynaklar bir hayli yüksektir. Dünyada son onbeş yılda silahlanmaya ayrılan yıllık harcama miktarı toplamı yediyüz milyar dolar ile dokuzyüz milyar dolar arasında değişmektedir. Silahlanma ve savaş yoksulluğun en önemli nedenlerinden biridir. Açık olan bir nokta var ki, dünya, üzerinde yaşayan bütün insanların gnen içinde yaşamasına yetecek zenginliklere sahiptir. Sorun dünyada yaratılan değerlerin bölüşümündeki adaletsizlikten kaynaklanmaktadır. Emperyalist sömürü, ülkeler arasındaki gelir uçurumunu derinleştirirken, sınıfsal sömürü, gelir dağılımındaki adaletsizliği bytmektedir. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) hesaplarına göre, silahlanmaya harcanan paranın yıllık yalnızca %10'u ayrılırsa, sekiz yıl içinde bütün dünyada beslenme, barınma, eğitim ve sağlık sorunları önemli oranda czlebilir.¹⁶⁴ 100 dolar değeri olan bir Kalaşnikof otomatik tüfek karşılığı, 3000 cocuğu körlükten kurtarmaya yetecek kadar A vitamini kapsülü elde edilebilir. Değeri 100 milyon dolar olan on milyon mermi karşılığı altı ölümcül hastalığa karşı sekiz milyon cocuğa koruyucu aşı yapılabilir. 800 milyon dolar değerindeki 23 savaş uçağına harcanan para ile gelişme

¹⁶³ Mustafa Köylü, a.g.m., ss.417-422

¹⁶⁴ Nevzat Helvacı, a.g.m., ss.409-410

ve zeka geriliğine yol açan iyot eksikliğini gidermek için 1.5 milyar insana on yıl yetecek kadar iyotlu tuz dağıtılabilir. Değeri 2.4 milyar dolar olan bir nükleer denizaltı karşılığı, sağlık koşulları yetersiz olan, kırsal kesimde ya da gecekondularda yaşayan elli milyon insana sağlıklı yaşam ortamı, temiz içme suyu verilebilir. Değeri 24 milyar dolar olan 11 hayalet uçak karşılığı 135 milyon çocuk için dört yıllık öğretim veren okullar kurulabilir. Savaşlarda kullanılan tehlikeli silahlardan biri olan üç dolar değerindeki kara mayınları patladıkları zaman büyük mal ve can kaybına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra bunlardan yalnızca bir tanesini etkisiz konuma getirmek için yaklaşık 1000 dolar gerekmektedir.¹⁶⁵

İş istihdamı ile militarizasyon arasındaki ilişkiye bakıldığında, savunma için yapılan harcamalar insan ihtiyaçlarını karşılayacak bir şey üretmemenin yanı sıra görece az iş imkanları doğurur. Dolayısıyla, bilinenin tersine askeri harcamalar, iş imkanlarını değil işsizliği artırmaktadır. Çünkü askeri sektöre yapılan yatırımlarla aynı seviyede diğer sektörlerde yapılacak yatırımlar, daha fazla iş imkanı yaratacak ve işsizliği azaltacaktır. Amerika İş İstatistikleri Bürosu (The Bureau of Labour Statistics) tarafından yapılan bir hesaplama göre her bir milyar dolarlık harcama askeri alanda 75 000 kişiye iş olanağı sağlarken, toplu taşımada ortalama 92 000 kişiye, inşaat sektöründe 100 000 kişiye, sağlık sektöründe 139 000 kişiye ve eğitim alanında 187 000 kişiye iş imkanı sağlamaktadır. Askeri harcamaları hem gelişmiş ve hem de gelişmemiş ülkeler yapmaktadırlar ancak asıl büyük zararı maddi kaynak yetersizliği çeken yoksul ülkeler görmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ve/veya yoksul ülkelerin dış borçlarının asıl sorumlusu askeri harcamalardır. Gelişmekte olan ülkelerin yıldan yıla yüksek oranlarda artan borç stokunun %40'lık bölümünü silah ithali oluşturmaktadır.¹⁶⁶

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) yaptığı hesaplamalara göre, ortalama askeri bir aygıt, sivil piyasalardaki herhangi bir aygıttan yirmi kat daha fazla araştırma yoğun olarak üretilebilmektedir. Ayrıca araştırma geliştirme ile uğraşan bilim insanı toplamının yaklaşık %40'ı askeri alanda

¹⁶⁵ Özcan Köknel, a.g.e., ss.194-195

¹⁶⁶ Mustafa Köylü, a.g.m., ss.419-420

çalışmaktadır.¹⁶⁷ Yani dünyanın büyük maliyetlere katlanarak yetiştirdiği bilim insanlarının önemli bir kısmı yapıcı faaliyetler yerine yıkıcı faaliyetler ile uğraşmaktadırlar. Ayrıca dünyadaki Ar-Ge potansiyelinin önemlice bir kısmını askeri alan emmektedir.

Türkiye'deki bütçe uygulamalarında, geçmişten günümüze askeri harcamalar çok önemli bir paya sahip olmuştur. Türkiye'de 1998-2001 arası ele alındığında, kamu harcamalarından eğitime ayrılan pay, yüzde 3.5, sağlığa ayrılan pay yüzde 3.6, askeri harcamaların payı yüzde 4.9 düzeyinde oluşurken; borç ödemelerinin payı yüzde 15.2'ye ulaşmış durumda. 2004 bütçesi incelendiğinde savunma, kamu düzeni ve güvenlik hizmetlerinin, konsolide 2004 bütçesinden aldıkları %12.4'lük pay bütçede faizden sonra en büyük harcama kalemi olmaya devam etmektedir. Mal ve hizmet alım giderlerinin ise yaklaşık yarısı Milli Savunma Bakanlığı için yapılırken, Jandarma, Emniyet, Sahil Güvenlik gibi kurumlarla bu oran % 60'ı buluyor. Buna karşılık 2004 bütçesinde, Türkiye'de eğitim ve sağlık için yapılan mal ve hizmet alımları % 20'yi bulmuyor.¹⁶⁸

Göç konusu, kısa ve uzun erimde birbirinden farklı birçok olumlu ve olumsuz gelişmeye neden olabilecek bir olgudur. Göçün ortaya çıkarabileceği bazı sorunlar şöyle ortaya konulabilir: Göçle bir yerdeki nüfusun aktif kesimi gitmekte, daha az girişimci ve dinamik olan kesim kalmaktadır. Bu da net göç veren yörelerin gelişme hızlarını düşürmektedir. Gelişme hızı düştükçe göç artmakta ve geri kalmışlık düzeyindeki düşüş devam etmektedir. Yer değiştiren kişinin, sadece bir üretim faktörü değil aynı zamanda bir tüketici de olduğu göz önüne alınırsa, göç veren yörelerin pazar olarak görece avantajlarını yitirmekte oldukları, bunun da gelişmeyi bir başka yoldan etkilediği ortaya çıkar.¹⁶⁹ Türkiye'deki iç göçler incelendiğinde 1975-1990 dönemi için en fazla göç veren on ilden altısının Doğu ve Güneydoğu

¹⁶⁷ Alexander King, "II. Dünya Savaşı'nın Sonundan Bu Yana Bilim ve Teknoloji", *Bilim ve İktidar*, Derleme: Federico Mayor – Augusto Forti, Çeviri: Mehmet Küçük, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 9. Basım, Ekim 2000, ss.95-96

¹⁶⁸ "Yoksulluk ve Faiz Bütçesi 2004'te de Sırtımızda!", <http://www.sendika.org/belgeler/keskbutce-araklik-2004.html>, 30 12 2003, s.4

¹⁶⁹ İlhan Tekeli, "Türkiye'de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi", *Türkiye'de İçgöç (Konferans, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997)*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayını, İstanbul, Ocak 1998, s.16

Anadolu bölgelerinde olduğu görülmektedir.¹⁷⁰ Türkiye'deki içgöç olgusunun birincil nedeni olarak ekonomik yetersizlikler gösterilmektedir. Ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri özelinde düşünüldüğünde ekonomik yetersizliklerin yanı sıra şiddet ortamının da içgöç olgusunun en önemli nedenlerinden biri olduğu düşünülmektedir. Zaten geleneksel olarak Türkiye'nin en az gelişmiş kesimleri olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan şiddet; göçlere, sosyo-ekonomik ve siyasi durumun daha da bozulmasına yol açmıştır.¹⁷¹ Bu içgöç olgusunu diğer göç biçimlerinden ayıran iki önemli faktör söz konusudur. Bunlardan ilki bu göçün, rasyonel bir hesaba, bir göç planına, göçmenin göç üzerine yaptığı bir değerlendirmeye değil; göçmenin kendi iradesi dışında durumunu temelden değiştirecek bir zorlamaya dayanıyor olmasıdır. İkinci faktör, bu göçün göçmenler üzerinde yarattığı travma olarak belirtilebilir. Zorlama göçe maruz kalan aileler/bireyler üzerinde yoğunlaştığında birçoğunda köy boşaltma, köy yakma, çatışmaya maruz kalma, taraf olmaya zorlanma gibi travmatik belirtilere rastlamak mümkündür. Yaşanan köy boşaltmalar da içinde olmak üzere bu içgöç süreci incelendiğinde uzun erimde tarım ve hayvancılık gibi geleneksel çalışma biçimlerinden bir anda kopmak zorunda kalan bu kesimlerin daha çok büyük şehirlerin etraflarında yer alan gecekondu mahallelerine göç ettikleri gözlenmektedir. Göçe zorlanma sürecinde yaşanan bu deneyimlerin ötesinde göçle birlikte bu kesimlerin büyük bölümünün mülksüzleştiği görülmektedir.¹⁷²

Bu açıklamaların ışığında şiddetin yoksulluk yaratma potansiyeline dair bazı noktaların açıklanması gerekmektedir. Şiddet, hangi yönlerden yaklaşıldığında yoksulluğun oluşumuna katkıda bulunur? Bu konu daha çok toplumsal düzeyde ele alınabilecek bir konudur. Askeri harcamalar ve savaşlar gibi şiddet yaratıcılarına harcanan maddi ve insani kaynaklar en önemli yoksulluk nedenlerinin başında gelmektedir. Çünkü dünyadaki ülkelerin çoğunun milli gelirinin önemli bir kısmı askeri harcamalara gitmektedir. İstihdam açısından görece verimsiz olan askeri alanın işsizliğe ve dolayısıyla yoksulluğa neden olması, şiddet ortamından dolayı

¹⁷⁰ Meryem Demirci, Belma Sunar, "Nüfus Sayımları İle Derlenen İçgöç Bilgisinin Değerlendirilmesi", *Türkiye'de İçgöç (Konferans, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997)*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayını, İstanbul, Ocak 1998, ss.136-137

¹⁷¹ Kemal Kirişçi, Gareth M. Winrow, *Kürt Sorunu – Kökeni ve Gelişimi*, Çeviri: Ahmet Fethi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayını, Üçüncü basım, Mart 2000, s.125

¹⁷² Mustafa Şen, *a.g.m.*, ss.183-185

yardım örgütlerinin bazı yerlerdeki yoksullara ulaşamaması sonucu bu yoksulluğun daha da derinleşmesi gibi belirlenimler de şiddetin yoksulluk yaratma potansiyelini daha açık biçimde ortaya koymaktadır. Bunlara ek olarak, şiddet ortamından dolayı göç zorunluluğunun ortaya çıkması veya şiddetin ortaya çıkardığı yıkım sonucu eldeki maddi imkanların yitirilmesi, şiddete uğrama sonucunda ortaya çıkan bedensel arızalardan dolayı yoksulluğa düşme ve ailenin reisinin şiddete uğrayarak yaşamını kaybetmesi sonucunda ailesinin yoksulluğa düşmesi gibi örneklerle karşılaşılır. Bu örnekler alt alta sıralandığı zaman denilebilir ki, genel olarak şiddetin en önemli sonuçlarından bir tanesi can kayıplarına yol açması ise öbürü bireyleri ve kitleleri yoksulluğa sürüklemesidir.

3.2 – Yoksulluk – Şiddet Döngüsünün Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi

Genel olarak sosyal devlet, toplumu meydana getiren farklı kesimlerin çıkarlarının uyumlaştırıldığı, özel çıkarların bu amaçla törpülendiği, yani özel alan ile kamusal alan ayrımının yapıldığı demokratik oluşumdur. Bu tarz oluşumlar, meşruiyetlerini halk egemenliği ve kuvvetler ayrılığı ilkelerinden alırlar. Bu yapıda toplumu oluşturanlar vatandaş kimlikleriyle eşit bireylerdir. Kamusal alan, farklı statü, grup ve sınıflardan oluşan bireylerin farklı taleplerini gerçekleştirebildikleri, bu taleplerini siyasal olarak meşrulaştırabildikleri alandır. Yani, kamusal alanın oluşumunda bireylerden toplumsal gruplara, sınıflara geçilir. Bunun içinde de eğitim, sağlık, altyapı olanakları gibi kamu hizmetleri ile çalışma ve işçi-işveren ilişkileri gibi tüm anayasal hak alanları mevcuttur.

Sosyal politikanın gelişim seyri, sosyal devlet anlayışı, siyasal gelişmeler gibi etmenlerin yanında öngörülebilir bir ekonomik gelişmeyle de bağlantılıdır. 1970'lerden sonra ekonomik büyümenin yavaşlaması ile gelişmiş ülkelerde sosyal önlemlerin kısıtlanması yönünde bir değişim ortaya çıkmıştır. Devletin ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolünü azaltmayı amaçlayan neo-liberal politikalar geçmişten günümüze sosyal politika önlemleri açısından çeşitli olumsuzluklar ve sorunlara

neden olmaktadır.¹⁷³ Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki, sosyal devletten kopuş; kamusal alanın giderek zayıflaması, piyasa dışı kalan unsurların toplumsal kaynaklardan giderek daha az pay alması yani yoksullaşması anlamına gelmektedir.¹⁷⁴

Tüm dünyada 1970'lerden sonra sosyal politika uygulamaları yüksek maliyet nedeniyle sorgulanmaya başlanmış, yeni arayışlar gündeme gelmeye başlamıştır. Örneğin çalışanların haklarının kısıtlanması yönünde girişimler söz konusu olmuştur. Böylece sosyal politika uygulamalarından vazgeçilerek sosyal devleti geriletmeye yönelik bir süreç başlamıştır. Ekonomik ve sosyal haklarda yaşanan gerilemeler ise insan hakları açısından daralmalara neden olmuştur. Birleşmiş Milletler tarafından her yıl yayımlanan insani gelişmeye ilişkin raporlar, son yıllarda az gelişmiş ülkelerin sosyoekonomik durumlarında herhangi bir iyileşmenin olmadığını, aksine kötüleşme olduğunu ortaya koymaktadır. Bu belirleme büyük ölçüde Türkiye için de geçerlidir. Türkiye'de halkı küreselleşmenin olumsuz etkilerinden korumada başarılı olunamamış ve 1980'den sonraki liberalizasyon sürecinde gelir adaletsizliği ve bölgeler arasındaki dengesizlikler artmıştır. Bu durum insan hakları alanında, özellikle de ekonomik ve sosyal haklarda büyük bir erozyona neden olmuştur. Böylece günümüzde eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi bir çok temel sosyal konu, halkın büyük çoğunluğunun yararlandığı alanlar olmaktan çıkarılarak üst gelir gruplarının yararlanabildiği hizmet alanları haline dönüştürülmüştür.¹⁷⁵

Türkiye'deki bozuk gelir dağılımı ve yoksulluk olgusu ve bu olgularla mücadele için sosyal politika önlemlerine olan ihtiyaç bu yıl dördüncüsü yapılan Türkiye İktisat Kongresi'nin sonuç bildirgesine de yansdı. İzmir'de toplanan 4. Türkiye İktisat Kongresi'nin sonuç bildirgesinde, gelir dağılımı ve yoksulluğun Türkiye'nin en temel sorunları arasında bulunduğu belirtildi. Gelir dağılımını düzeltmek amacıyla gelirin piyasa koşullarına göre dağılımına, ekonomik ve sosyal dengeler dikkate alınarak müdahale etmenin mümkün ve gerekli olduğu kaydedildi. Gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele konusunda uygulanan kamusal araçlarla yapılan yardımların iyi takip edilmesi amacıyla kuruluşlar arasında

¹⁷³ Aysen Tokol, a.g.e., ss.7-8

¹⁷⁴ Adalet B. Alada, Sevgi U. Sayita, Sezai Temelli, a.g.m., s.240

¹⁷⁵ Sema Pişkinsüt, a.g.e., ss.449-452

koordinasyonun ivedilikle oluşturulması gerektiği vurgulandı. Bildiride, kısa vadede yoksulluğun alt sınırı olarak kabul edilen “mutlak yoksulluk sınırının” altında hiçbir vatandaşın kalmamasının temel hedef olduğu, orta vadede gelir dağılımındaki düzelmeyi Portekiz’in bugün bulunduğu seviyelere kadar getirmenin amaçlandığı, uzun vadede ise yoksulluk ve gelir eşitliğinde AB ülkeleri ortalamasına ulaşılmasının hedeflendiği bildirildi. Ayrıca ulusal yoksullukla mücadele stratejisinin oluşturulması gerektiği de belirtildi. Eğitim konusunda bölgeler arası dengesizlik ve eğitimde cinsiyet ayrımının azaltılması gerektiğinin vurgulandığı bildiride, sağlık ve eğitim hizmetlerinin hem büyümeyi destekleyen, hem de gelir eşitsizliğini azaltan etkisi olması nedeniyle beşeri sermayeye ve sosyal hizmetlere yatırım yapılması gerektiği üzerinde duruldu. Kamu maliyesinde harcamalar ve gelirlerin, büyümeyi destekleyecek ve gelir eşitsizliğini azaltacak şekilde yeniden yapılandırılması gerektiğine dikkat çekildi.¹⁷⁶

Yoksulluğun azaltılmasına dönük çalışmalarda sık sık yerelleşmeye vurgu yapılması ve meselenin küresel bir problem olarak ortaya konulması, devletin sosyal faaliyetlerinin tamamen gözardı edilmesini de beraberinde getirmektedir. Yeni vizyonun aktörlerini ise hükümetler, ulusal ve uluslararası sermaye kesimleri ve sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadırlar. Yoksulluğu azaltmayı, yoksul kesimlerin kendi yardımlaşma ve dayanışma ağlarına bırakan bu bakış açısı, sosyal devlet fonksiyonlarını ucuz ve esnek bir sistem içinde özel alana doğru kaydırmaktadır. Bu strateji, yoksulluğun azaltılmasında devletin alması gereken önlemlere yer vermemekte, özel alanın genişletilmesini ve geleneksel cemaat ilişkilerinin güçlendirilmesini hedeflemektedir.¹⁷⁷

Fordist üretim biçimi ve birikim rejiminin egemen olduğu, Keynesyen iktisadi uygulamaların hakim olduğu refah devleti dönemi ile karşılaştırıldığında post-fordist üretim biçimi ve birikim rejiminin egemen olduğu, liberal iktisat politikalarının izlendiği ve “asgari geçim devleti” döneminin kentlerinde, göçmenlerin ve yoksulların karşı karşıya kaldıkları kentsel şiddet de değişmiş, daha doğrusu

¹⁷⁶ “Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Temel Sorun”, <http://www.ntvmsnbc.com/news/269259.asp?cp1=1>, 12 05 2004, s.1

¹⁷⁷ Bahadır Özgür, “Yeniden Yapılanmada ‘Zor’un ve ‘Yoksul’un Rolü”, *Evrinsel Kültür*, Sayı: 141, Eylül 2003, s.77

ağırlaştırmıştır. Bunun temelinde ise, bugünün dünyasında git gide ağırlık kazanan kapitalizmin sivriliklerini törpüleyen sosyal politika ve sosyal politika araçlarından vazgeçmek yatmaktadır.¹⁷⁸ Zaten göz önünde olan olgu, kapitalist devletin bir yeniden yapılanma sürecinden geçtiğidir. Bu sürecin ana doğrultusu, devletin saf güvenlik amacına yönelmesi ve cezalandırma iktidarının güçlenmesidir. Sosyal devlet modelinin yerini evrensel düzeyde bir “ceza devleti” modeli almaktadır. Sosyal devletin tasfiyesi ile birlikte, polis, ordu, paramiliter güçler gibi devletin baskı ve güvenlik araçları ağırlığını artırmıştır. Bu araçlar, toplum üzerindeki baskı ve kontrol işlevlerini derinleştirecek biçimde bir yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Örneğin Latin Amerika ülkelerinde 1980-1990 arası cinayet oranları 1970-1980 dönemine göre oldukça fazla artmıştır. Bir yandan gelir eşitsizliği ile yoksulluk artarken suç düzeyinin yükselmesi, öbür yandan sistemin güvenlik ihtiyacı, siyasal yönetimlerin baskıcı özünü kuvvetlendirmiştir. Yoksulluğun derinleşmesi ve toplumsal yaşamdaki çözülmeyle paralel olarak şiddet; günlük, alelade bir olguya dönüşürken, askeri gücün toplumsal alandaki ağırlığı artmıştır.¹⁷⁹ Burada kastedilen olgu, sosyal politika uygulamaları yürürlükten kaldırılırken suç oranlarının ve dolayısıyla sistemin güvenlik ihtiyacının artmasıdır. Bu noktada devletler, sosyal yükümlülüklerini yerine getirmeyerek asıl suça yönelme nedeni olan ekonomik ve sosyal imkansızlıkların üzerine gitme yerine, sistemin güvenlik araçlarına yatırımlarını artırmaktadırlar.

Refah ekonomileri, hem büyük toplumsal çatışmalardan kaçınılarak dağılımla ilgili kararların alınmasına ve uygulanmasına zemin hazırlamış, hem de böylelikle liberal demokrasilerin yüzyılın ilk yarısını istikrarsızlığa sürükleyen ideolojik aşırılıklarla mücadele etmesine imkan tanımıştır. Bölüşümcü adalet üzerine yoğunlaşan politikalar, ekonomik eşitsizlikle mücadeleye ve (istihdam gibi) ölçülebilen sonuçlara önem vermesine rağmen, kategorilerin yarattığı eşitsizlik türlerini tanımlamakta başarı sağlayamadı. Refah devleti modeline ve onun bölüşümcü adalet girişimlerine genel anlamda sırt dönülmesi, biraz da erişim eşitsizliklerini dile getirme ihtiyacından kaynaklanıyordu. Artık ekonomi yönetimindeki asıl gündem maddesi, ekonomik faydaların ve iş imkanlarının

¹⁷⁸ Yüksel Akkaya, *a.g.m.*, ss.203-204

¹⁷⁹ Yasemin Özdek, *a.g.m.*, s.31

toplumsal sektörler arasında yeniden dağıtılmasından ziyade, ekonomik aktörlerin pazarlara erişmesini sağlamak olmuştur. İster işçi sınıfı ister sosyal olarak dışlanmışlar olarak tarif edilsin, yoksullar hala yoksuldur ve ister ev kadınları ister emekçiler olarak tanımlansın, kadınlar hala erkeklerden daha az maddi kaynağa sahiptir. Kısacası pazar mekanizmaları eşitsizlik tartışmalarının başlangıç ve bitiş noktalarıdır.¹⁸⁰

Refah devletinin ideolojik ve toplumsal temelleri önemli sarsıntılar geçirmektedir. Ekonomik yetersizlikler ve problemler de eklenince sosyal politikalara ve refah devletine gerek kalmadı söylemine yer açılmıştır. Batılı toplumlarda refah devleti uygulamaları sonucunda eşitsizlikler ve güvencesizlik tehlikeleri belirli ölçüde azaltılmışken, gelişmekte olan ülkelerde bu sorunlar kaçınılmaz bir yazgı olarak kabul edilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk gibi, işsizlik gibi, eğitim, sağlık ve konut sorunları da müthiş boyutlardadır. Bu durumda sosyal politika uygulamalarından vazgeçmek mümkün müdür? Bu yazgıyı değiştirecek güçlerin ortaya çıkması ve birlikte dayanışma sağlaması zor gözükse de, dünyanın her yanında bireycilik rüzgarları esiyorsa da, bu geniş boyutlu toplumsal sorunlar yine ancak toplumsal çözümlerle ortadan kaldırılabilecektir.¹⁸¹

Ancak dünyada küresel düzeyde etkin olan güçler düşünüldüğünde herhangi bir ülkenin veya toplumun yönünü sosyal devlet uygulamalarına dönmesi ya da bu uygulamalarda ısrar etmesi çok zor gibi gözükmektedir. Günümüzde spekülasyon ve finansal sermaye bir yandan emek gücünün fiyatı her nerede ucuzsa ve yönetim aygıtı her nerede en yüksek sömürüyü garanti ediyorsa oraya akmaktadır. Öbür yandan, hala emek gücü üzerinde katı kurallar uygulamayı sürdüren, tam esneklik ve hareketliliğe karşı çıkan, sosyal politika uygulamalarında ısrar edip refah devletinin bazı unsurlarını korumaya çalışan ülkeler küresel para mekanizmaları tarafından baskı altına alınmakta, cezalandırılmakta ve nihayet yıkılmaktadır.¹⁸² Çünkü küresel

¹⁸⁰ C. Dannreuther, W. Dolfsma, "Globalisation, Social Capital and Inequality: An Introduction", At **Growth and (In)Equality 5 th Annual Conference**, Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation Scarman House, University of Warwick, 15-17 March 2002, s.6-7

¹⁸¹ Meryem Koray, Alper Topcuoğlu, a.g.e., s.27

¹⁸² Michael Hardt, Antonio Negri, **İmparatorluk**, Çeviri: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, Birinci Basım 2001, ss.346-347

düzeyde yapılandırılıp çalışmaya kazandırılmış yoksul kitlesi aynı zamanda ucuz ve esnek bir emek gücü anlamına gelmektedir. Bu şekilde hem sosyal devlet olgusundan kalan örgütlenmelerin ve hakların geriletilmesi için aşağıdan gelen güçlü bir baskı ortaya çıkarılır ve hem de sermaye kesiminin ihtiyaç duyduğu ucuz emek deposu yaratılmış olur.¹⁸³

Siyasal renklerinden soyutlandığında, şiddet eylemlerinin daha fazla kırsal yörelerde, kentlerin yoksul gruplarının yaşadıkları gecekondu bölgelerinde daha yoğun olmasının nedeni olarak alt sosyal tabakalarda şiddet, itilmiş hor görülmuş bir benliğin, kendisine duyarsız kalmış olan bir dünyaya sert tepkisi olarak ortaya konulabilir. Tepki ne kadar şiddetli ve sonuçları ne kadar vahşice olursa olsun, tüm insanlığı düşman gören bir zihin ve zihniyetin ürünü olmaktan ziyade uzun yılların birikimi olan itilmişliğin, yoksunluğun, ikinci sınıf yurttaşlığın uyandırdığı duyguların sonucudur. Dolayısıyla bu duygular, mağduriyet biçiminde algılanır ve ifade edilir.¹⁸⁴ Bu nedenle neredeyse tüm ülkelerde en çok yoksulluk çeken aşağı orta sınıflar intikam duyguları ile ırkçı ve milliyetçi hareketlerin odak noktasında yer almaktadırlar. Bu yönde ortaya çıkan şiddet biçimini önlemeye dönük olarak başvurulabilecek en etkili yöntemlerden biri yoksullara üretken nitelikler kazandırmaya çalışmak olabilir. Çünkü yaralanmış, kalbi kırılmış, küçük düşürülmüş, yoksunluk içinde bile olsa, üretken yaşama sürecinin kendisi herhangi bir yoksula geçmişin yaralarını unutturmaya yetecektir.¹⁸⁵ Dolayısıyla yoksulluğun ana nedenlerinden biri olan işsizlik yani üretken yaşam sürecinden uzakta kalma konusunda alınacak önlemler şiddetin azaltılması amacına da hizmet edecektir.

Dünyada yaygın olarak mevcut olan açlık, yoksulluk, eğitimsizlik ve sağlık sorunları gibi sosyal sorunların çözümsüzlüğü kaynak yetersizliğinden dolayı değil, varolan kaynakların yanlış yerlerde kullanılması ve adil olmayan bir biçimde paylaştırılmasından ileri gelmektedir. Varolan kaynakların aşırı silahlanmaya harcanması ülkelerin ekonomilerini mahvederek, milyonlarca insanı en temel haklarından mahrum etmektedir. Günümüzdeki savaş ve çatışmalar geçmişe oranla çok daha pahalı, yıkıcı, merhametsiz ve gayri ahlakidir, bu yüzden iç ya da dış savaş

¹⁸³ Bahadır Özgür, *a.g.m.*, s.78

¹⁸⁴ Doğu Ergil, *a.g.e.*, ss.194-195

¹⁸⁵ Erich Fromm, *a.g.e.*, ss.28-29

ve çatışmalar ülkelerin ekonomilerini, ekolojiyi halkın refahını alt üst etmektedir. Bu dönemde yoksullar yalnız aşırı silahlanma ve buna bağlı olan savaş ve çatışmalardan değil, dengesiz ekonomik dağılımdan da zarar görmektedirler. Adil olmayan ekonomik dağılımın bir sonucu olarak dünya nüfusunun çok küçük bir kısmı refah içinde yaşarken, geri kalan büyük çoğunluk insanlık dışı hayat şartlarında yaşamak zorunda kalmaktadır. Dünyadaki ülkeler, askeri alanda gösterdikleri çabaların bir kısmını küresel düzeyde barışın ve hoşgörünün yerleştirilmesine kanalize edebilirlerse, günümüzde yaşanan vahşet, çatışma ve savaşların en az düzeye indirilmesi başarılabileceği gibi sağlık, eğitim, barınma, açlık, yoksulluk ve çevre sorunları türünden sosyal sorunlarda da çok önemli mesafe alınabilecektir. Fakat bu konuda iyimser olabilmek hayli güçtür. Örneğin, 1995 yılında Birleşmiş Milletler'in dünya barışı çabaları için harcadığı para yalnızca 3.36 milyar dolardı ki bu, küresel düzeydeki askeri harcamaların %0.5'inden bile daha azdı. Ancak şu çok açık bir biçimde ortadadır ki yeryüzünde, silahsızlanma öne çıkarılıp gerçek anlamda barış tesis edilmedikçe sosyal adalet gerçekleştirilemeyecek, sosyal adalet gerçekleştirilmedikçe de en gelişmişinden en geri kalmışına kadar hiçbir dünya ülkesi güven ve huzuru yakalayamayacaktır.¹⁸⁶

İçinde yaşanılan dünya düzeninde yoksulluk ve şiddet önemini her geçen gün artıran sorunlardır. Bu durum, yoksulluğun yoğunlaşmasıyla ve işkence, soykırım, savaş gibi aşırı şiddet biçimlerinin gündemdeki ağırlığıyla yakından ilişkilidir. Küreselleşmenin artan bir biçimde yoksulluk ve şiddet ile karakterize olmaya başlayan bir dünya düzeni olduğuna dair inanç gittikçe büyümektedir. Günümüzde birçok kesim aşırı adaletsizliğin dünyanın dengesini bozarak sosyal riski yoğunlaştırdığı konusunda ve terörün beslendiği kaynakların yoksul bölgeler ve küreselleşmenin nimetlerinde yararlanamayan coğrafyalar olduğunda hem fikirdir. Böylece, eğer şiddetin beslendiği ortamı yaratan yoksulluğun azaltılması isteniyorsa, merkezinde yoksullukla ve şiddetle mücadelenin yer aldığı insan hakları ortak paydası, evrensel değer olarak tüm diğer hakların merkezine konulmalıdır.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Mustafa Köylü, a.g.m., ss.425-426

¹⁸⁷ Bahadır Özgür, a.g.m., s.76

Tüm bu gözlem ve açıklamalar göstermektedir ki, yoksulluk ile şiddet arasında, birinin diğerinin en önemli nedenlerinden biri olma biçiminde bir ilişki söz konusudur. Dolayısıyla “yoksulluk – şiddet döngüsü” ile anlatılmak istenen, yoksulluk ve şiddet olgularının çeşitli şartlar altında birbirini beslediğidir. Öyleyse her ikisi de insanlık onuru ile bağdaşmayan şiddet ve yoksulluk olgularından herhangi birini azaltmaya dönük olarak uygulanacak olan politika ve uygulamaların, öbürünün azaltılması konusunda da müspet yönde bir etkiye sahip olacağı ortaya çıkmaktadır. Yani şiddeti veya yoksulluğu azaltmaya dönük her türlü politika ve uygulama, yoksulluk şiddet döngüsünün kırılması amacına da hizmet edecektir.

3.3 – Yoksulluk ve Şiddetin Önlenmesine Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları

Hem yoksulluk ve hem de şiddet ile mücadelede kullanılabilecek en önemli ve etkili araç, temel insan hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesi ekseninde oluşturulabilecek olan insan hakları yaklaşımıdır. Temel insan hak ve özgürlükleri ise, ancak ekonomik ve sosyal hakların gerçekleştirilmesi ile olasıdır. Eğer tüm insan hakları bir bütün olarak ele alınacaksa, bugünkü ekonomik sistemde bir dizi değişiklik yapmak ve hem küresel, hem de toplumsal düzeyde önemli sorumluluklar üstlenmek gerekmektedir. Yoksulluk, yoksunluk ve şiddet ile mücadelede insan haklarının önemi, hukukun üstünlüğü ve demokratik hakların vazgeçilmezliği kabul ediliyorsa, günümüzde bunların yalnızca ulusal sınırlar içinde hapsedilemeyeceği de, yalnızca siyasal otoritelere karşı kullanımının yetmeyeceği de bilinmelidir. Bu durumda iki önemli noktanın öne çıkarılmasında fayda var. Bunlardan ilki, insanı ekonomik ve sosyal koşulları içinde ele alan ekonomik ve sosyal hak ve özgürlüklerin öneminin anlaşılması ve gerçek yerine konulması meselesidir. İkincisi ise, küresel düzeydeki ekonomiyi ve insan haklarını, bir bütün olarak kabul eden bir küresel hukuk sisteminin içine alabilme ve bu sayede onu eşitlikçi ahlak anlayışıyla yeniden uzlaşmaya zorlama konusudur.¹⁸⁸

Ancak, bu durumda belirtilmesi gereken, yoksulluğun ve şiddetin insan haklarının ihlali olarak tanımlanması ve insan haklarının bütünselliği çerçevesinde

¹⁸⁸ Meryem Koray, Hülya Alev, a.g.m., ss.463-466

sosyal hakların gerçekleştirilmesi üzerindeki vurgu; yoksulluğa, şiddete ve yoksunluğa yol açan ekonomik ve siyasi nedenler sorgulanmadığı sürece, küreselleşmeye insani bir yüz kazandırma çabasıyla sınırlı kalacaktır. Bunu aşmak için, kaynakların nasıl, hangi alanlarda, ne amaçla ve kimler için kullanıldığının tespitinden sonra (hukuki müdahaleye açık bir alan olduğu düşünüldüğünde) hukuk yoluyla müdahale söz konusu olabilir. Hukuki sistemin bu bakışla yeniden düşünülüp oluşturulması ise her zaman olduğu gibi, yine bir toplumsal mücadele konusudur.¹⁸⁹

Yoksulluk ve şiddet olguları arasında, diğer şartlar hesaba katılmadığı zaman bir neden sonuç ilişkisi mevcuttur denilebilir. Çünkü öyle görünmektedir ki, şiddetin en önemli nedenlerinden bir tanesi yoksulluk iken, yoksulluğun en önemli nedenlerinden birisi şiddettir. Dolayısıyla yoksulluk ve şiddet ile mücadele söz konusu olduğunda, bunlardan birini önleme veya azaltmaya dönük herhangi bir uygulama öbüründe de bir iyileşmeye neden olabilecektir denilebilir.

Yoksullukla mücadelede uluslar arası düzeyde yapılabilecekler 2003'teki BM İnsani Gelişme Endeksi'nde de belirtildiği gibi şu ayaklardan oluşabilir: Adil olmayan ticari korumaların ve vergilerin kaldırılması ve eşit bir ticari ortamın sağlanması. Tabiri caiz ise borç denizinde yüzen ve borçlarını döndüremeyen yoksul ülkelerin borçlarının silinmesi. Zengin ülkelere doğru, yardım akışını hızlandırmak. Yoksul ülkelerin teknolojik ilerlemeye daha kolay ulaşabilmesinin yollarını geliştirmek.¹⁹⁰ Şiddet ile mücadelede uluslar arası düzeyde yapılabilecekler ise, uluslar arası hukukun şiddet uygulamalarına karşı yaptırımlarının ağırlaştırılması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi oluşumların yetkisinin tüm ülkelere kabul ettirilmesi, savaş suçları, soykırım gibi uygulamalara karşı uluslar arası duyarlılığın ve yaptırım gücünün artırılması olarak sayılabilir.

Yoksullukla mücadele yaklaşımlarının göreceli etkinliği konusunda etkili bir yoksullukla mücadele programı için hızlı ekonomik büyümeye dayalı dolaylı

¹⁸⁹ Naz Çavuşoğlu, "Sosyal Hakların Gerçekleştirilmesi", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002, s.475

¹⁹⁰ İnsani Gelişme Raporu – 2003, "Zengin Ülkeler, Küresel Yoksullukla Mücadele İçin Verdikleri Sözü Tutmaya Çağırılıyor", *a.g.r.*, s.2

yoksullukla mücadele yaklaşımının yanı sıra devlet öncülüğünde uygulamaya konulması gereken doğrudan önlemlere de ihtiyaç olduğu açıktır. Günümüzde yerel ve küresel düzeyde yoksullukla mücadelenin etkili olabilmesi için, bu doğrudan ve dolaylı yaklaşımları birlikte ele alan, bu alanda etkinlik gösteren kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlamayı amaçlayan ve kısa, orta ve uzun döneme ilişkin ayakları olan bir yoksullukla mücadele stratejisine ihtiyaç vardır. Bu stratejinin temel unsurları, devletin kısa dönemde yoksul kesimlere sağlayacağı destekler, istihdam yaratabilen eşitlikçi sanayileşme ile büyüme, beşeri ve fiziksel kaynaklar ile gelirin eşitlikçi paylaşımı ve bunlara olanak sağlayan kurumsal düzenlemelerdir.¹⁹¹

3.3.1 – Yoksulluk ve Şiddeti Önlemeye Dönük Ekonomik Tedbirler

Neoliberal iktisadi anlayış, müdahaleci devlet anlayışını savunanlardan farklı olarak müdahaleci devletin yoksulluk sorununun çözümü değil, çoğu zaman kaynağı olduğu görüşündedir. Neoliberal anlayışa göre, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik öneriler şunlardan ibarettir:

Piyasa ekonomisi güçlendirilerek ve vergi oranları düşürülerek üretim artırılmalı, bireylerin bilgi ve becerileri geliştirilerek, nitelikli işgücü haline getirilmeli, bu sayede işsizliğin azaltılması ve bireylerin gelirlerinin ve refah düzeyinin artırılması amaçlanmalıdır.

Zorunlu özel sosyal güvenlik sistemi uygulanmalı, devlet yalnızca primini ödeyemeyecek durumda olanların primlerini karşılamalıdır. Özel eğitim kurumları güçlendirilmeli, eğitimin maliyetini karşılayamayacak olanların harçları devlet tarafından karşılanmalı veya yoksul öğrencilere uzun vadeli düşük faizli burs sağlanmalıdır.

Yoksulluk ve şiddet ile mücadele konusunda veya bunları önlemeye dönük olarak, çoğunda devletin baş rolü oynamasının gerektiği bazı ekonomik önlemler şu şekilde ifade edilebilir:

¹⁹¹ Fikret Şenses, “Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz?: Gözlemler ve Öneriler”, *İktisat Üzerine Yazılar I – Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar* (Korkut Boratav’a Armağan), Derleyenler: Ahmet H. Köse, Fikret Şenses, Erinc Yeldan, İletişim Yayınları, 2. Baskı İstanbul 2003, ss.327-353

3.3.1.1 – Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı

Ekonomik büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişki incelendiğinde, ekonomik büyümenin eğitim, sağlık gibi temel hizmetleri sunma kapasitesini ve istihdam olanaklarını artırdığı gözlenmektedir. Ayrıca genişleyen bir ekonomide yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak uygulanabilecek olan vergilendirme gibi yeniden dağıtım politikalarının uygulanma şansı daha yüksek olacaktır. Dolayısıyla büyüme hızının olabildiğince artırıldığı ve büyüme hızı artarken gelir dağılımını düzeltici önlemlerin devreye sokulduğu bir süreç yoksulluk ve şiddet ile etkin mücadele için gereklidir.¹⁹²

Ancak üretim faktörlerinin mülkiyetinin eşitsiz dağıldığı durumlarda sağlanacak büyümenin yoksulluğu azaltma yönündeki etkisi az olacaktır. Örneğin; Güney Kore ve Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde gerçekleştirilen hızlı büyüme yoksulluğu azaltmada da etkili olurken Latin Amerika ülkelerinde meydana gelen büyümenin bu konuda benzer bir etki göstermemesi birinci grup ülkelerin ikincilerin aksine daha eşitlikçi bir gelir dağılımı yapısına sahip olması ile açıklanmaktadır.¹⁹³ Bundan dolayı yoksulluğu azaltma amacına istinaden, gelir dağılımını düzeltici uygulamalar büyüme sürecine eşlik etmelidir.

3.3.1.2 – Makroekonomik Politikalar ve Kalkınma Programları

Makroekonomik politikaların uygulanmasına yönelik olarak alınacak kararlarda alt gelir gruplarının durumunun göz önünde bulundurulması gerekir. Büyük kalkınma programları ile mahalli veya bölgesel kalkınma projelerinin devreye sokulması düşük gelirli kesimleri koruyucu önlemler ile birlikte ele alındığında yoksulluk ve şiddetin azaltılması amacına da hizmet edecektir.¹⁹⁴ Ayrıca yapısal uyum programlarının uygulanmasında sosyal maliyetler paylaşılrken yoksullar üzerindeki yükün azaltılması da bu yönde katkı sağlayacaktır.

¹⁹² Fikret Şenses, a.g.e., ss.221-227

¹⁹³ Fikret Şenses, a.g.m., s.321

¹⁹⁴ Recep Dumanlı, *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Yayın No: 2449, Haziran 1996, ss.150-152

3.3.1.3 – İstihdam Politikaları

İşsizlik ile mücadele amacıyla istihdam plan ve programlarının oluşturulması ve yoksullara üretken nitelikler kazandırılmasına yönelik önlemlerin alınması, yani yoksulların üretken yaşam sürecinin içine çekilmesi hem yoksulluğu ve hem de şiddeti geriletecektir.

Yeni iş olanaklarının yaratılması amacıyla yatırımların ve talebin sürekliliğinin sağlanması, üretken ve emek-yoğun iş imkanlarının gelişmesinin teşvik edilmesi ve bu kapsamda küçük ölçekli girişimlerin desteklenmesi, emek arzının piyasaya göre yönlendirilmesi, evde çalışmaya ve/veya kendi hesabına çalışmaya dayalı işlerde artış sağlanması ve işsizlik sigortası gibi uygulamalar yoksulluğu azalttığı gibi bireyleri üretken yaşam sürecinin içine çekecektir. Bu da bireyleri şiddetin öznesi olma ihtimalinden biraz daha uzaklaştıracaktır.

Ayrıca çalışmakta olan kesimlerin sorunlarına yönelik olarak, işçilerin üretici servette pay sahibi olmalarının, kişisel gelişme imkanlarının ve çalışma hayatına ilişkin karar verme mekanizmalarına katılmalarının sağlanması ve sendikal oluşumlarının önündeki engellerin kaldırılması çalışanlar arasındaki yoksulluğu geriletmede etkili olacaktır.¹⁹⁵

3.3.1.4 – Bütçe Uygulamaları

Hazırlanan yıllık bütçelerde, askeri harcamaların oranının olabildiğince kısılması ve ortaya çıkacak olan fazlanın eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi alanlara kanalize edilmesi gibi uygulamalar ve vergilendirmede, dolaylı vergilerin payını azaltarak dolaysız vergilerin payının artırılması ve herkesten gücüne göre vergi tahsil edilmesi ve ayrıca silah üretimi ve tüketiminin maliyetinin olabildiğince artırılması yoksulluk ve şiddet ile mücadelede etkinlik sağlayacaktır.

¹⁹⁵ Orhan Tuna, Nevzat Yalçıntaş, a.g.e., ss.116-121

3.3.2 – Yoksulluk ve Şiddete Karşı Sosyal İçerikli Önlemler

Temel mal ve hizmetleri sübvans e etmeye, istihdamı artırmaya ve kredi olanaklarını genişletmeye yönelmiş olan yoksullukla mücadele programları çerçevesinde ve eşitsizliklerin giderilmesi yönünde kaynakların yeniden dağıtılması (toprak reformu vb.) ile yoksullukla etkin bir mücadeleye girişilebilir.¹⁹⁶

Şiddetin toplum yaşamından çıkarılması konusunda, hoşgörü kültürünün yerleştirilip yaygınlaştırılması ile mesafe alınabilir. Hoşgörü, değişik özelliklere ve kültüre sahip insanların bir arada yaşarken birbirlerinin farklılıklarını kabul etmelerini ve barış içinde yaşamalarını sağlar. Savaş yoluyla ortaya çıkan şiddeti ve şiddetin sonuçlarını önlemenin en etkin yolu elbette barışı sağlamaktan geçmektedir. Irkçılık, dinsel ve etnik ayrımcılık sonuçta şiddeti besleyen yaklaşımlardır. Uyuşmazlıkların temelinde bunlarla beraber toplumsal adaletsizlikler, dünyada yaratılan değerlerin adaletsiz dağılımı, yoksulluk ve sömürü vardır. Bundan dolayı barış ve hoşgörünün temeli adalet ve eşitliktir.¹⁹⁷

Yoksulluk ve şiddet ile mücadele konusunda, yani bunları önlemeye dönük olarak, birçok kesime önemli görevler yükleyen bazı sosyal önlemler şöyle ortaya konulabilir:

3.3.2.1 – Hoşgörü Kültürünün Yaygınlaştırılması ve Temel İnsan Hak ve Özgürlükleri İle İlgili Hukuki Düzenlemeler

Hukuk sisteminin şiddete tolerans tanıyan düzenlemelerden arındırılması ve aile içi şiddeti önlemeye dönük hukuki düzenlemeler ve eğitim çabaları. Uluslar arası düzeyde silahsızlanmanın öne çıkarılması ve gerçek anlamda barış ve hoşgörü kültürünün tesis edilmesi. Özellikle az gelişmiş ülkelerde, şiddet ile bezeli olan erkek egemen bakış açısını kırmaya yönelik olarak kadınlar lehine “pozitif ayrımcılık” unsurlarına yasalarda yer verilmesi gibi uygulamalar yoksulluk ve şiddet ile hukuki bir zeminde mücadele etmenin ipuçlarını vermektedir.

¹⁹⁶ Fikret Şenses, *a.g.e.*, ss.227-245

¹⁹⁷ Nevzat Helvacı, *a.g.m.*, s.412

Hoşgörü kültürünü ve farklılıklara saygıyı geliştirmeye dönük eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarına yönelinmesi ve hem ulusal ve hem de küresel düzeyde ekonomik ve sosyal hakların, dolayısıyla temel insan hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesi ve korunmasının sağlanması temel insan hak ve özgürlüklerini koruma altına alırken yoksulluk ve şiddet ile mücadele de fayda sağlayacaktır.

3.3.2.2 – Göçlerin Olumsuz Etkilerinin Giderilmesi

Göçün ortaya çıkardığı sorunların önlenmesi konusunda Türkiye özelinde yapılan bir değerlendirme konunun geneline de ışık tutabilecek niteliktedir. Bu çerçevede, Türkiye'deki içgöç sorunsalı ele alındığında, bu içgöçün ve dolayısıyla ortaya çıkardığı yoksulluk ve kentsel şiddetin önlenmesine dönük bazı önlemler alınacaksa eğer, bunlar şöyle olabilir:

Köylerdeki gelir azlığı, verimsizlik, işgücü fazlalığı gibi göçe yöneltici nedenlerin önlenmesi gerekmektedir. Kırsal alanda verimli istihdam olanakları meydana getirilebilmeli, tarım dışı hizmetler kırsal alana girmelidir. Sanayi kuruluşları şehir dışı nitelikte oluşturulmalı, hammaddeye bağlı olmayan serbest sanayi kuruluşları iş gücü arzının en yüksek olduğu bölgelere kurulmalı, bölgeler arası dengeli politika uygulanmalı, sanayi nüfusu yurt çapında dengeli dağıtılmalı ve GAP projesi benzeri projeler yaşama geçirilerek halkın doğduğu yerde tutulması sağlanmalıdır. Demiryolu ağırlıklı hızlı bir ulaşım sistemi oluşturulup, cazibe merkezi olan büyük şehirlere gidip-gelme kolaylaştırılarak, şehre göç ihtiyacı ortadan kaldırılabilir. Bu gibi projelerin gerçekleştirilmesi, şehirlere göçü engelleyerek şehirlerde meydana gelen bir çok sorunun yanında yoksulluk ve suçlulukta da bir azalmaya neden olacaktır.¹⁹⁸ Ayrıca Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden göç ettirilenlerin, “köye dönüş projesi”, “köykent projesi” gibi uygulamalarla eskiden yaşadıkları yerlere dönmeleri için gerekli ortamın hazırlanması yoksulluk ve şiddet ile mücadeleye olumlu katkı sağlayacaktır.

¹⁹⁸ İ. Hamit Hancı, a.g.m., ss.6-7

3.3.2.3 – Eğitim ve Sağlık Alanlarındaki Uygulamalar

Eğitim, sağlık, transferler gibi kamu hizmetlerinin geliştirilmesi ve bu hizmetlere erişimde fırsat eşitliğinin sağlanması. Kamu harcamaları bileşiminde eğitim, sağlık gibi beşeri sermaye alanlarının payının artırılması. Aile bireylerinin eğitim olanaklarından yararlandırılarak şiddete karşı bilinçlendirilmesi ve sağlık olanaklarına ulaşmalarının kolaylaştırılması. İki önemli şiddet nedeni olan yoksulluğu ve eğitimsizliği azaltmak veya ortadan kaldırmak için sosyal içerikli şiddet ile mücadele programlarının uygulamaya konulması türünden uygulamalar toplumun sağlıklı ve bilinçli bir toplum olması noktasında fayda sağlayacağı gibi yoksulluk ve şiddetin geriletilmesi amaçlarına da hizmet edecektir.

3.3.2.4 – Sosyal Güvenliğe İlişkin Uygulamalar

Sosyal güvenlik, gelirin yeniden dağıtılmasına ve sosyal adalet ve sosyal devlet ilkesinin gerçekleşmesine hizmet eden sosyal politikanın bir parçasıdır. Sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması, hem yoksul kesimlerin alım gücünü artırarak ekonominin talep yönünü canlı tutacak ve hem de bireyleri yoksulluğa ve yoksunluğa uğramaya karşı koruyacaktır.

Sosyal güvenliğe ilişkin daha etkili ve gelişmiş düzenlemelerin yanı sıra barınma koşullarının iyileştirilmesi ve konut edindirme politikalarının uygulanması, çoğunlukla herhangi bir aileye sahip olmayan sokak çocuklarının koruma altına alınması ve istihdam olanaklarından yararlandırılarak topluma kazandırılması gibi uygulamalar ile toplumun dışlanmış kesimleri sosyal güvenlik şemsiyesinin altına çekilebilir.

3.3.2.5 – Hanehalkı Düzeyinde Alınabilecek Önlemler

Ailede sorumlulukların eşitlikçi paylaşımı, ailede çalışan bireylerin (özellikle kadınların) katılımının artırılması, aile içi şiddeti azaltmaya dönük bilinçlendirme çabaları ve aileler arası dayanışmanın geliştirilmesi.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Emine Gönen, Şengül Hablemitoğlu, Emine Özmete, a.g.m., ss.3-4

Gıda üretme, yakacak toplama türünden geçimlik etkinliklere yönelme ve bu amaçla hanehalkları arasında ve topluluk bazında dayanışmayı artırmak. Hanehalkı tüketim harcamalarında tasarrufa gitmek ve harcamaları olabildiğince gıdaya yönlendirmek. Hanehalkı gelirini artırmak için hanehalkının yakınlarının katılımıyla genişletilmesi veya yeni doğumları önleme gibi yöntemlerle hanehalkı bileşimini ve büyüklüğünü değiştirmeye yönelmek. İstihdam olanak ve koşullarının iyi olduğu bölgelere göç etmek gibi uygulamalar yoksulluk ve şiddet ile hanehalkı düzeyinde mücadele için yapılabilecekler olarak belirtilebilir.²⁰⁰

3.3.3 – Doğrudan Yoksulluk ve Şiddet İle Mücadele Yöntemleri

Yoksulluk ve şiddet ile doğrudan mücadelede etkinlik sağlanabilmesi için uygulanabilecek olan önlemlerin bazıları şöyledir:

Genel anlamda toplumun egemen yaşam biçiminden dışlanmış ve yoksul olan kesimlerinin asgari düzeyde geçim olanaklarına kavuşturulması ve toplumla olan bağlarının güçlendirilmesi için işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı devlet tarafından güvenceli asgari gelir (revenue minimum garanti) adı altında yapılabilecek olan sosyal yardımlar.²⁰¹ Bu yöndeki bazı hukuki düzenlemelere AB ülkelerinde rastlanmaktadır.

Daha çok yoksulların kullandığı mal ve hizmetlerin sübvansede edilmesi, asgari ücret uygulaması, işsizlik sigortası, istihdam olanaklarını artırmaya dönük olarak uygulanabilecek olan çeşitli proje ve önlemler, yoksullara yönelik kredi olanakları ve eğitim programları, çocuk eğitimi ve beslenme programları uygulamaları.²⁰²

Suçun azaltılmasına yönelik olarak toplumsal kaynaklı çözümlerin üretilmesi ve sivil toplumun desteklenmesi. Nüfus artışının kontrol altına alınması ve göçleri ortaya çıkaran etmenler ile mücadele edilmesi.²⁰³

²⁰⁰ Fikret Şenses, a.g.e., ss.247-249

²⁰¹ Şebnem Gökçeoğlu Balcı, a.g.m., s.481

²⁰² Fikret Şenses, a.g.m., ss.327-328

²⁰³ Recep Dumanlı, a.g.e., ss.150-152

Türkiye’de bu yöndeki uygulamalar incelendiğinde, 1986’da kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) aracılığıyla yoksul kesimlere dağıtılan parasal ve ayni desteklerin yanı sıra Sağlık Bakanlığı’nın 1992’de uygulamaya koyduğu yoksul kesimlerin sağlık olanaklarından ücretsiz olarak yararlanmasını sağlayan Yeşil Kart uygulaması öne çıkmaktadır. Ayrıca uluslar arası kuruluşların sivil toplum örgütleri aracılığıyla sağladığı yardımlar da söz konusu olmaktadır. Örneğin; 2001 krizi sonrasında Dünya Bankası’nın bir projesi olan Sosyal Riski Azaltma Projesi (Social Risk Mitigation Project) kapsamında sağlanan maddi destek SYDTF aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır.²⁰⁴

²⁰⁴ Fikret Şenses, a.g.m., ss.329-330

SONUÇ

“... Bütün çağlar boyunca bir yere bağlı olmayan saf farklılığın ‘ortak adı’ yoksulluktur. Yoksul çaresiz, dışlanmış, bastırılmıştır ve sömürülmektedir; ama yine de yaşar! Yoksul hayatın ortak bölünü, çokluğun temelidir...Burada, küresel üretimin bu krallığında, yoksul artık yalnızca peygamberlere özgü kudretiyle değil; ortak servetin üretimindeki vazgeçilmez varlığıyla da seçiliyor, her zaman daha fazla sömürülen ve her zaman yönetimin ücretlerine daha sıkı tabi kılınan yoksul. Bu yoksul kendi başına güçtür. Dünya Yoksulluğu vardır, ama her şeyden önce Dünya İmkânı da vardır ve yalnızca yoksul buna muktedirdir.”²⁰⁵

Yoksulluk, olanaklar üzerinde kontrol eksikliği, kötü sağlık ve beslenme koşulları, barınma problemleri, su ve sağlık olanaklarına eksik ulaşım, eğitim ve beceri noksanlığı, kriz ve şoklara karşı savunmasızlık, suç ve şiddet, politik özgürlük ve ses noksanlığı gibi bir çok olguyu içinde barındıran çok yönlü bir fenomendir.

Dünya Bankası günde iki doların altında gelir elde edenleri yoksul, bir doların altında geliri olanları mutlak yoksul (açlık sınırının altında) olarak kabul etmektedir. Bu tasnif bile tartışmalı iken bugün dünya üzerinde sayıları 3 milyarı bulan insan günde iki doların altında gelir elde etmekte, 1.2 milyardan fazla insan açlık sınırının altında yaşamaktadır. Dolayısıyla gündemdeki en önemli kalkınma sorunu, geliri iki doların altında olan bu üç milyar insana üretime katkı yapabilecekleri bir iş imkânı ve daha iyi bir hayat kalitesi yaratmaktır.

Dünya Bankası, IMF, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlar günümüzdeki ekonomik sistemi etkileme ve yönlendirebilme yeteneğine sahip kuruluşlardır. Böylece istenirse uluslararası düzlemde yoksullukla etkin bir mücadele ortamı yaratılabilir. Fakat bu tarz uluslararası kuruluşların çoğu, geçmişte olduğu gibi bugün de gelişmiş ülkelerin ve hatta sermaye çevrelerinin çıkarları yönünde hareket etmektedirler. Bu ise, genelde azgelişmiş ülkelerin, özelde ise yoksul kesimlerin aleyhine bir mekanizmayı harekete geçirmektedir. Böylece zengini daha zengin ve yoksulu ise daha yoksul yapan bir

²⁰⁵ Michael Hardt, Antonio Negri, a.g.e., ss.174-175

mekanizma harekete geçmektedir. Giderek artan etki alanları da göz önünde bulundurulduğunda, uluslararası kuruluşların da politika ve etkinliklerinden dolayı sorumlu tutulmalarının gerektiği açıktır. Fakat bunun nasıl başarılabileceği henüz çok muğlaktır.

Dünyadaki gelirin dağılımında, ülkeler arasında büyük eşitsizlikler mevcuttur. Küreselleşme süreci ise bu adaletsiz yapının sürmesine ve hatta derinleşmesine katkı vermiştir. Azgelişmiş ülkelerin dış borçlar yoluyla gelişmiş ülkelerin gereklerine uydurulma süreci devam etmektedir. Dış borçlar uluslararası planda azgelişmiş ülkelerin aleyhine olmak üzere, ulusların kendi içinde ise emek kesiminin ve yoksul kesimin aleyhine olmak üzere gelir dağılımına da etkimektedir.

Türkiye'nin de ağır dış ve iç borca sahip bir ülke olduğu düşünüldüğünde, bu tarz bir süreci yaşadığı kolayca anlaşılabılır. Son dönemde yaşanan ve çok büyük etkileri olan bir kriz de henüz unutulmuş değil. Bunlara sermaye yanlısı ekonomi politikaları eklendiğinde %27 civarı bir yoksulluk oranıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Bugün Türkiye'de bir milyon civarı kişi açlık sınırının altında, 18.5 milyon civarı kişi ise yoksulluk şartlarında yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Kırsal yerleşim yerlerine doğru gidildikçe de yoksulluk oranlarında artış görülmektedir.

Saldırganlık, soykırım, silahlanma, savaş, kitlesel ayrımcılık, işkence, dışlanma gibi birbirini destekleyen farklı biçimleri olan şiddet kavramı, bir hayli geniş bir kavramdır. Ancak kavramın özünde güce dayalı fiziki güç kullanımı kendini göstermektedir. Bugün savaş, işkence, sosyopolitik şiddet, terörizm, devlet terörü, asimilasyon gibi birçok türüne rastlanan şiddet olgusu neredeyse sürekli ve olağan bir biçime bürünmüştür.

Geçmişten günümüze şiddetin en vahşi biçimlerine silahlı çatışmalarda ve savaşlarda rastlanmaktadır. Ancak bugün şiddet yaratma potansiyeli diğer çağlarla karşılaştırılamayacak düzeyde fazladır. Dünyada var olan silah teknolojisi (özellikle nükleer silahlar düşünüldüğünde), dünyadaki tüm yaşamı sona erdirebilecek kapasitededir.

Şiddetin bireyin kendisinden ve sosyoekonomik ortamdan kaynaklanan birçok nedeni vardır. Yoksulluk ve şiddet ortamı, güvensizlik ve silahlanma, olağanüstü askeri yatırım ve harcamalar bu nedenler arasından öne çıkanlardır.

Genel açıdan bakıldığında 11 Eylül saldırılarından sonra dünyada yoğun şiddet içeren savaşlar ve çatışmalar artmış, neredeyse şiddet – karşı şiddet sarmalına girilmiştir. Özellikle Ortadoğu bu sürecin merkezinde yer almaktadır. Buna karşılık Türkiye bu gelişmelerin dışında kalabilmeyi becermiş görünmektedir. Aslında Türkiye'nin kendi içinde yaşadığı şiddet dolu dönemler henüz toplumsal hafızadan silinmemiştir. Bugün bile o dönemlerden miras olan birçok sorun çözüm beklemektedir. Oluşan şiddet kültürü karakol, okul, sokak, aile gibi toplumsal yapı taşı niteliğindeki oluşumlarda hala kendini göstermektedir.

Sosyal ve ekonomik problemlerin çok yüksek seviyede seyrettiği son çeyrek yüzyılda, şiddet ve yoksulluk gibi toplumu derinden etkileyen sorunlarda da artış olmuştur. Özellikle azgelişmiş ülkelerde, yoksulluk görüntüleri ve şiddet vakaları günlük sıradan olaylar gibi algılanmaya başlamıştır. Denilebilir ki, bu son süreç yoksulluk ile birlikte şiddeti de küreselleştirmiş ve temel insan hak ve özgürlüklerini birçok düzeyde baskı altına almıştır. Böyle olunca dünyada, yoksulluk ve şiddete olan ilgi artmış ve bu konular daha fazla tartışılır hale gelmiştir.

Toplumsal yapının devlet aracılığıyla sistemle uyumunun sağlanmasına yönelik olarak eğitim ve sağlık alanlarındaki iyileştirmeler, sosyal yardımlar, sosyal güvenlik, taban fiyatı uygulamaları gibi programlarla öne çıkan sosyal politika önlemleri veya refah devleti yaklaşımı son çeyrek yüzyıldır git gide gerilemektedir. Özellikle devlete önemli işlevler yükleyen bu anlayış, aynı zamanda devletin büyük maliyetlerin altına girmesine de neden oluyordu. Gelişmiş zengin ülkeler bu maliyetlerin altından daha rahat kalkabilirken azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ancak devleti borçlandırarak bir süre böyle uygulamalara gidebildiler. Artık bu önlemler, rekabetçi piyasa mantığı içinde adım adım geriletilmekte veya uygulamadan kaldırılmaktadır. Sosyal devletten kopuş ise, piyasa dışı kalan unsurların yoksullaşmasını ve şiddete yönelmesini beraberinde getirmektedir.

Yoksulluk birçok farklı şiddet türünün ortaya çıkmasında etkili olan bir olgu iken, şiddet de toplumun kaynaklarını emerek kitleleri yoksulluğa sürüklemektedir. Ancak yoksulluğu yalnızca şiddete veya şiddeti yalnızca yoksulluğa bağlamak mümkün değildir. Hem yoksulluğun ve hem de şiddetin doğal, toplumsal, ekonomik birçok nedeni bulunmaktadır. Yoksulluğa yol açan nedenler incelendiğinde en önemli nedenlerden birinin şiddet olduğu, şiddete yol açan etkenler incelendiğinde en önemli etkenlerden birinin yoksulluk olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu iki olgu belli şartlar altında birbirini beslemekte ve ortaya yoksulluk şiddet döngüsü çıkmaktadır.

İnsanlık onuru ile bağdaşmayan yoksulluk ve şiddet olgularına karşı, temel insan hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmeye çalışıldığı sosyal içerikli önlemler, sosyal politika uygulamaları ve ekonomik tedbirler ile mücadele edilebilir. Bu iki olgudan herhangi birini azaltmaya dönük olarak uygulanacak olan politika ve uygulamalar, diğerinin azaltılması amacına da hizmet edecektir. Böylece şiddeti veya yoksulluğu azaltmaya dönük her türlü politika ve uygulama, son kerte yoksulluk şiddet döngüsünün kırılması amacına da hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

AKKAYA, Yüksel. **“Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet”**, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

ALADA, Adalet B.; SAYITA, Sevgi Usta; TEMELLİ, Sezai. **“Küreselleşme, Yoksulluk ve Şiddet Bağlamında Sokak Çocukları”**, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

ARIKANOĞLU, Soner. **“Daha Az Suç İşleniyor”**, Radikal Gazetesi, 10 Kasım 2003

“Armed Conflicts/Global Hotspots – Poverty and Violence”, <http://www.periclespress.com/hotspots.html>, 02/09/2003

BAŞ, Hanife. **“At Onu Elinden”**, Hürriyet Gazetesi, Hürriyet İnsan Kaynakları eki, Sayı:421, 02 Kasım 2003

BORA, Aksu. **“ ‘Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?’: Yoksulluk, Kadımlar ve Hane”**, Yoksulluk Halleri – Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, Editör: Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 1. Basım, Ağustos 2002

BORATAV, Korkut. **“Finansal Kriz IMF’nin Eseridir”**, Küreselleşme, IMF Politikaları ve 2000 Ekonomik Krizi, Petrol-İş Yayını, Mayıs 2001

BULUT, Yiğit. **“Veriler Söylüyor, Biz Görmüyoruz”**, Radikal Gazetesi, 22 Nisan 2004

BURKETT, Paul. **“Poverty Crisis in the Tihrd World: The Contradictions of World Bank Policy”**, Monthly Review, Vol.42, No:7, 1990

CHEAL, David. **New Poverty, Families in Postmodern Society**, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London, 1996

CHOSSUDOVSKY, Michel. **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Çeviri: Neşenur Domaniç, Çiviyazıları/Kamera Dizisi, Birinci Basım, Ocak 1999

Cumhuriyet Gazetesi, **“Türkiye Yoksullaştı – Kişi Başına Düşen Gelir Eridi”**, 17 Mayıs 2003

ÇAVUŞOĞLU, Naz. **“Sosyal Hakların Gerçekleştirilmesi”**, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

ÇİĞDEM, Ahmet. **“Yoksulluk ve Dinsellik”**, Yoksulluk Halleri – Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, Editör: Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 1. Basım Ağustos 2002

ÇOBAN, Tonguç. **“Yoksulluk Karşıtı Sosyal Hareketler”**, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

DANNREUTHER, C.; DOLFSMA, W. **“Globalisation, Social Capital and Inequality: An Introduction”**, At Growth and (In)Equality 5 th Annual Conference, Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation Scarman House, University of Warwick, 15-17 March 2002

DEMİRCİ, Meryem; SUNAR, Belma. **“Nüfus Sayımları İle Derlenen İçgöç Bilgisinin Değerlendirilmesi”**, Türkiye’de İçgöç (Konferans, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayını, İstanbul, Ocak 1998

Deniz Feneri Derneği, “Yeni Binyılın Kalkınma Hedeflerine 2015 Yılına Kadar Ulaşılması: İlerleme İçin Önerilen Tablolar”, http://www.denizfeneri.org.tr/icerik.asp?kategori=ARASTIRMA&icerik_id=338, 15/09/2003

DİE 2002 Yoksulluk Çalışması, “DİE, 2002 Yoksulluk Çalışması Sonuçları”, DİE 2002 Yoksulluk Çalışması Haber Bülteni, Sayı: B.02.1.DİE.0.11.00.03.906/62, 13/04/2004

DİE, “Suçun İşlendiği Bölge ve Suç Türüne Göre Hükümlüler, 2000”, http://www.die.gov.tr/ESG/03_hayati4.xls, “Suçun İşlendiği Bölge ve Suç Türüne Göre Hükümlüler, 2000 (Devam)”, http://www.die.gov.tr/ESG/06_adalet6-2.xls, 22/04/2004

DREZE, Jean. and GAZDAR, Haris. “Hunger and Poverty in Iraq, 1991”, World Development, 20(7), 1992

DUMANLI, Recep. Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Yayın No: 2449, Haziran 1996

ECEVİT, Mehmet; ECEVİT, Yıldız. “Kırsal Yoksullukla Mücadele: Tarımda Mülksüzleşme ve Aile Emeginin Metalaşması”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

EKİN, Nusret. “Türkiye’de Katlanan İşsizlik: ‘Yapısal – Geleneksel Yoksullar’ ve ‘Konjonktürel – Modern İşsizler’ ”, Sosyal Siyaset Konferansları 45. Kitap, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 2003

ERDOĞAN, Necmi. “Giriş: Yoksulları Dinlemek”, Yoksulluk Halleri – Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, Editör: Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 1. Basım, Ağustos 2002

ERGİL, Doğu. Kırk Aynada Kendini Arayan Türkiye, Doruk Yayıncılık, Ankara, Temmuz 1997

FEIERABEND, Ivo K. and FEIERABEND, Rosalind L. “Systemic Conditions of Political Aggression: An Application of Frustration Aggression Theory”, The Journal of Conflict Resolution, Vol.10, Issue 3, September 1966

FREIRE, Paulo. **Ezilenlerin Pedagojisi**, Çevirenler: Dilek Hattatoğlu-Erol Özbek, Ayrıntı Yayınları, Dördüncü Basım 2003

FROMM, Erich. **Sevgi ve Şiddetin Kaynağı**, Çeviren: Selçuk Budak, Öteki Yayınevi, 4. Baskı 1997

“Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Temel Sorun”, <http://www.ntvmsnbc.com/news/269259.asp?cp1=1>, 12/05/2004

GORZ, Andre. **Yaşadığımız Sefalet – Kurtuluş Çareleri**, Çeviren: Nilgün Tural, Ayrıntı Yayınları, Birinci Basım 2001

GÖKÇEOĞLU BALCI, Şebnem. “Yoksulluk ve Sosyal Dışlamanın Hukuksal Nedenleri ve Çözüm Arayışları”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

GÖKTÜRK, Atilla. “Kentsel Haklar Kent Yoksullarını Kapsar İse...”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

GÖNEN, Emine; HABLEMİTOĞLU, Şengül; ÖZMETE, Emine. “Yoksulluk ve Sürdürülebilir Yaşam Kalitesi İçin Sosyal Hizmetler”, www.geocities.com, 25/03/2003

GÖRENEL, Zeki. “Karşıtlığın Küreselleşmesi Neoliberal Dönemde ‘Yeni’ Toplumsal Hareketler”, Küreselleşme-İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar, Derleyen: Alkan Soyak, Om Yayınevi, İstanbul 2002

GURR, Ted Robert. **“A Causal Model of Civil Strife”**, The American Political Science Review, Vol.62, December 1968

GÜRSEL, Seyfettin ve diğerleri. **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, TÜSİAD Yayını, İstanbul 2000

HANCI, İ. Hamit. **“Çocuk Suçluluğuna Yol Açan Sosyal Bir Yara ‘İç Göçler ve Çarpık kentleşme’ ”**, <http://www.hukukcu.net/carpik%20kentlesme.htm>, 14/05/2004

HARDT, Michael. and NEGRI, Antonio. **İmparatorluk**, Çeviri: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, Birinci Basım 2001

HATTATOĞLU, Dilek. **“Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma”**, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

HAZIR, Hayati. **Demokraside İstikrarsızlığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm**, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Basım, Mart 2001

HELVACI, Nevzat. **“Şiddet, Yoksulluk ve İnsan Hakları (Silahlanma, Savaş, Terör, İşkence)”**, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

HOBSBAWM, Eric J. **“Poverty”**, International Aencyclopedia of Social Sciences, Vol.12, Free Pres, New York 1969

Human Development Report 2003, **“Monitoring Human Development: Enlarging People’s Choices...”**, http://hdr.undp.org/reports/global/2003/pdf/hdr03_HDI.pdf, 23/04/2004

Hürriyet Gazetesi, “191 Milyon İnsan Şiddet Kurbanı”, Hürriyet İnsan Kaynakları eki, Sayı:406, 20 Temmuz 2003; “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Göstergeleri”, <http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~2@nvid~288480,00.asp>, 21/04/2004

İnsan Hakları Derneği Ankara Şubesi, “Silahlanmanın Faturası Yoksul Halklara”, 17 Haziran Dünya Silahsızlanma Günü Bülteni, <http://www.bianet.org/2002/06/03/haber10481.htm>, 14/05/2004

İnsani Gelişme Raporu – 2003, “Zengin Ülkeler, Küresel Yoksullukla Mücadele İçin Verdikleri Sözü Tutmaya Çağrılıyor”, New York, 08 Temmuz 2003, <http://www.undp.org.tr/docs/HDR2003/hdr2003-rich%20countries.tr-ko.doc>, 23/04/2004

İnsani Gelişme Raporu – 2003, “İnsani Gelişme Raporu – 2003, Türkiye Göstergeleri”, <http://www.undp.org.tr/docs/HDR2003/hdr2003-turkey%20indicators-tr.doc>, 23/04/2004

KAZGAN, Gülten. **Küreselleşme ve Ulus Devlet – Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, Ekim 2002

KAZGAN, Gülten. **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, Birinci Baskı, İstanbul Mart 2002

KEANE, John. **Şiddetin Uzun Yüzyılı**, Çeviri: Bülent Peker, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Aralık 1998

KIRDÖK, Oben. **“Karakollar Okullardan İyi”**, Radikal Gazetesi, 26 Nisan 2004

KİNG, Alexander. **“II. Dünya Savaşı’nın Sonundan Bu Yana Bilim ve Teknoloji”**, Bilim ve İktidar, Derleme: Federico Mayor – Augusto Forti, Çeviri: Mehmet Küçük, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 9. Basım, Ekim 2000

KİRİŞÇİ, Kemal; WINROW, Gareth M. **Kürt Sorunu – Kökeni ve Gelişimi**, Çeviri: Ahmet Fethi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayını, Üçüncü Basım, Mart 2000

KONGAR, Bilgi. “Merhaba Sigortaya Gönül Verenler”, <http://www.tsrsb.org.tr/private/trk/sayi28/bilgikon.htm>, 28/05/2003

KORAY, Meryem; ALEV, Hülya. “Yoksulluk ve Yoksunluk Konusunda Bütünlükçü Bir İnsan Hakları Yaklaşımı”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

KORAY, Meryem; TOPÇUOĞLU, Alper. **Sosyal Politika**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Bursa 1995

KÖKNEL, Özcan. **Bireysel ve Toplumsal Şiddet**, Altın Kitaplar Yayınevi, 1.Basım, Haziran 1996

KÖYLÜ, Mustafa. “Küresel Bir Sorun Olarak Savaş Endüstrisi ve Dengesiz Ekonomik Dağılım”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

“Kronik Açlıkta Artış”, http://www.sendika.org/news/kronik_26-01-2004.html, 27/01/2004

KÜMBETOĞLU, Belkıs. “Afetler Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

LAÇİNER, Ömer. “Sonsöz Yerine: Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak”, Yoksulluk Halleri – Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, Editör: Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 1. Basım, Ağustos 2002

MİCHAUD, Yves. **Şiddet**, Çeviren: Cem Muhtaroglu, İletişim Yayınları (Yeni Yüzyıl Kitaplığı), İstanbul

Milliyet Gazetesi, **“Şiddet Virüsü Aileden Geçiyor”**, 26 Temmuz 2003

ONGAN, Hakan. **“Küreselleşme ve Yoksulluk”**, TOLEYİS Dergisi, Mayıs-Ağustos 2001, Sayı: 51

ÖZBUDUN, Sibel. **“Küresel Bir ‘Yoksulluk Kültürü’ mü?”**, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

ÖZDEK, Yasemin. **“Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları”**, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

ÖZGÜR, Bahadır. **“Yeniden Yapılanmada ‘Zor’un ve ‘Yoksul’un Rolü”**, Evrensel Kültür, Sayı: 141, Eylül 2003

PIŞKINSÜT, Sema. **Filistin Askısından Fezlekeye İşkencenin Kitabı**, Bilgi Yayınları, 1. Basım Ekim 2001

POLAT, Oğuz. **“Şiddet”**, <http://www.hukukcu.net/siddet.htm>, 20/05/2004

Radikal Gazetesi, **“En Çok Borcu Olan 7’nci Ülke”**, **“En Çok Küçülen 4’ncü Ülke”**, 22 Ağustos 2002; **“10 Milyon Kişi Beslenemiyor”**, 21 Haziran 2003

SALLAN-GÜL, Songül. **“Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa”**, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

SELAGMOĞLU, Ahmet. **“Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme”**, Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Derleyen: Veysel Bozkurt, Alfa Yayınları, 1. Baskı, Ekim 2000

SELAGMOĞLU, Ayfer. **“Yoksul Kredisi Temmuzda Başlıyor”**, Radikal Gazetesi, 21/06/2003

SİMONSEN, Jakop. **“Binyıl Kalkınma Hedefleri: Yoksulluğu Ortadan Kaldırmak İçin Ülkeler Arası İşbirliği”**, UNDP 2003 İnsani Gelişme Raporu Tanıtım Toplantısı, Ankara, 08 Temmuz 2003, http://www.un.org.tr/undp_tur/docs/HDR2003/hdr2003-for%20js-tr.doc, 21/04/2004

SOREL, Georges. **Şiddet Üzerine Düşünceler**, Çeviren: Anahid Hazaryan, Epos Yayınları, 1. Baskı Ankara 2002

SÖNMEZ, Mustafa. **“Gelir Uçurumu: Dünyada ve Bizde”**, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

SÖNMEZ, Mustafa. **100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma, İletişim Yayınları**, 1. Baskı, İstanbul 2002

ŞEN, Mustafa. **“Kökene Dayalı Dayanışma – Yardımlaşma: ‘Zor İş’...”**, Yoksulluk Halleri – Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, Editör: Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 1. Basım Ağustos 2002

ŞENSES, Fikret. **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, 2. Baskı İstanbul 2000

ŞENSES, Fikret. **“Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz?: Gözlemler ve Öneriler”**, İktisat Üzerine Yazılar I – Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar (Korkut Boratav’a Armağan), Derleyenler: Ahmet H. Köse, Fikret Şenses, Erinc Yeldan, İletişim Yayınları, 2. Baskı İstanbul 2003

TEKELİ, İlhan. “Türkiye’de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”, Türkiye’de İçgöç (Konferans, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayını, İstanbul, Ocak 1998

TOKOL, Aysen. **Sosyal Politika**, VİPAŞ A.Ş. Yayını, 2. Baskı, Bursa 2000

TOUSSAINT, Eric. **Ya Paranı Ya Canını: Dünya Bankası ve IMF’nin Üçüncü Dünya Politikaları**, Yazın Yayıncılık, İstanbul 1999

TUNA, Orhan; YALÇINTAŞ, Nevzat. **Sosyal Siyaset**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1999

TÜRKER, Yıldırım. “Mayınlara Dikkat!”, Radikal Gazetesi, 15 Mart 2004, “Yoksulluk”, www.cagridogan.com, 31/03/2003

USER, İnci; KÜMBETOĞLU, Belkıs; KOLANKAYA, Tolunay. “Şiddete İlişkin Bir Bilinç Yükseltme Çalışması”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

ÜŞÜR, İşaya. “Küreselleşme ve Yoksulluk”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, 1. Baskı, Mayıs 2002

World Bank, “What the Poor Say – Violence, Civil Conflict and Public Safety”, <http://www.worldbank.org/poverty/data/trends/violence.htm>, 02/09/2003

“Yoksulluk Artıyor”, “Yoksulluk: Kader Değil”, www.geocities.com, 31/03/2003

“Yoksulluk ve Faiz Bütçesi 2004’te de Sırtımızda!”, http://www.sendika.org/belgeler/keskbutce_araklik-2004.html, 30/12/2003

Yoksulluk ve İşsizlikle Mücadele Kurultayı, “Nasıl Yoksullaştırıldık?”, <http://www.dayanismaevleri.org/id26.html>, 14/05/2004

EK 1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2003 İnsani Gelişme Endeksi

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 2003 İnsani Gelişme Endeksi						
Ülke Sırası (*)	İnsani Gelişme Endeksi	Ortalama Yaşam Beklentisi	Yetişkin Okur-Yazar Oranı	Satın Alma Gücü Paritesi	Eğitim Kalitesi	Milli Hasıla
Üst Gelişmişlik Grubu						
1 Norveç (1)	0,944	78,7	-	29,620	0,99	0,95
2 İzlanda (7)	0,942	79,6	-	29,990	0,96	0,95
3 İsveç (2)	0,941	79,9	-	24,180	0,99	0,92
4 Avustralya (5)	0,939	79,0	-	25,370	0,99	0,92
5 Hollanda (8)	0,938	78,2	-	27,190	0,99	0,94
6 Belçika (4)	0,937	78,5	-	25,520	0,99	0,92
7 ABD (6)	0,937	76,9	-	34,320	0,97	0,97
8 Kanada (3)	0,937	79,2	-	27,130	0,97	0,94
9 Japonya (9)	0,932	81,3	-	25,130	0,94	0,92
10 İsviçre (11)	0,932	79,0	-	28,100	0,95	0,94
11 Danimarka (14)	0,930	76,4	-	29,000	0,99	0,94
12 İrlanda (18)	0,930	76,7	-	32,410	0,96	0,96
13 Britanya (13)	0,930	77,9	-	24,160	0,99	0,92
14 Finlandiya (10)	0,930	77,8	-	24,430	0,99	0,92
15 Lüksemburg (16)	0,930	78,1	-	53,780	0,90	1,00
16 Avusturya (15)	0,929	78,3	-	26,730	0,97	0,93
17 Fransa (12)	0,925	78,7	-	23,990	0,96	0,91
18 Almanya (17)	0,921	78,0	-	25,350	0,96	0,92
19 İspanya (21)	0,918	79,1	97,7	20,150	0,97	0,89
20 Yeni Zelln. (19)	0,917	78,1	-	19,160	0,99	0,88
21 İtalya (20)	0,916	78,6	98,5	24,670	0,93	0,92
22 İsrail (22)	0,905	78,9	95,1	19,790	0,93	0,88
23 Portekiz (28)	0,896	75,9	92,5	18,150	0,97	0,87
24 Yunanistan (24)	0,892	78,1	97,3	17,440	0,93	0,86
25 Kıbrıs (26)	0,891	78,1	97,2	21,190	0,90	0,89
26 Hong Kong (23)	0,889	79,7	93,5	24,850	0,83	0,92
27 Barbados (31)	0,888	76,9	99,7	15,560	0,96	0,84
28 Singapur (25)	0,884	77,8	92,5	22,680	0,87	0,91
29 Slovenya (29)	0,881	75,9	99,6	17,130	0,94	0,86
30 Güney Kore (27)	0,879	75,2	97,9	15,090	0,96	0,84
31 Brunei (32)	0,872	76,1	91,6	19,210	0,89	0,88
32 Çek Cumh. (33)	0,861	75,1	-	14,720	0,91	0,83
33 Malta (30)	0,856	78,1	92,3	13,160	0,87	0,81
34 Arjantin (34)	0,849	73,9	96,9	11,320	0,94	0,79
35 Polonya (37)	0,841	73,6	99,7	9,450	0,95	0,76
36 Seyşeller (47)	0,840	72,7	91,0	17,030	0,87	0,86

37 Bahreyn (39)	0,839	73,7	87,9	16,060	0,86	0,85
38 Macaristan (35)	0,837	71,5	99,3	12,340	0,93	0,80
39 Slovakya (36)	0,836	73,3	100,0	11,960	0,90	0,80
40 Uruguay (40)	0,834	75,0	97,6	8,400	0,93	0,74
41 Estonya (42)	0,833	71,2	99,8	10,170	0,96	0,77
42 Kosta Rika (43)	0,832	77,9	95,7	9,460	0,86	0,76
43 Şili (38)	0,831	75,8	95,9	9,190	0,89	0,75
44 Katar (51)	0,826	71,8	81,7	19,844	0,82	0,88
45 Litvanya (49)	0,824	72,3	99,6	8,470	0,94	0,74
46 Kuveyt (45)	0,820	76,3	82,4	18,700	0,73	0,87
47 Hırvatistan (48)	0,818	74,0	98,4	9,170	0,88	0,75
48 Birl. Arp. Emr. (46)	0,816	74,4	76,7	20,530	0,73	0,89
49 Bahamalar (41)	0,812	67,2	95,5	16,270	0,88	0,85
50 Letonya (53)	0,811	70,5	89,8	7,730	0,95	0,73
51 Saint Kitts (44)	0,808	70,0	97,8	11,300	0,89	0,79
52 Küba (55)	0,806	76,5	96,8	5,259	0,90	0,66
53 Belarus (56)	0,804	69,6	99,7	7,620	0,95	0,72
54 Trinidad (50)	0,802	71,5	98,4	9,100	0,88	0,75
55 Meksika (54)	0,800	73,1	91,4	8,430	0,86	0,74
Orta Gelişmişlik Grubu						
56 Barbuda (52)	0,798	73,9	86,6	10,170	0,81	0,77
57 Bulgaristan (62)	0,795	70,9	98,5	6,890	0,91	0,71
58 Malezya (59)	0,790	72,8	87,9	8,750	0,83	0,75
59 Panama (57)	0,788	74,4	92,1	5,750	0,86	0,68
60 Makedonya (65)	0,784	73,3	94,0	6,110	0,86	0,69
61 Libya (64)	0,783	72,4	80,8	7,570	0,84	0,72
62 Mauritius (67)	0,779	71,6	84,8	9,860	0,80	0,77
63 Rusya (60)	0,779	66,6	99,6	7,100	0,93	0,71
64 Kolombiya (68)	0,779	71,8	91,9	7,040	0,85	0,71
65 Brezilya (73)	0,777	67,8	87,3	7,360	0,90	0,72
66 Bosna Hersek (-)	0,777	73,8	93,0	5,970	0,83	0,68
67 Belize (58)	0,776	71,7	93,4	5,690	0,88	0,67
68 Dominika (61)	0,776	72,9	96,4	5,520	0,86	0,67
69 Venezüella (69)	0,775	70,5	92,8	5,670	0,84	0,67
70 Samoa (101)	0,775	69,5	98,7	6,180	0,89	0,69
71 Saint Lucia (66)	0,775	72,2	90,2	5,260	0,88	0,66
72 Romanya (63)	0,773	70,5	98,2	5,830	0,88	0,68
73 S. Arabistan (71)	0,769	71,9	77,1	13,330	0,71	0,82
74 Tayland (70)	0,768	68,9	95,7	6,400	0,88	0,69
75 Ukrayna (80)	0,766	69,2	99,6	4,350	0,93	0,63
76 Kazakistan (79)	0,765	65,8	99,4	6,500	0,92	0,70
77 Surinam (74)	0,762	70,8	94,0	4,599	0,88	0,64
78 Jamaika (86)	0,757	75,5	87,3	3,720	0,83	0,60
79 Oman (78)	0,755	72,2	73,0	12,040	0,68	0,80
80 St. Vincent (91)	0,755	73,8	88,9	5,330	0,79	0,66
81 Fiji (72)	0,754	69,3	93,2	4,850	0,88	0,65
82 Peru (82)	0,752	69,4	90,2	4,570	0,88	0,64

83 Lübnan (75)	0,752	73,3	86,5	4,170	0,83	0,62
84 Paraguay (90)	0,751	70,5	93,5	5,210	0,84	0,66
85 Filipinler (77)	0,751	69,5	95,1	3,840	0,90	0,61
86 Maldivler (84)	0,751	66,8	97,0	4,798	0,91	0,65
87 Türkmenistan (87)	0,748	66,6	98,0	4,320	0,92	0,63
88 Gürcistan (81)	0,746	73,4	100,0	2,560	0,89	0,54
89 Azerbaycan (88)	0,744	71,8	97,0	3,090	0,88	0,57
90 Ürdün (99)	0,743	70,6	90,3	3,870	0,86	0,61
91 Tunus (97)	0,740	72,5	72,1	6,390	0,73	0,69
92 Guyana (103)	0,740	63,3	98,6	4,690	0,94	0,64
93 Grenada (83)	0,738	63,3	94,4	6,740	0,84	0,70
94 Dominik C. (94)	0,737	66,7	84,0	7,020	0,81	0,71
95 Arnavutluk (92)	0,735	73,4	85,3	3,680	0,80	0,60
96 Türkiye (85)	0,734	70,1	85,5	5,890	0,77	0,68
97 Ekvator (93)	0,731	70,5	91,8	3,280	0,85	0,58
98 İşgal Edilen Ülke (-)	0,731	72,1	89,2	-	0,85	0,56
99 Sri Lanka (89)	0,730	72,3	91,9	3,180	0,82	0,58
100 Ermenistan (76)	0,729	72,1	98,5	2,650	0,86	0,55
101 Özbekistan (95)	0,729	69,3	99,2	2,460	0,91	0,63
102 Kırgızistan (102)	0,727	68,1	97,0	2,750	0,91	0,55
103 Cape Verde (100)	0,727	69,7	74,9	5,570	0,77	0,67
104 Çin (96)	0,721	70,6	85,8	4,020	0,79	0,62
105 El Salvador (104)	0,719	70,4	79,2	5,260	0,74	0,66
106 İran (98)	0,719	69,8	77,1	6,000	0,73	0,68
107 Cezayir (106)	0,704	69,2	67,8	6,090	0,69	0,69
108 Moldova (105)	0,700	68,5	99,0	2,150	0,86	0,51
109 Vietnam (109)	0,688	68,6	92,7	2,070	0,83	0,51
110 Suriye (108)	0,685	71,5	75,3	3,280	0,70	0,58
111 G. Afrika (107)	0,684	50,9	85,6	11,290	0,83	0,79
112 Endonezya (110)	0,682	66,2	87,3	2,940	0,80	0,56
113 Tacikistan (112)	0,677	68,3	99,3	1,170	0,90	0,41
114 Bolivya (114)	0,672	63,3	86,0	2,300	0,85	0,52
115 Honduras (116)	0,667	68,8	75,6	2,830	0,71	0,56
116 Ekv. Ginesi (111)	0,664	49,0	84,2	15,073	0,76	0,84
117 Moğolistan (113)	0,661	63,3	98,5	1,740	0,87	0,48
118 Gabon (117)	0,653	56,6	71,0	5,990	0,75	0,68
119 Guatemala (120)	0,652	65,3	69,2	4,400	0,65	0,63
120 Mısır (115)	0,648	68,3	56,1	3,520	0,63	0,59
121 Nikaragua (118)	0,643	69,1	66,8	2,450	0,66	0,53
122 Sao Tome (119)	0,639	69,4	83,1	1,317	0,75	0,43
123 Solomon Ad. (121)	0,632	68,7	76,6	1,910	0,68	0,49
124 Namibya (122)	0,627	47,4	82,7	7,120	0,80	0,71
125 Botsvana (126)	0,614	44,7	78,1	7,820	0,79	0,73
126 Fas (123)	0,606	68,1	49,8	3,600	0,50	0,60
127 Hindistan (124)	0,590	63,3	58,0	2,840	0,57	0,56
128 Vanuato (131)	0,568	68,3	34,0	3,190	0,41	0,58
129 Gana (129)	0,567	57,7	72,7	2,250	0,64	0,52

130 Kamboçya (130)	0,556	57,4	68,7	1,860	0,64	0,49
131 Myanmar (127)	0,549	57,0	85,0	1,027	0,72	0,39
132 P. Y. Gine (133)	0,548	57,0	64,6	2,570	0,57	0,54
133 Swaziland (125)	0,547	38,2	80,3	4,330	0,79	0,63
134 Komoros (137)	0,528	60,2	56,0	1,870	0,51	0,49
135 Lao Peoples (143)	0,525	53,9	65,6	1,620	0,63	0,46
136 Bhutan (140)	0,511	62,5	47,0	1,833	0,42	0,49
137 Lesotho (132)	0,510	38,6	83,9	2,420	0,77	0,53
138 Sudan (139)	0,503	55,4	58,8	1,970	0,51	0,50
139 Bangladeş (145)	0,502	60,5	40,6	1,610	0,45	0,46
140 Kongo (136)	0,502	48,5	81,8	970	0,73	0,38
141 Togo (141)	0,501	50,3	58,4	1,650	0,61	0,47
Alt Gelişmişlik Grubu						
142 Kamerun (135)	0,499	48,0	72,4	1,680	0,64	0,47
143 Nepal (142)	0,499	59,1	42,9	1,310	0,50	0,43
144 Pakistan (138)	0,499	60,4	44,0	1,890	0,41	0,49
145 Zimbabve (128)	0,496	35,4	89,3	2,280	0,79	0,52
146 Kenya (134)	0,489	46,4	83,3	980	0,73	0,38
147 Uganda (150)	0,489	44,7	68,0	1,490	0,69	0,45
148 Yemen (144)	0,470	59,4	47,7	790	0,49	0,34
149 Madagaskar (147)	0,468	53,0	67,3	830	0,58	0,35
150 Haiti (146)	0,467	49,1	50,8	1,860	0,51	0,49
151 Gambiya (160)	0,463	53,7	37,8	2,050	0,41	0,50
152 Nijerya (148)	0,463	51,8	65,4	850	0,59	0,36
153 Cibuti (149)	0,462	46,1	65,5	2,370	0,51	0,53
154 Moritanya (152)	0,454	51,9	40,7	1,990	0,41	0,50
155 Eritre (157)	0,446	52,5	56,7	1,030	0,49	0,39
156 Senegal (154)	0,430	52,3	38,3	1,500	0,38	0,45
157 Guinea (159)	0,425	48,5	41,0	1,960	0,39	0,50
158 Ruanda (162)	0,422	38,2	68,0	1,250	0,63	0,42
159 Benin (158)	0,411	50,9	38,6	980	0,42	0,38
160 Tanzanya (151)	0,400	44,0	76,0	520	0,61	0,28
161 Cote d'Ivoire (156)	0,396	41,7	49,7	1,490	0,46	0,45
162 Malavi (163)	0,387	38,5	61,0	570	0,65	0,29
163 Zambiya (153)	0,386	33,4	79,0	780	0,68	0,34
164 Angola (161)	0,377	40,2	42,0	2,040	0,38	0,50
165 Çad (166)	0,376	44,6	44,2	1,070	0,41	0,40
166 Guin. Bissao (167)	0,373	45,0	39,6	970	0,41	0,38
167 Kongo (155)	0,363	40,6	62,7	680	0,51	0,32
168 Orta Africa (165)	0,363	40,4	48,2	1,300	0,40	0,43
169 Etyopya (168)	0,359	45,7	40,3	810	0,38	0,35
170 Mozambik (170)	0,356	39,2	45,2	1,140	0,43	0,41
171 Burundi (171)	0,337	40,4	49,2	690	0,43	0,32
172 Mali (164)	0,337	48,4	26,4	810	0,27	0,35
173 Burkina Faso (169)	0,330	45,8	24,8	1,120	0,24	0,40
174 Nijer (172)	0,292	45,6	16,5	890	0,17	0,36
175 Sierra Leone (173)	0,275	34,5	36,0	470	0,41	0,26

Yüksek İnsani Gelişim	0,908	77,1	-	23,135	0,95	0,91
Orta İnsani Gelişim	0,684	67,0	78,1	4,053	0,74	0,62
Düşük İnsani Gelişim	0,440	49,4	55,0	1,186	0,50	0,41
Yüksek Gelir Grubu	0,927	78,1	-	26,989	0,96	0,93
Orta Gelir Grubu	0,744	69,8	86,6	5,519	0,82	0,67
Düşük Gelir Grubu	0,561	59,1	63,0	2,230	0,59	0,52
OECD Ülkeleri	0,905	77,0	-	23,363	0,94	0,91
Dünya Ortalamaları	0,722	66,7	-	7,376	0,75	0,72

(*); Parantez içindeki sayılar ülkenin geçen yılki (2002) Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Endeksi'ndeki sırasını göstermektedir.

Kaynak: Human Development Report 2003, "Monitoring Human Development: Enlarging People's Choices...", http://hdr.undp.org/reports/global/2003/pdf/hdr03_HDI.pdf, 23 04 2004

